MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS

NERIJUS SUJETA
MEDIACIJA

MEDIACIJA NUSIKALSTAMUMO PREVENCIJOS SISTEMOJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas-
Doc. dr. Rokas Uscila

Vilnius, 2018

TURINYS

ĮVADAS 4

1. ATKURIAMASIS TEISINGUMAS IR MEDIACIJOS BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE FORMOS 7

1.1. Konferencija 8

1.2. Apskritojo stalo diskusija 9

1.3. Mediacija 10

1.3.1. Mediacija smurto artimoje aplinkoje atvejais 13

1.3.2. Mediacija nepilnamečių baudžiamosiose bylose – juvenalinė mediacija 14

1.3.3. Penitencinė mediacija 16

1.3.4. Policijos mediacija 17

2. MEDIACIJOS BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE POVEIKIS 21

2.1. Poveikis nukentėjusiajam 21

2.2. Poveikis kaltininkui 22

2.3. Poveikis visuomenei 24

2.4. Poveikis teisingumo sistemai 25

3. Užsienio valstybių patirtis taikant mediaciją baudžiamojoje justicijoje 29

3.1. Austrija 29

3.2. Vengrija 35

3.3. Lenkija 43

4. MEDIACIJOS TAIKYMO PROBACIJOS TARNYBOSE PREVENCINIO POVEIKIO TYRIMAS 51

4.1. Tyrimo metodika ir organizavimas 51

4.2. Tyrimo rezultatai 52

IŠVADOS 63

PASIŪLYMAI 65

LITERATŪROS SĄRAŠAS 66

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS 70

SANTRAUKA 72

PRIEDAI 75

PATVIRTINIMAS DĖL ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMO 76

ĮVADAS

Baigiamojo darbo aktualumas

Lietuvoje apie mediaciją dažniausiai kalbama civilinės teisės kontekste. Būtent šioje teisės šakoje Lietuvoje ir galima labiausiai pasigirti mediacijos pasiekimais, jos teisiniu reguliavimu, jau nuveiktais ir daromais darbais plečiant mediacijos taikymą. Kalbant apie mediaciją baudžiamojoje justicijoje, pastebėtina, kad mediacija taikoma tik probacijos tarnybose, nuosprendžių vykdymo stadijoje, tuo tarpu kitose baudžiamojo proceso stadijose jos taikymas nėra reglamentuotas. Probacijos tarnybose mediacija įdiegta įgyvendinat projektą „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“. [1] Manytina, kad mediacija baudžiamojoje justicijoje Lietuvoje nėra plačiai taikoma, nes pasirinkta kita baudžiamosios teisės politika, kuri nukreipta į visuomenės normų ar valstybės interesų neatitinkančių veikų kriminalizavimą. Pavyzdžiui, transporto priemonių vairavimą neblaiviam, kai kraujyje nustatyta virš 1,5 promilių neblaivumas[2], bet kokio kiekio narkotinių medžiagų turėjimas[3]. Taip pat svarbu nepamiršti privataus kaltinimo instituto panaikinimo [4] ar policijoje 2016 metais pradėtos vykdytos kardinalios reformos, kas sąlygojo, jog daugiau resursų skirta reagavimui į įvykius *post factum*[5], o ne priemonėms, skirtoms tam, kad šie įvykiai neįvyktų.

Apibūdinta situacija iliustruoja, kad Lietuvoje baudžiamojoje justicijoje didesnį palaikymą turi baudžiamojo poveikio priemonės, institucijų darbo orientavimas į reagavimą, o ne į ilgalaikes, iš esmės problemas sprendžiančias priemones, kaip mediacija, kurios leistų išvengti ar bent sumažintų visuomenėje nepageidaujamų įvykių ir reiškinių pasekmes. Nepaisant to, kad pasirinktas nepageidaujamų reiškinių sprendimo būdas ne visada suderinamas su žmogaus teisių normomis, neparemtas vakarų civilizacijos valstybėse pasirinkta ir įgyvendinama baudžiamąja politika, o pasirinkta praktika nėra veiksminga vertinant ir pragmatiniais sumetimais, mediacija Lietuvos baudžiamojoje justicijoje sunkiai randa šalininkų.

Kalbant apie pasirinktų priemonių įgyvendinimą, susiduriama su administracine ir finansine našta valstybinėse institucijose, ikiteisminio tyrimo įstaigose ir teismuose dideliu darbo

[1] Projektas „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“, kuris iš dalies buvo finansuojamas Norvegijos finansinio mechanizmo.
[2] Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 47, 176, 220, 221, 272, 273, 281, 284 straipsnių pakeitimo 2015 m. birželio 25 d. įstatymas Nr. XII-1871, žiūrėta 2018 m. kovo 18 d., TAR, https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=dcab42a026dc11e5bf92d6af3f6a2e8b
[3] Narkotinių medžiagų turėjimas kvalifikuojamas pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą nuo tada, kai įsigaliojus Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekse atsakomybė už šiuos veiksmus nebuvo numatyta.
[4] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 3, 22, 57, 58, 167, 256, 293, 312, 317, 320, 322, 324 straipsnių pakeitimo ir 34 straipsnio ir XXX skyriaus pripažinimo netekusiais galios 2017 m. liepos 11 d. įstatymas Nr. XIII-626, žiūrėta 2018 m. kovo 18 d., TAR, https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=42863400707711e7827cd63159af616c
[5] Post factum - po to, kai padaryta, t. y. po to, kai viskas baigta, po visa ko; po laiko.

krūviu. Be to, įkalintųjų asmenų skaičius Lietuvoje vis dar didžiausias Europos Sąjungoje[6], nesukuriamas tinkamas saugumo jausmas, pasitikėjimas valstybės institucijų veikla.

Atsižvelgiant į aukščiau paminėtas baudžiamosios justicijos vystymo tendencijas Lietuvoje bei minėtas aplinkybes, atsiranda būtinybė sutelkti atsakingų pareigūnų ir visuomenės dėmesį į diskusiją, kuri padėtų rasti priemones, kurios sudarytų sąlygas ilgalaikiam teigiamam poveikiui nusikalstamumo mažinimui. Tokių priemonių būtų galima atrasti ne vieną, tačiau atkuriamojo teisingumo modelis – mediacija – kuri, kaip nurodoma užsienio autorių (pavyzdžiui, prof. habil. dr. Mark Umbreit) literatūroje, turi platų teigiamą prevencinį poveikį, Lietuvos baudžiamojoje justicijoje mažai nagrinėta.

Aukos ir kaltininko mediacijos nusikalstamumo prevencijos sistemoje platesnis aptarimas reikalingas dar ir dėl to, kad mediacija gali būti neteisingai interpretuojama kaip priemonė pažeidėjui išvengti atsakomybės. Išankstinė mokslinės literatūros analizė rodo, kad nukentėjusiojo ir kaltininko mediacijos procesas nėra nukreiptas tik į pažeidėją, bet daro pozityvią įtaką nukentėjusiajam, šalių socialinei aplinkai bei visuomenei.

Baigiamojo darbo mokslinis naujumas ir tariamos problemos ištyrimo lygis

Apie mediaciją baudžiamojoje justicijoje daug svarbių darbų yra pateikęs prof. habil. dr. Mark Umbreit. Apie mediaciją probacijos tarnyboje parengtas straipsnis „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnyboje Lietuvoje“[7], bet Lietuvių autorių darbuose mediacija baudžiamojoje justicijoje, kaip prevencinė priemonė nėra plačiai nagrinėta, neatlikti moksliniai tyrimai. Mediaciją baudžiamojoje justicijoje plačiau nagrinėja dr. Rokas Uscila, dr. Ilona Michailovič ir dr. Rima Ažubalytė.

Tiriama problema

Ar mediacija baudžiamojoje justicijoje yra veiksminga prevencinė priemonė mažinant nusikalstamumą?

Baigiamojo darbo reikšmė

Darbe atskleistas aukos ir kaltininko mediacijos poveikis nusikalstamumo prevencijai, proceso šalims, visuomenei ir teisėsaugos institucijoms.

Kadangi aukos ir kaltininko mediacijos poveikis yra ne tik mediacijos proceso šalims, bet ir visuomenei, teisėsaugos institucijoms, šio darbo metu surinkti duomenys bei pateiktos išvados ir rekomendacijos gali būti panaudoti ne tik konkrečių ar ribotą poveikį turinčių teisės aktų priėmime, bet ir formuojant kitą baudžiamosios politikos kryptį, orientuotą į prevencinį poveikį, taikant ginčo sprendimo atidavimą nusikaltimo šalims, pasirenkant kitas ne represinio

[6] World Prison Brief, žiūrėta 2018 m. kovo 19 d., http://www.prisonstudies.org/highest-to-lowest/prison_population_rate?field_region_taxonomy_tid=14

[7] Renata Giedrytė-Mačiulienė ir Judita Venckevičienė, „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose Lietuvoje“. Teisės problemos Nr. 2 (92), (2016).

poveikio priemones. Tai padėtų efektyviau užtikrinti nusikalstamų veikų šalių teises, skatintų mediacijos taikymą ir kitose teisės šakose, visuomenės santykių srityse, efektyviau išnaudojant teisėsaugos institucijų resursus. Mediacijos taikymas baudžiamojoje justicijoje padėtų taupyti valstybės biudžeto lėšas, nes būtų sumažinta valstybės institucijų administracinė ir finansinė našta.

Tyrimo tikslas

Pateikti pasiūlymus dėl mediacjos, kaip prevencinės priemonės, plėtojimo ir tobulinimo baudžiamojoje justicijoje.

Tyrimo uždaviniai

1. Išanalizuoti atskiras mediacijos rūšis baudžiamojoje justicijoje.
2. Išnagrinėti mediacijos poveikį nusikaltimo šalims, visuomenei ir teisingumo sistemai.
3. Išanalizuoti kitų užsienio valstybių patirtis taikant mediaciją baudžiamojoje justicijoje kaip prevencinę priemonę.
4. Ištirti mediacijos taikymo probacijos tarnybose Lietuvoje prevencinį poveikį.

Tyrimo metodika

Darbe taikyti šie tyrimo metodai: Lietuvos ir kitų valstybių mokslinės literatūros analizė; statistinių duomenų analizė; atliktas empirinis tyrimas, kurio metu, taikant pusiau struktūrizuotą ekspertų interviu, apklausti probacijos tarnybose dirbantys mediatoriai. Darbe nagrinėti teisės specialistų, kriminologų straipsniai tiesiogiai susiję su nagrinėjama tema. Taip pat panaudoti įvairių Lietuvos institucijų duomenys.

Tyrimo struktūra

Darbą sudaro įvadas; teorinė tiriamoji dalis, kurioje nagrinėjami įvairūs dokumentai ir literatūra, apžvelgiama užsienio valstybių praktika, nagrinėjama tema; kokybinio tyrimo apžvalga, kur pateikiama atlikto tyrimo apžvalga ir dalis, kurioje pateikiamos išvados bei siūlymai.

Ginamasis teiginys

Mediacijos taikymas baudžiamojoje justicijoje gali būti veiksminga prevencinė priemonė siekiant mažinti nusikalstamumą ir recidyvinį elgesį.

1. ATKURIAMASIS TEISINGUMAS IR MEDIACIJOS BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE FORMOS

Moderniose valstybėse laikomasi nuomonės, kad atpildo momentas baudžiamojoje teisėje yra pasenęs, jo efektyvumas ribotas, juo nepasiekiama norimų rezultatų. Todėl jau keletas dešimtmečių vis daugiau dėmesio skiriama nusikaltimų prevencijai. Pačios prevencijos idėja nėra nauja, jos autoriumi laikomas filosofas Šarlis Monteskjė (Charles de Montesquieu, 1689 – 1755 m.), kuris šią idėją išplėtojo ir nagrinėjo veikale „Apie įstatymų dvasią“. Geriausiai šią veikalo idėją iliustruoja daugeliui žinoma citata, kad „gerą įstatymų leidėją labiausiai domina ne bausmės už padarytus nusikaltimus, o kelio nusikaltimams užkirtimas.“[8] Pats žodis kilęs iš lotynų kalbos žodžio *praevention,* o Lietuvių kalbos žodyne nurodoma, jog prevencija, tai kelio užkirtimas, užbėgimas už akių.[9] Vėliau iš šių Š. Monteskjė iškeltų idėjos išsivystė į kriminologijos mokslo šaką.

Pastarąjį dešimtmetį Lietuvoje nemažai kalbama apie vieną iš prevencijos priemonių – atkuriamąjį teisingumą. Atkuriamasis teisingumas gali būti apibūdinamas kaip procesas, kurio metu tarpininkaujant nešališkai šaliai (asmeniui ar asmenims), aktyviai ir savanoriškai dalyvaujant pažeidėjui ir nukentėjusiajam, kai kuriais atvejais ir tretiesiems asmenims, siekiama sureguliuoti kilusį konfliktą, sutaikyti šalis.[10] Priešingai nei baudžiamasis procesas, atkuriamasis teisingumas yra orientuotas ne į praeitį ir padaryto nusikaltimo aplinkybes, o į ateitį, šalių santykius, buvusios tvarkos atkūrimą. Sprendimą dėl susitarimo šiame procese priima pažeidėjas ir nukentėjusysis, o ne mediatorius ar kiti asmenys. Toks sprendimo priėmimo modelis leidžia geriau patenkinti šalių poreikius. Būtent orientavimasis į ateitį, tolimesnius šalių santykius, bendruomenės, jos atskirų individų, kaip socialinio, o ne teisinio, vieneto poreikių tenkinimas atkuriamąjį teisingą paverčia prevencijos sistemos dalimi.

Lyginant su klasikine baudžiamąja sistema, išskiriamos šios atkuriamojo teisingumo vertybės:

- nusikaltimas yra žmonių santykių pažeidimas;
- procesas vyksta aplink auką ir bendruomenę;
- pagrindinis proceso prioritetas yra padėti aukai;
- sekantis prioritetas – kiek įmanoma, atkurti bendruomeninius santykius;
- nusikaltęs asmuo asmeniškai atsako už savo veiksmus prieš auką ir bendruomenę;

[8] Mykolo Romerio universitetas. *Kriminologija.*(Vilnius: 2010), 334.
[9] *Lietuvių kalbos žodynas. žiūrėta 2018 m. sausio 20 d.,* http://www.lkz.lt/Visas.asp?zodis=prevencija&lns=-1&les=-1
[10] Ilona Michailovič ir kt., *Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje: monografija*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2014.

- dėl dalyvavimo atkuriamojo teisingumo procese nusikaltėlis įgis daugiau patirties ir supratingumo;
- siekdamos atkurti teisingumą šalys dalijasi bendra atsakomybe.[11]

Atkuriamojo teisingumo sąvoka nėra siaura ir griežtai apibrėžta, o pats procesas griežtai formalizuotas. Ši sąvoka apima priemones, veikimo modelius, kurie turi anksčiau minėtus kertinius požymius: savanoriškas ir aktyvus šalių dalyvavimas, nešališkas tarpininkas. Tad atskiri atkuriamojo teisingumo modeliai formavosi atsižvelgiant į konkretaus regiono teisinę sistemą, bendruomenes, jų kultūrą, tradicijas, papročius.[12]

Atskiri atkuriamojo teisingumo modeliai turi jiems būdingas savybes, požymius. Išskiriami trys pagrindiniai atkuriamojo teisingumo modeliai: konferencinis; apskritojo stalo diskusijos; mediacija.

1.1. Konferencija

Konferencija, kaip atkuriamojo teisingumo modelis, kilo iš atsako į nepilnamečių daromus pažeidimus. Tai procesas, kurio metu neutralaus tarpininko pagalba susitinka pažeidėjas ir auka. Susitikime taip pat dalyvauja juos palaikantys asmenys (šeimos nariai, giminaičiai, globėjai), taip pat gali dalyvauti ir kiti asmenys, kurie susiję su padarytu pažeidimu. Tai gali būti policijos pareigūnai, advokatai, bendruomenės nariai. Konferencijoje dalyvaujančių šalių sąrašas nėra baigtinis. Priklausomai nuo taikomo modelio, teisinio reglamentavimo ar kitų konkretaus regiono teisinių ir socialinių ypatumų, joje gali dalyvauti ir kiti asmenys, kurių dalyvavimas gali duoti pozityvų poveikį siekiant atkuriamojo teisingumo tikslų. Dėl šių priežasčių konferencijos modelis gali būti naudojamas tik tuomet kai konflikto išsprendimu yra suinteresuotos ne tik kaltininkas ir nukentėjusysis, bet ir tretieji asmenys. Toks bendruomenės įsitraukimas yra labai aiškus parodymas pažeidėjui, ir kitiems, kad tokie veiksmai bendruomenėje nėra toleruojami.[13] Nors konferencijos modelis buvo pradėtas įgyvendinti reaguojant į nepilnamečių daromus pažeidimus, bet vėliau jo taikymo apimtis išsiplėtė.

Reformuojant nepilnamečių justiciją 1989 m. Naujoje Zelandijoje buvo pradėta praktikuoti atkuriamojo teisingumo modelio konferencijos forma, kuri buvo vadinama *šeimos grupės konferencija.* Kaip išduoda pavadinimas, šios formos konferencijos ypatumas, kad joje dalyvauja kaltininkui ir nukentėjusiajam artimi asmenys. Dažniausiai tai būna šeimos nariai,

[11] Office for Victims of Crime, *Promising Victim-Related Practices in Probation and Parole: A Compendium of Promising Practices(1999),* žiūrėta 2018 m. vasario 4 d. https://ojp.gov/ovc/publications/infores/probparole/chap4.htm
[12] Marilyn Armour, „Restoratve Justice: Some Facts and History“, žiūrėta 2018 m. sausio 31 d., https://charterforcompassion.org/restorative-justice/restorative-justice-some-facts-and-history
[13] Office for Victims of Crime, op. cit.

giminaičiai. Tai buvo pirmas atvejis kai atkuriamojo teisingumo modelis buvo įdiegtas į baudžiamosios politikos sistemą. Pasiekus teigiamų rezultatų, 1990 m. šis modelis buvo perkeltas į Australiją. Pritaikius pagal vietos poreikius ir teisinę sistemą, pradėtas taikyti Vaga Vaga (Waga Waga) mieste. Pasinaudoti šiuo modeliu siūlymą teikia policija. Konferencijoje, be šalių ir jų artimųjų, taip pat dalyvauja policijos pareigūnai ir mokyklos atstovai.

Vėliau šis modelis buvo pradėtas taikyti kai kuriose Jungtinių Amerikos Valstijų valstijose (toliau – JAV), dar vėliau Kanadoje, Didžiojoje Britanijoje. Tai sąlygojo ir šio modelio pavadinimo kitimą. Alternatyvūs jo pavadinimai gali būti „bendruomenės konferencija“, „atkuriamoji konferencija“, „konferencija“. Pavadinimai gali būti sąlygoti konferencijos modelio įvairių atmainų atsiradimo ir kai kuriais atvejais pavadinimai tik pažymi tam tikrus aspektus.

Vienas iš konferencijos modelio ypatumų, tai, kad joje gali nedalyvauti nukentėjusysis, arba dėl pažeidimo pobūdžio nukentėjusiojo apskritai nėra. Tai gali būti tokiais atvejais kai kalbama apie viešosios tvarkos pažeidimus, piktnaudžiavimą psichoaktyviosiomis medžiagomis ar kitokiu asmens netinkamu elgesiu, bet kai konkrečiam asmeniui žala nepadaroma.[14] Šiuo atveju, tiesioginis šalių dalyvavimas yra svarbu tuomet, kai sprendžiamas klausimas dėl šalių bendravimo, santykių ateityje.

1.2. Apskritojo stalo diskusija

Kitas atkuriamojo teisingumo modelis yra apskritojo stalo diskusijos. Šis modelis buvo sukurtas remiantis Šiaurės Amerikos senųjų vietos gyventojų vertybėmis ir tradicijomis. Juo siekiama atpažinti aukų poreikius, užtikrinti bendruomenės dalyvavimą ir nustatyti nusikaltėlio reabilitacinius poreikius. Šiuo modeliu bendruomenė įtraukiama į teisingumo sistemą kaip partneris. Jo veikimas paremtas trimis principais:

- nusikalstama veika buvo pažeisti pažeidėjo ir aukos santykiai, bendruomenėje nusistovėjusios elgesio normos;
- vertybės, į kurias buvo pasikėsinta, bendruomenei yra labai svarbios;
- bendruomenė turi galimybes spręsti nusikalstamumo atsiradimo priežastis ir jas pašalinti.

Šie principai demonstruoja pagrindinę atkuriamojo teisingumo idėją, kad nusikalstama veika nėra tik įstatymų pažeidimas, bet, visų pirma, tai ir žala, padaryta asmeniui ar bendruomenei.

Šis modelis gali būti taikomas labai plačiam problemų ratui spręsti. Be nusikalstamų veikų, tarp jų ir sunkių, yra sprendžiamos tokios problemos kaip asmens, atlikusio laisvės

[14] Ilona Michailovič ir kt., supra note 10, p. 52-53.

atėmimo bausmę, grįžimo į bendruomenę plano sudarymas, bendruomenės ir mokyklų konfliktams spręsti, vaiko apsaugos, teisių užtikrinimo klausimai. Šis modelis taikomas tiek nepilnamečiams, tiek suaugusiesiems.

Apskritojo stalo modelis nėra panacėja ir jis gali būti naudojimas tik tais atvejais, kai pažeidėjas yra aktyvus sprendžiant kilusias problemas, bei turi savo bendruomenės paramą.[15]

1.3. Mediacija

Mediacija yra labiausiai paplitęs atkuriamojo teisingumo modelis. Jos tikslas yra ne bausmė, o buvusios padėties iki nusikaltimo padarymo, atkūrimas, tiek, kiek tai įmanoma. Patenkinti tiek aukos, tiek pažeidėjo poreikius, tokius kaip saugumas, santykių atkūrimas, žalos atlyginimas, nustatyti nusikaltimo priežastis ir jas šalinti.[16]

Aukos ir nusikaltusio asmens mediacija yra seniausia atkuriamojo teisingumo forma. Ji nukreipta į auką ir pažeidėją, todėl šio proceso dalyviai yra nukentėjusysis, kaltininkas ir neutralus tarpininkas (mediatorius). Kiti asmenys dalyvauja retai, o ir jų dalyvavimas apsiriboja parama šalims, o ne kaip atskira, trečioji šalis. Todėl ši atkuriamojo teisingumo forma yra universaliausia ir plačiausiai pritaikoma.

Mediacijos samprata

Įvairioje literatūroje, nacionaliniuose ir tarptautiniuose teisės aktuose galima rasti įvairių mediacijos sampratos apibrėžimų ir kalbant apie mediaciją bendrąja prasme, visi šie apibrėžimai gali būti laikomi teisingais. Bet nagrinėjant atskiras mediacjos rūšis, vertinant jos tikslus, sampratų autorių intencijas, mediacijos apibrėžimų skirtumai išryškėja.

Bendrąja prasme mediacija gali būti vadinama alternatyvi teismui, savanoriška konfidencialaus pobūdžio ginčų sprendimo procedūra, kurioje vienas ar keli tretieji nepriklausomi nešališki asmenys – mediatorius arba mediatoriai – padeda besiginčijantiems pasiekti priimtiną ginčo sprendimą.[17] Bet siekiant nurodyti kas yra mediacija baudžiamojoje justicijoje reikalinga šią samprata siaurinti. Įvertinus mediacijos tikslus ir siekius, remiantis Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijomis Nr. R (99) 19 „Dėl mediacijos baudžiamosiose bylose“, mediacijos sąvoka baudžiamojoje justicijoje gali būti apibrėžiama kaip aukos ir pažeidėjo laisvas, savanoriškas, aktyvus dalyvavimas sprendžiant dėl nusikaltimo

[15] Heino Lilles, „Circle Sentencing: Part of Restorative Justice Continuum“, žiūrėta 2018 m. sausio 31 d., https://www.iirp.edu/eforum-archive/4250-circle-sentencing-part-of-the-restorative-justice-continuum
[16] Ron Classen, „Restorative Justice – Fundamental Principles“, žiūrėta 2018 m. sausio 31 d., http://restorativejusticediscipline.com/library/RJ_Prin_w_Copyright.pdf
[17] Natalija Kaminskienė, *Mediacija: vadovėlis* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013), 7.

padarymo iškilusius reikalus (ginčus) padedant mediatoriui.[18] Pažymėtina, kad šioje sąvokoje vartojamas terminas *reikalus* keičia kitais atvejais dažnai vartojamą terminą *ginčas.* Dėl šios priežasties šis mediacijos apibrėžimas geriau paaiškina mediaciją baudžiamojoje justicijoje, labiau atitinka atkuriamajam teisingumui keliamus reikalavimus. Pasirinkus terminą *reikalus* pasakoma, kad šiais atvejais ne visada gali būti kilęs *ginčas* tarp aukos ir pažeidėjo, taip pat, kad šios mediacijos rūšies tikslas ne tik (arba nėra) žalos atlyginimo klausimas. Taip pat labai svarbus aspektas yra nusikalstamų veikų darymo rizikos mažinimas ateityje. Čia mediacija baudžiamojoje justicijoje tampa ir prevencijos priemone. Tad šioje vietoje mediacija turi du tikslus: pagal galimybes maksimaliai panaikinti nusikalstamos veikos padarinius ir imtis priemonių, kad tokie įvykiai ateityje nesikartotų. Ir šie uždaviniai turi būti įgyvendinami tiek kalbant apie pažeidėją ir auką, tiek – apie pažeidėją ir bendruomenę, nes nors žala gali būti padaryta konkretaus asmens atžvilgiu, bet tai neišvengiamai daro poveikį visai bendruomenei.

Mediacijos samprata baudžiamojoje justicijoje yra siauresnė nei kalbant apie mediaciją bendrąja prasme. Bet ji gali būti dar labiau tikslinama atsižvelgiant į tai kokio pobūdžio ginčą norima išspręsti, kokioje teisinėje sistemoje mediacija veikia ar norima įgyvendinti jos institutą, kokia mediacijos istorija, taikymo praktika yra konkrečioje visuomenėje, kokie tikslai mediacijai skiriami. Kita vertus, per didelis noras tiksliai apibrėžti šį atkuriamojo teisingumo metodą gali iš jo atimti vieną iš svarbiausių savybių – neformalumą, o pačią mediaciją paversti nelanksčia.

M.S. Umbreit teigia, kad mediacijai tinkami atvejai yra tuomet, kai: 1) žinomas nukentėjęs asmuo; 2) kaltininkas pripažįsta padaręs pažeidimą; 3) kaltininkas nėra padaręs daugiau kaip 2 ar 3 teisės pažeidimus; 4) kaltininkas neturi psichikos sveikatos problemų; 5) kaltininkas nepiktnaudžiauja psichotropinėmis ir (ar) narkotinėmis medžiagomis (gydymą būtina pradėti iki mediacijos pradžios); 6) įvykis yra susijęs su nuosavybės teisės pažeidimu arba nesunkiu sveikatos sutrikdymu.[19] Bet mediacijai populiarėjant neretai ji taikoma nesiremiant šiais kriterijais. Pavyzdžiui, vis dažniau šalys mediaciją renkasi ir po sunkių nusikaltimų.

Iš kitų atkuriamojo teisingumo formų mediacija išsiskiria tuo, kad ji gali būti taikoma pažeidėjui ir nukentėjusiajam tiesiogiai nesusitinkant. Tokiu atveju mediatorius, atliekantis tarpininko vaidmenį, susitinka ir bendrauja su kiekviena iš šalių atskirai (šaudyklinė mediacija).

Mediacijos baudžiamojoje justicijoje rūšys

Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijose Nr. R (99) 19 „Dėl mediacijos baudžiamosiose bylose“ 4 p. nurodyta, kad tarpininkavimas baudžiamojoje srityje turi būti

[18] Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1999 m. rugsėjo 15 d. rekomendacija Nr. R(99)19 „Dėl mediacijos baudžiamosiose bylose“.
[19] Ilona Michailovič ir kt., supra note 10, p. 50.

pasiekiamas visuose baudžiamojo teisingumo proceso stadijose. Nors šiose rekomendacijose šios stadijos nenurodytos, bet išanalizavus įvairių valstybių mediacijos taikymo praktiką galima išskirti šias stadijas:

- mediacija po nusikaltimo padarymo;
- mediacija ikiteisminio tyrimo metu;
- mediacija, kai byla perduodama prokurorui;
- mediacija teisminio nagrinėjimo metu;
- mediacija nuosprendžio vykdymo stadijoje[20] [21].

Manytina, kad principas, jog tarpininkavimas baudžiamojoje srityje turi būti pasiekiamas visuose baudžiamojo teisingumo proceso stadijose, yra kildinamas iš „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos“ 6 str. ir 2001 m. kovo 15 d. Europos Sąjungos Tarybos „Sprendimo dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose“. Juo įtvirtinamos tiek nusikaltėlio, tiek nukentėjusiojo teisės. Nors šis principas įpareigoja, kad nusikaltimo šalys būtų laiku informuotos apie galimybę pasinaudoti mediacija, bet jis nereiškia, kad nepriklausomai nuo kitų aplinkybių šalys, be atsakingų institucijų pareigūnų, gali pasirinkti mediaciją. Minėtų rekomendacijų 9 p. nurodyta, kad sprendimą baudžiamąją bylą perduoti mediacijai turi priimti teisėsaugos institucija. Tai reikalinga tam, kad būtų tinkamai įvertinta ar netinkamu laiku pradėtas mediacijos procesas nesutrukdys nustatyti ir užfiksuoti nusikalstamo padarymo aplinkybių, rinkti įrodymus, ar galimas sutarimas tarp aukos ir pažeidėjo atitiks bendruosius teisės principus, nebus piktnaudžiaujama procesu. Taip pat atsižvelgiant į tai, kad šalių dalyvavimas mediacijoje nebūtų formalus, procesas vilkinamas, tuo bandant išvengti baudžiamosios atsakomybės, kad pats procesas pažeidėją veiktų maksimaliai vengiant jo negatyvaus, teisei priešingo elgesio ateityje, o auka nepatirtų neigiamo poveikio – antrinės viktimizacijos.

Mediacija baudžiamojoje justicijoje gali būti skirstoma pagal įvairius kriterijus:

- Pagal specifinį mediacijos *subjektą* – kas atlieka mediatoriaus vaidmenį. Tai gali būti policijos pareigūnas, prokuroras, teisėjas, probacijos tarnybos, nevyriausybinės organizacijos darbuotojas ir t.t.
- Pagal mediacijos *objektą* – kas yra konflikto šalys. Nukentėjusysis, nusikaltęs asmuo, nuteistasis, įkalintasis, probuojamasis, nepilnametis, nukentėjusieji nuo smurto artimoje aplinkoje.

[20] Rokas Uscila, „Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija Skandinavijos šalyse“ Jurisprudencija 29(21) (2002), 93-108.
[21] Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. 1R-268 „Dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo“ TAR. https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/b84a2a305d3b11e589fccd6fa118e11c

- Pagal mediacijos *modelį* – koks mediacijos modelis yra taikomas. Formalusis procesinis, direktyvusis vertinamasis ar kitas.[22]

Atsižvelgiant į tai ir šio darbo tikslą, toliau bus aptartos trys mediacijos rūšys:

- Mediacija nepilnamečių baudžiamosiose bylose
- Mediacija smurto artimoje aplinkoje atvejais
- Penitencinė mediacija

1.3.1. Mediacija smurto artimoje aplinkoje atvejais

Daug diskusijų sulaukianti mediaicijos taikymo sritis yra smurtas artimoje aplinkoje. Tai susiję su šių nusikalstamų veikų šalių santykių intensyvumu, pačios veikos mechanizmu, aukos padėtimi ir psichologine būkle, visuomenės požiūriu. Todėl vieningos pozicijos šiuo klausimu nėra.

Vienas pagrindinių argumentų naudojamų prieš mediaciją smurto artimoje aplinkoje atvejais yra šalių nelygybė, ne vienodos galios pozicijos derybų metu. Dėl pačios veikos struktūros, dažnai vienoje pusėje yra pažeidėjas, kuris dominuoja, geba manipuliuota auka, kitoje pusėje auka, kuri ne visada gali objektyviai įvertinti situaciją, būti psichologiškai, materialiai nepriklausoma nuo smurtautojo, jo nebijoti. Tuo tarpu Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijų Nr. R (99) 19 „Dėl mediacijos baudžiamosiose bylose“ 15 punkte yra nurodyta, kad prieš bylą perduodant mediacijai, turi būti atsižvelgiama į akivaizdžius skirtumus, tokius kaip amžiaus skirtumas, branda, intelekto lygis. Atsižvelgiant į tai, kad įprastai yra laikomasi pozicijos, jog mediacijoje abi šalys yra lygios, šis argumentas prieš mediaciją artimoje aplinkoje yra ypatingai svarbus.

Atsižvelgiant į šį argumentą ir siekiant rasti galimybių tokiose bylose taikyti mediaciją, tikslinga svarstyti galimybes ir poreikį aukai pasiūlyti psichologinę, socialinę pagalbą, kuri padėtų nukentėjusiajai pusei, spręstų šalių nelygybės mediacijoje problemą. Iš kitos pusės, turėtų būti sprendžiamas klausimas dėl pažeidėjo dalyvavimo įvairiose programose, kurios turėtų teigiamą poveikį mažinant jo smurtinį elgesį.

Kitas argumentas prieš mediaciją smurto artimoje aplinkoje atvejais – psichologinio ir fizinio saugumo įvertinimas ir užtikrinimas, didelė antrinės viktimizacijos galimybė. Tai aktualu tiek pačios mediacijos proceso metu, tiek po jo, ypač nesėkmingos mediacijos atveju. Kai kurie mediatoriai teigia, kad ši problema išsprendžiama jei mediatorius turi tinkamą kvalifikaciją, žinių ir patirties. Tokiu atveju jis gali taikyti įvairias priemones, kurios leidžia išvengti šių grėsmių.[23]

[22] Natalija Kaminskienė, *supra* note 17, p. 277.
[23] Ilona Michailovič ir kt., *supra* note 10, p. 162.

Įvertinus kitas rizikas, mediacijos smurto artimoje aplinkoje atvejų šalininkų ir jų opozicijos argumentus, būtų pagrindo teigti, kad šio pobūdžio nusikaltimuose mediacija gali būti taikoma laikantis tam tikrų prielaidų. Viena iš jų, kad mediacijos procesas turi būti taikomas labiau kaip baudžiamojo proceso dalis, o ne kaip alternatyvus procesas.[24] Antra, tokiose bylose mediaciją turi vykdyti tinkamą kvalifikaciją turintis mediatorius. Trečia, tuo pačiu metu kaltininkas turi dalyvauti programose mažinančiose agresyvų elgesį. Ketvirta, užtikrinti aukos saugumą.[25]

Aukos ir kaltininko mediacija smurto artimoje aplinkoje atvejais negali būti taikoma, jei smurto naudojimą bandoma pateisinti aukos elgesiu, kai pačios aukos teisina smurtautojo elgesį, dėl jo elgesio kaltina save. Į tai svarbu atkreipti dėmesį ypač tuomet, kai smurtas pasireiškia įvairiomis formomis, jis trunka ilgai, yra psichologinė aukos priklausomybė nuo smurtautojo.

Nors yra pakankamai duomenų, jog sėkmingos mediacijos atvejais didelės dalies smurtautojų elgesio pasikeitimai vertinami pozityviai ir turi ryškų teigiamą prevencinį poveikį, tačiau to galima siekti tik tinkamai įvertinus antrinės viktimizacijos riziką. Apie tai daugiau Uscila R. Mediacijos taikymas baudžiamojoje justicijoje. Kriminalistika ir ekspertologija: mokslas, studijos, praktika. I dalis. Lietuvos teismo ekspertizės centras, Lietuvos teisės institutas, Vilnius, 2017. ISBN 978-9986-555-44-5

1.3.2. Mediacija nepilnamečių baudžiamosiose bylose – juvenalinė mediacija

Europos valstybėse mediacija baudžiamojoje justicijoje buvo pradėta naudoti nepilnamečių padarytuose nusikalstamose veikose. Ir tik vėliau, kai buvo pastebėti teigiami mediacijos rezultatai, ši mediacijos rūšis buvo pradėta taikyti ir dėl suaugusiųjų padarytų nusikalstamų veikų. Šiuo metu juvenalinė mediacija, bei kitos atkuriamojo teisingumo formos, yra naudojamos daugelyje Europos valstybių. Toks mediacijos nepilnamečių baudžiamosiose bylose paplitimas yra nulemtas keleto priežasčių.

Tarptautiniuose teisės aktuose juvenalinė mediacija laikoma kaip viena geriausių alternatyvų tradicinei baudžiamajai justicijai. To pavyzdys galėtų būti Jungtinių Tautų Standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklių (Pekino taisyklės), priimtų 1985 m. lapkričio 29 d., Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 40/33, 11 punktas, kuriame įtvirtinta pozicija, kad turi būti imtasi priemonių, kad baudžiamosios priemonės butų pakeistos alternatyviomis, pagal galimybes vengti kreipimosi į oficialų teismą, sudaryti sąlygas bylų perdavimui įvairioms organizacijoms, kurios taiko įvairias programas, apimančias susitarimus dėl žalos atlyginimo ir kuriomis siekiama išvengti nusikalstamų veikų ateityje. Taip

[24] Ilona Michailovič ir kt., *supra* note 10, p. 166.
[25] *Ibid*., p. 167.

pat „Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos. Kovos su nepilnamečių nusikalstamumu būdai ir nepilnamečių justicijos sistemos vaidmuo Europos Sąjungoje“ (2006/C 110/13), kur nurodoma, kad tradicinė nepilnamečių justicijos sistema nėra efektyvi, ji vystėsi labai lėtai, neveiksmingai, ekonomiškai neperspektyvi, ilgi terminai, labai aukštas jaunųjų pažeidėjų pakartotinio nusikalstamumo lygis, nesugebėjo prisitaikyti prie šiuolaikinio nusikalstamumo. Todėl yra siūloma kuo rečiau taikyti tradicines justicines sistemas, mažinti valstybinę baudžiamąją intervenciją, o pasitelkti kitas tarnybas, į konfliktų sprendimą įtraukiant bendruomenes, kitas socialines grupes, skatinti atkuriamojo teisingumo priemones. Šiuos dokumentus gali papildyti Europos Tarybos rekomendacijos Nr. R (87) 20 „Dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą“, Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija R (2003) 20 valstybėms narėms „Dėl naujų elgesio su nepilnamečiais pažeidėjais ypatybių ir nepilnamečių teisenos vaidmens“, Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija R (2008) 11 „Dėl Europos taisyklių taikant bausmes ir priemones nepilnamečiams teisės pažeidėjams“.

Kitos priežastys, lėmusios juvenalinės mediacijos paplitimą, tai, kad dažniausiai nepilnamečių daromi pažeidimai yra nesunkūs tiek savo pavojingumo laipsniu, tiek tyrimo prasme. Todėl tokios bylos labiau tinkamos mediacijai. Taip pat, kad tokiu būdu nepilnamečiai išvengia susidūrimo su visu baudžiamosios politikos mechanizmu. Kriminologų, psichologų pripažįstama, taip pat tai pažymima tarptautiniuose teisės aktuose, kad jauno asmens nusikalstami veiksmai ar veiksmai ir elgesys, kuriais kėsinamasi į bendruomenėje pripažįstamas vertybes, dažnai yra asmens brendimo dalis, kuri vertinama kaip jaunatviškas elgesys, kuris dažnai, asmeniui subrendus, išnyksta.[26] O nepilnamečio dalyvavimas baudžiamajame procese, iš to kylantys negatyvūs išgyvenimai, visuomenės požiūris, galima stigmatizacija gali turėtų priešingą poveikį tam, kurio siekiama. Todėl buvo imtasi įvairių, baudžiamajam persekiojimui alternatyvių priemonių, kurios padeda sėkmingiau kovoti su nepilnamečių daromais pažeidimais, bei turi didesnį prevencinį poveikį. O patys nepilnamečiai, padarę nusikalstamas veikas, nurodo, kad mediacija jiems nėra silpnesnė poveikio priemonė nei galimos teismo paskirtos priemonės. Todėl galima teigti, kad mediacija baudžiamojoje justicijoje yra tinkama ir pakankama priemonė rodanti nepilnamečiui jo veiksmų nepriimtinumą.[27]

Mediacija, dėl savo veikimo principų, tokių kaip ne formalumas, asmeninės atsakomybės prisiėmimas, sprendimų paieška, ryšių su oponentu užmezgimas, nepilnamečiui padeda augti brandžiai, socialiai atsakingai, bendruomeniškai asmenybei. Šiame procese pažeidėjas nevertinamas neigiamai, jis laikomas lygia šalimi, įsiklausoma į jo nuomonę,

[26] Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės, priimtos 1990 m. gruodžio 14 d.).
[27] Office for Victims of Crime, *supra* note 11.

vertinama jo asmenybė, individualumas. Todėl po dalyvavimo mediacijoje vėliau nepilnamečiai padaro mažiau nusikalstamų veikų, o padarytos nusikalstamos veikos yra lengvesnės.

1.3.3. Penitencinė mediacija

Galima išskirti tris dažniausiai pasitaikančius penitencinės mediacijos aiškinimus. Pirmasis, tai kai mediacija taikoma įkalinimo įstaigose kilusiems konfliktams. Tai gali būti konfliktai tarp įkalintųjų, tarp įkalintųjų ir įkalinimo įstaigos darbuotojų bei tarp įkalintųjų ir įstaigos administracijos. Bet ši mediacijos praktika dažnai susiduria su problematika, kylančia dėl šalių ne lygybės. Tai aktualu, kai kaliniai nėra vienodo statuso, kaliniams kelia nepasitikėjimą pats mediacijos procesas ir statuso klausimas, kai kita šalis būna įstaigos darbuotojai.

Antrasis, kai penitencine mediacija sprendžiama dėl bendruomeninių sankcijų, kurios leidžia kaltininkui išvengti su laisvės atėmimu susijusios bausmės. Šis procesas galimas laiku tarp pripažinimo kaltu, įvykdžius nusikalstamą veiką, ir bausmės paskyrimo. Šioje stadijoje įvykus sėkmingam mediacijos procesui ir išpildžius susitarimo sąlygas, atsiranda galimybė, jog reali laisvės atėmimo bausmės nebus skirta. Ši praktika dažniausiai taikoma anglosaksų teisinės sistema valstybėse.

Trečioji yra dažniausiai pasitaikanti penitencinės mediacijos samprata, tai kai aukos ir nusikaltėlio mediacija vyksta po bausmės paskyrimo. Neretai tokiais atvejais pažeidėjas bausmę atlieka įkalinimo įstaigoje. To tikslas išplėsti galimybes pasinaudoti mediacija, sudaryti sąlygas aukai ir kaltininkui išspręsti konfliktą jiems priimtinu būdu, bei padidinti nusikaltimo aukos vaidmenį baudžiamojoje justicijoje.[28]

Dažnai penitencinė mediacija naudojama padarius sunkius nusikaltimus, todėl laisvės atėmimo bausmės paprastai yra paskiriamos, bet tai neužkerta kelio mediacjos ar kito atkuriamojo teisingumo modelio taikymui. Tai reiškia, kad šiuo atveju penitencinė mediacija nėra baudžiamojo proceso dalis ar alternatyva jam. Tai šalia baudžiamojo proceso egzistuojantis procesas, padedantis konflikto šalims spręsti jiems aktualius klausimus, bet neturintis įtakos prokurorų ar teisėjų sprendimams, nedarantis tiesioginio poveikio bausmės paskyrimui ar jos vykdymui.[29]

Dažnai susiduriama su nepakankamu šios proceso teisiniu reglamentavimu. Yra siūlymų apibrėžti laiko terminą per kurį galima mediacija. Tai grindžiama tiek pragmatinėmis priežastimis, kaip praėjus ilgam laiko tarpui gali būti sudėtinga surasti auką, tiek poveikiu aukai,

[28] Ilona Michailovič ir kt., *supra* note 10, p.173.
[29] *Ibid.,* p. 175.

kuriai priminimas apie nusikaltimą gali priminti neigiamus išgyvenimus, sukelti stresą, baimę ar kitus neigiamus išgyvenimus.

1.3.4. Policijos mediacija

Kaip atskiras mediacijos baudžiamojoje justicijoje porūšis išskiriama ir policijos mediacija. Policijos mediacija – tai mediacija, kai tarpininkavimo procesas realizuojamas betarpiškai dalyvaujant policijos pareigūnams, dažnai net ir pačioje policijos įstaigoje. Policijos pareigūnas vadovaudamasis savanoriškumo, konfidencialumo, nešališkumo ir kitais pagrindiniais mediacijos principais padeda konfliktuojančioms šalims surasti iškilusios problemos sprendimą ir jį priimti.[30]

Kaip nurodo Maria Volpe, policijos pareigūnų darbas visuomet buvo susijęs su įvairiomis intervencijomis, kurių metu pareigūnas, sprendžiantis sudėtingas situacijas, taikydavo tam tikrus mediacijos metodus. Policijos pareigūnai, kurie jautėsi komfortabiliai mediatoriaus vaidmenyje, darė tai gana natūraliai, dažnai naudodami savo intuiciją ir neišklausę jokių specialių apmokymų. Jie naudojo tokius įgūdžius kaip aktyvus klausymasis, kuris yra labai naudingas tiek santykių užmezgimui, tiek emocijų nuslopinimui, tiek informacijos rinkimui, tiek padėti šalims ginčo sprendime judėti toliau.[31] Turbūt teisinga būtų teigti, kad pati policijos pareigūnų veiklos prigimtis verčia juos taikyti mediaciją kaip natūralų, ginčo šalių poreikius atitinkantį problemų sprendimo būdą.

Policijos pareigūnai paprastai yra vieni iš pirmųjų, kurie atvyksta į ginčo kilimo vietą. Nuo pat atvykimo į ginčo kilimo vietą momento, tuo atveju, kai nėra padaryta nusikalstama veika, nėra kito pagrindo ir būtinumo asmenis sulaikyti, ar taikyti privartos priemones, policijos pareigūnas turi visas galimybes bandyti taikyti efektyvią ir teisiškai, etiškai tinkamą problemos sprendimo strategiją. Vienas iš galimų pasirinkimų konflikto sprendimų būdų gali būti policijos pareigūno *arbitražas*. Policijos darbe arbitravimas apibrėžiamas kaip policijos pareigūno sprendimo priėmimas, remiantis šalių nurodytais faktais. Tam tikrais, neginčytinais atvejais šis policijos veiklos metodo taikymas yra tinkamas. Bet daugelis tarpasmeninių konfliktų nėra aiškūs. Dažnai šalis įsivaizduoja turinti tam tikrą teisę ir siekia tokio paties rezultato, kurio siekia ir kita šalis. Abiejų šalių siekiamas rezultatas ne visuomet yra galimas, todėl kartais tik mediacijos dėka gali būti pasiektas kompromisas. Dauguma mediacijos susitarimų yra kompromisiniai. Dėl šios priežasties, mediacija yra pageidaujamas asmenų konflikto sprendimo

[30] Rokas Uscila ir kt., Nusikaltusio nepilnamečio ir nukentėjusiojo mediacijos metodika. Vilnius: Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, 2011, 30.
[31] Maria Volpe, „Mediation in the Future of Policing“, žiūrėta 2018 m. kovo 18 d., https://www.mediate.com/articles/VolpeFutures.cfm

būdas, nes šalys kontroliuoja susitarimo turinį, derina jo sąlygas. Tokiu būdu, abi šalys procese lieka laimėtojais, nors gali gauti ir mažiau, nei siekė iš pradžių.

Be aukščiau minėtos, literatūroje taip pat yra išskiriama ir kita mediacijos taikymo policijos veikloje nauda: gerinami policijos ir žmonių santykiai, nes žmonės ypatingai vertina įgaliojimų priimti sprendimus gavimą iš policijos pareigūnų; mažėja pakartotinių iškvietimų; reikalingų įgūdžių turintis pareigūnas padidina konfliktų išsprendimų galimybes.[32]

Policijos pareigūnai savo darbe susiduria su labai sudėtingomis situacijomis, kurias sunku įsivaizduoti. Kartais jiems lieka nedaug priemonių sukontroliuoti situaciją. Vis dėl to, mes negalime pamiršti to, ką mediacija gali pasiūlyti policijai. Mediacija gali sumažinti policijos darbo krūvį, taip pat valstybini institucijų žmogiškųjų resursų poreikį, reikalingus finansus. Vis daugiau dėmesio skiriant policijos ir bendruomenės ryšių stiprinimui, neabejotina, kad mediacija būtų tobulas procesas, ypač bendruomenės policijoje (Lietuvoje – bendruomenės pareigūnų veikloje).

Mediacijos įgūdžių tobulinimas gerina policijos pareigūnų darbą, jų gebėjimus, taikomą techniką, skatinančią žmones kalbėti, bendrauti, išlaikyti sveiką protą, valdyti emocijas, spręsti sudėtingas situacijas ir kt.

Dauguma tarpasmeninių ginčų, kuriuos sprendžia policijos pareigūnai, neturi priešistorės, jei yra epizodiniai. Pavyzdžiui, ginčas stovėjimo aikštelėje dėl automobilių statymo ir kt. Šios situacijos yra epizodinės, šalys neturi priežasties viena kitos matyti ateityje. Sprendžiant epizodinius nesutarimus, ypatingai svarbu policijos pareigūnui turėti mediacijos įgūdžių.

Apibendrinant europinę ir pasaulinę mediacijos taikymo policijos veikloje praktiką, išskirtini tokie sektoriai, kuriuose ši mediacijos rūšis taikoma dažniausiai: nepilnamečių teisės pažeidimai; sugyventinių, giminių, šeimos narių ir panašūs konfliktai; savininkų ir nuomininkų konfliktai; nukentėjusiųjų ir pažeidėjų konfliktai, kai abi šalys yra pažįstamos; kaimynystėje gyvenančių asmenų konfliktai; viešosios tvarko pažeidimai (ypatingai jaunimo); „Ekokonfliktai“,jei policija sprendžia tokius konfliktus: dėl šunų keliamo triukšmo ir užpuolimų (ypatingai daugiabučiuose), dėl šiukšlių, dėl automobilių parkavimų; „Vairuotojų konfliktai“, kai įvyksta technikinis eismo įvykis ir iškviečiama policija (ypatingai abipusės kaltės atvejais) ir kt. [33]

Literatūroje yra skiriami du policijos mediacijos modeliai: pirmasis – parinkimo/nukreipimo modelis (*triage model*); antrasis – pareigūnas kaip mediatorius (*the officer as mediator model*).

[32] Christopher C. Cooper, J.D. Ph. D., Concptualizing Mediation use by Patrol Police Officers, žiūrėta 2018 m. kovo 18 d., http://www.cjcj.org/uploads/cjcj/documents/conceptualizing_mediation_use_by_patrol_police_officers.pdf
[33] Rokas Uscila ir kt., *supra* note 30, p. 31.

Pirmuoju atveju policijos pareigūnas perduoda atvejus mediacijos centrams vykdyti mediacijas. Šiuo atveju policijos pareigūnas yra apmokytas identifikuoti tarpasmeninius konfliktus, kurie yra tinkami mediacijai, ir nukreipti šalis į mediacijos centrus. Šio modelio esminis trūkumas nurodomas tas, kad dažnai pareigūnai tampa tik taip vadinamais agentais, nukreipiančiais atvejus į mediacijos centrus. Pareigūnai šiuo atveju atvyksta į ginčo vietą, vengia perduoti ginčo šalims įgaliojimus išspręsti konfliktą, o iš karto perduota ginčą centrams. Tuo tarpu tikslas turėtų būti kitas, t. y. bandymas suvaldyti situaciją, kad nekiltų tarp šalių pakartotinis ginčas bent iki tol, kol šalys sulauks paskirtos mediacijos datos.

Antruoju atveju policijos pareigūnai tobulina mediacijos įgūdžius, dalyvauja mokymuose patys. Pareigūnai gali konflikto šalis nukreipti į mediacijos centrus, bet taip pat gali medijuoti ir patys. [34] Šiuo atveju pabrėžiama, jog ypatingai yra svarbu policijos pareigūnų mediacijos įgūdžių lavinimas, mokymas, tam, kad jie galėtų patys naudoti mediaciją kaip vieną iš konflikto sprendimo priemonių.

Pažymėtina, kad vienareikšmiško atsakymo, kuris policijos mediacijos modelis efektyvesnis, lengviau suderinamas su tradicinėmis policijos funkcijomis, nėra. Iš esmės daug kas priklauso nuo paties policijos veiklos modelio. Jeigu policija yra orientuota į prievartinių/kontrolinių funkcijų realizavimą, tada sunku įsivaizduoti, kaip mediacija būtų įtraukta į jų veiklą. Kita vertus, jeigu policija orientuota į policines paslaugas visuomenei, į problemų sprendimą bendruomenėse, destruktyvių tarpasmeninių konfliktų prevenciją, tada mediacija tampa priemone, leidžiančia lanksčiai, operatyviai reaguoti į atskirus konfliktus, juos spręsti, o ne tik jas fiksuoti. Taigi, kiekvienoje valstybėje policijai turi diskreciją dėl mediacijos modelio integravimo į policijos veiklą.[35]

Pabrėžiama, jog mediacija vis labiau pripažįstama kaip naudinga, efektyvi policijos taikomų priemonių sudedamoji dalis. Būtent tokio pobūdžio procesas padės policijai ir bendruomenėms pagerinti jų tarpusavio santykius. Skiriant ypatingą dėmesį mediacijai, jos integravimas į policijos veiklą, taikomų priemonių sąrašą, suteikia galimybę įveikti šiuo metu vis dar egzistuojančią policijos ir bendruomenės santykių atskirtį.[36]

Siekiant, kad mediacija būtų efektyviai taikoma policijos sistemoje reikia nemažai pokyčių. Visų pirma, policijos įstaigos turi persvarstyti savo kasdieninėje veikloje taikomas priemones. Dėmesio sutelkimas į reagavimo laiką vykstant į įvykius, pažeidimų fiksavimą, surašomų administracinių nusižengimų protokolų skaičių, kas šiuo metu dažnai naudojama vertinant policijos pareigūnų darbą, nėra paskata pareigūnams naudoti mediaciją. Akivaizdu, kad būtina sukurti naujas policijos pareigūnų vertinimo priemones, skatinančias mediacijos taikymą.

[34] Christopher C. Cooper, J.D. Ph. D., *supra* note 32.
[35] Rokas Uscila ir kt., *supra* note 30, p. 30-31.
[36] Maria Volpe, *supra* note 31.

Antra, būtina šviesti visuomenę, kad ji pasirengtų priimti kitokią policijos pareigūnų veiklą. Tais atvejais, kai policijos pareigūnai imasi spręsti iškilusius ginčus kaip mediatoriai, jie nėra tradiciniai konfliktų sprendėjai, todėl akivaizdu, kad bendruomenei ir jos piliečiams reikalingas naujos policijos veiklos suvokimas, supratimas ir noras bendradarbiauti. Trečia, išmokti tinkamai taikyti mediaciją. Turi būti organizuojami policijos įstaigose mediacijos kursai, pabrėžtina, kad pavieniai mokymai nėra pakankami sėkmingam mediacijos taikymui. Mediacijos taikymo policijos pradžioje turi būti vykdoma stebėsena, siekiama sužinoti gyventojų nuomonę teikiama paslauga, paslaugos kokybe, analizuojamos mediacijos poveikis saugumo jausmo užtikrinimui, pažeidimų skaičiui.

2. MEDIACIJOS BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE POVEIKIS

Tradicinis baudžiamasis persekiojimas yra labai formalizuotas, siekiantis objektyvumo ir nešališkumo, todėl sutelktas į nusikalstamos veikos aplinkybių ir faktų tyrimą, įvairius procesinius dalykus, dėl ko tampa dehumanizuotas. Tuo tarpu atkuriamasis teisingumas remiasi tuo, kad nusikaltimas vertinamas kaip padaryta žala nukentėjusiajam ir bendruomenei, o ne valstybei ir joje nustatytai tvarkai. Tai reiškia, kad visa proceso ašis yra žmogus ir bendruomenė, su individualia patirtimi, išgyvenimais, poreikiais, aplinkos supratimu. Todėl siekiant ištaisyti nusikaltimu padarytą žalą, atkurti buvusią padėtį, į procesą, kaip aktyvi šalis, turi būti įtraukta auka, o pažeidėjas traktuojamas kaip lygi proceso šalis. Šiam tikslui mediacijos metu reikia sukurti neformalizuotą, individualų, atvirą ryšį ir kontaktą tarp šalių. Konflikto sprendimas perduodamas pačioms šalims. Kaltininkas turi stengtis atlyginti padarytą žalą, o auka ir bendruomenė turi jam padėti.

Aukos ir kaltininko mediacijos, kaip atkuriamojo teisingumo modelio, naudojimas baudžiamojoje justicijoje yra reikalingas ir veiksmingas. Tai iliustruoja tyrimai, kuriais nustatyta, kad labai didelė dalis kaltininko ir aukos mediacijos dalyvių yra patenkinti mediacijos rezultatais. 79 proc. aukų ir 87 proc. kaltininkų yra patenkinti mediacijos metu pasiektu susitarimu, 83 proc. aukų ir 89 proc. kaltininkų mano, kad priimtas susitarimas yra teisingas.[37] Bet tiksliai, visapusiškai ir galutinai įvertinti kaltininko ir aukos mediacijos efektą yra sudėtinga. Sunku įvertinti tokius dalykus kaip žmonių geresnis miegas, mažesnės baimės ir fobijos, pagerėjusi savijauta, geresni darbo ar mokymosi rezultatai.[38]

2.1. Poveikis nukentėjusiajam

Kadangi tradiciniame baudžiamajame persekiojime nukentėjusiojo vaidmuo yra daugiau stebėtojo, o ne kaip aktyvios proceso šalies, jis neturi įtakos procesui, sprendimams, todėl aukos ir kaltinamojo mediacijos taikymas tampa alternatyva baudžiamajai justicijai ir nukentėjusiajam suteikia galimybę būti aktyvia proceso šalimi.

Mediacijoje turi dalyvauti abi šalys, nes pats mediacijos procesas iš esmės yra šalių dialogas, o nukentėjusiojo dalyvavimas šiame dialoge jam suteikia galimybę gauti atsakymus į klausimus, kurie formaliame nusikaltimo tyrime nebuvo keliami, bet atsakymai į šiuos klausimus gali turėti didelės reikšmės aukai. Mediaciją pasirinkę nukentėjusieji nurodo, kad jie nori sužinoti atsakymus į tokius klausimus kaip: Kodėl auka tapo būtent jis/ji? Ar pažeidėjas supranta emocinius, fizinius ir finansinius nuostolius, kuriuos patyrė auka dėl jo veiksmų? Ar kaltininkas

[37] Office for Victims of Crime, *supra* note 11.
[38] Bram Van Droogenbroeck, „Victim Offender Mediation in Severe Crimes in Belgium: "What Victims Need and Offenders can Offer", žiūrėta 2018 m. vasario 4 d., http://www.foresee.hu/en/segedoldalak/news/279/

jaučia kaltę, gailisi? Beveik visuomet nukentėjusieji nori sužinoti, kodėl pažeidėjas taip pasielgė. Nors į tokį klausimą paprastai būna sudėtinga atsakyti, bet nukentėjusiajam dažnai būna svarbus ne pats atsakymas, o kaip asmuo reaguoja į jį ir ką apie tai galvoja. Taip pat aukos nori, kad kaltininkas žinotų, kaip jo veiksmai ir padarytas nusikaltimas paveikė juos ir jų šeimos narius, kokią materialinę, emocinę žalą padarė, kokius išgyvenimus privertė patirti, nori išreikšti savo skausmą, liūdesį, pyktį. Kartais aukos nori daugiau informacijos apie patį pažeidėją (kur jis atlieka įkalinimo bausmę, ar dirba, kokie jo santykiai su šeima, kokia jo gyvenimo patirtis). Atsakymai į šiuos klausimus nukentėjusiajam suteikia galimybę atgauti dvasinį ir psichologinį stabilumą, emocinę pusiausvyrą, kurią prarado po nusikaltimo. Tai labai prisideda prie nusikaltimo aukų baimių ir nerimo mažinimo. Prieš mediacijos procesą beveik 25 proc. nukentėjusiųjų bijojo tapti to paties nusikaltėlio auka. Po mediacijos šią baimę nurodė tik 10 proc.[39] Tai ypač aktualu kai auka ir kaltininkas vienas kitą pažįsta, anksčiau juos siejo santykiai, jų gyvenamoji, darbo vieta yra netoli viena kitos.

Pasinaudodamos mediacijos procesu, aukos gali atleisti pažeidėjams. Nors tai nėra mediacijos tikslas ir retai kada turi reikšmės formaliems teisėsaugos institucijų sprendimams, bet tai gali turėti terapinį poveikį nukentėjusiajam. Šiuo būdu aukos atsikrato pykčio, baimės, kitaip pradeda vertinti nusikaltėlį ir jo padarytą pažeidimą.[40] Yra pastebėta, kad kuo nusikaltimas sunkesnis, padaręs daugiau žalos, tuo mediacijos poreikis didesnis.[41] Bram Van Droogenbroeck teigia, kad nesuteikus galimybės taikyti mediacijos tokio pobūdžio bylose, aukos būtų dar kartą viktimizuojamos.[42]

2.2. Poveikis kaltininkui

Nors nukentėjusiojo ir kaltininko mediacija turi didesnį teigiamą poveikį nukentėjusiajam, bet pažeidėjai taip pat nurodo jos didelį veiksmingumą. [43] Tradicinis baudžiamasis procesas verčia pažeidėjus vengti bausmės, todėl jie dažnai atsisako pripažinti savo kaltę, proceso metu neparodo, kad gailisi dėl savo veiksmų, atsisako atsiprašyti aukos, atlyginti žalą. Toks procesas dar labiau supriešina kaltininką su nukentėjusiuoju, net jei jie anksčiau neturėjo jokių santykių, o praeityje buvę kokiems nors ryšiai, apsunkina šių santykių atstatymą. Priešingas efektas yra kai nusikaltėlis dalyvauja mediacijos procese. Mediacija padeda humanizuoti teisingumo sistemą. [44] Tiesioginis kontaktas su nukentėjusiuoju, proceso ne

[39] Office for Victims of Crime, *supra* note 11.
[40] Ilyssa Wellikoff, "Victim-Offender Mediation and Violent Crimes: On the Way to Justice", žiūrėta 2018 m. vasario 3 d. http://cardozojcr.com/issues/volume-5-1/note-1/
[41] Ilona Michailovič ir kt., *supra* note 10, p. 174.
[42] Bram Van Droogenbroeck, *supra* note 38.
[43] Office for Victims of Crime, *op. cit.*
[44] *Ibid.*

formalumas, išsakyti išgyvenimai, nusikaltimo žalos susiejimas su konkrečiu asmeniu ar asmenimis, padarytam nusikaltimui suteikia tam tikrą turinį, „svorį“, todėl savo veiksmus kitaip įvertina ir pažeidėjas, jam sunkiau prieš save ir kitus pateisinti savo netinkamą elgesį.

Žmogaus teisių gynėjai pažymi, kad negalima tikėtis kaltininko pasitaisymo kol jis nepripažino savo kaltės ir nepradėjo gailėtis dėl savo veiksmų. O nuoširdus ir atviras bendravimas pažeidėjus verčia geriau apgalvoti savo veiksmus ir dėl jų gailėtis.[45] Mediacijoje dalyvavę pažeidėjai nurodo, kad nors ir bijojo nukentėjusiojo reakcijos ir elgesio susitikimo metu, bet galimybė kalbėtis apie tai, kas nutiko, buvo juos labiausiai tenkinanti proceso dalis.[46]

Kitas reikšmingas poveikis pažeidėjams, tai recidyvinio elgesio tikimybės mažėjimas. 1994 metais atliktų studijų metu buvo nustatyta, kad JAV 18 proc. nepilnamečių, kurie dalyvavo kaltininko ir nukentėjusiojo mediacijoje, vėliau bent dar kartą įvykdė nusikalstamą veiką, o nepilnamečių, nedalyvavusių mediacijos procese, recidyvas siekė 27 proc. Taip pat pastebėta, kad nepilnamečiai, dalyvavę mediacijoje, vėliau padarė mažiau pavojingas nusikalstamas veikas. 1995 metais JAV, Tenesio valstijoje, atlikto tyrimo metu buvo surinkti duomenys, pagal kuriuos buvo nustatyta, kad po mediacijos recidyvinis elgesys nustatytas 19,8 proc. nepilnamečių ir 33,1 proc. tarp nepilnamečių, kurie mediacijoje nedalyvavo.[47]

1993 – 1996 metai JAV, Džordžijos valstijoje, buvo atliktas tyrimas, kuriame dalyvavo beveik 800 nepilnamečių. Šis tyrimas pastebimo skirtumo tarp mediacijoje dalyvavusių ir nedalyvavusių asmenų recidyvinio elgesio neparodė, atitinkamai 34,2 proc. ir 36,7 proc.. Bet pažymima, kad iš šio skaičiaus trys ketvirtadaliai nepilnamečių, dalyvavusių mediacijoje, vėl stojo prieš teismą dėl to, kad neįvykdė mediacijos metu pasiekto susitarimo.[48]

1990 metais, Anglijoje, Keteeringe (Kettering), buvo atliktas tyrimas, kurio metu buvo siekiama nustatyti recidyvinį elgesį tarp asmenų, kurie dalyvavo mediacijoje, tiesiogiai susitikdami su nukentėjusiuoju, ir tarp asmenų, kurie dalyvavo tik *šaudyklinėje* mediacijoje. Tyrimas parodė, kad 15,4 proc. kaltinamųjų, kurie turėjo galimybę tiesiogiai bendrauti su auka, vėliau vėl padarė nusikalstamą veiką. O iš antros grupės kaltinamųjų nusikalstamą veiką ar veikas padarė 21,6 proc. Šis poveikis užfiksuotas tiek ilguoju, tiek trumpuoju periodu. Taip pat, tiek šis, tiek kiti tyrimai patvirtina, kad pažeidėjams didesnį poveikį daro mediacijos procesas, kurio metu jie bendrauja tiesiogiai su auka, o ne per tarpininkus.[49]

---

[45] Ilyssa Wellikoff, *supra* note 40.
[46] Mark S. Umbreit, „Restorative Justice Through Victim-Offender Mediation: A Multi-Site Assessment“, Western Criminology Review 1(1), (1998), žiūrėta 2018 m. vasario 4 d., http://westerncriminology.org/documents/WCR/v01n1/Umbreit/Umbreit.html
[47] Robert Coates, Mark S. Umbreit, Betty Vos „The Impact of Victim - Offender Mediation: Two Decades of Research“ Federal Probation (2001), žiūrėta 2018 m. vasario 4 d., prieiga per www.google.com paiešką.
[48] *Ibid.*
[49] Robert Coates, Mark S. Umbreit, Betty Vos, *supra* note 47, p. 5.

Kaltininko ir aukos mediacijos poveikį pažeidėjo recidyviniam elgesiui patvirtina ir kitose valstybėse atlikti tyrimai.[50]

Dažnai kaltininkai nori atsiprašyti ir paaiškinti, kodėl jie padarė nusikaltimą. Kartais jie nori kokia nors forma išpirkti savo kaltę, parodyti, kad gailisi dėl savo veiksmų. Jei auką ir kaltininką siejo kokie nors santykiai, neretai kaltininkas nori atkurti šiuos santykius, o mediacija suteikia tokias galimybes. Taip pat pažeidėjai siekia aptarti ir įvairius praktinius klausimus, pvz., žalos atlyginimo galimybę. Nustatyta, kad mediacija turi didelį teigiamą poveikį dėl sėkmingo žalos atlyginimo. [51] Po mediacijos 81 proc. pažeidėjų sėkmingai įvykdė prisiimtus įsipareigojimus dėl žalos atlyginimo, kai tuo tarpu po teismo priimto sprendimo tai padaro 58 proc. pažeidėjų.[52]

2.3. Poveikis visuomenei

Nors nusikalstamumas yra socialinė problema ir kriminalizuojamos tos veikos, kuriomis kėsinamasi į visuomenėje nusistovėjusias ir saugomas vertybes, o nusikaltimai asmeniui taip pat pripažįstami kaip nusikaltimai prieš visuomenei, bet siekdama apginti šias vertybes tradicinėmis baudžiamosios teisės priemonėmis visuomenė dažnai nepajaučia šių priemonių naudos ar efektyvumo. Didžiausia eskalacija būna po pačios nusikalstamos veikos, o tolimesni teisėsaugos institucijų veiksmai įprastai nebūna žinomi, nusikaltėliui paskirta bausmė neduoda norimų rezultatų, aukai žala ne visada atlyginama.[53]

Taikant mediaciją tarp kaltininko ir nukentėjusiojo taip pat ir visuomenė patiria mediacijos proceso teikiamą naudą ir efektyvumą. Vienas didžiausių šio proceso pasiekimų yra daug mažesnis nusikaltėlių recidyvas, nei po tradicinių baudžiamosios teisės priemonių taikymo. Tyrimai rodo, kad asmenys dalyvavę nukentėjusiojo ir kaltininko mediacijoje, turi mažesnę tikimybę ateityje vėl padaryti nusikalstamą veiką.[54]

Visuomenė iš šios atkuriamojo teisingumo modelio naudos turi ir tuomet, kai galutiniame sutarime numatoma atlyginti žalą ir visuomenei. Nors tokie įpareigojimai gali būti paskirti ir teismo, bet kaltininkai savanoriškai priimdami susitarimą jaučiasi morališkai įsipareigoję, taip tikisi sumažinti savo kaltę, todėl tokiu būdu sutartas žalos atlyginimas įgyvendinamas visapusiškiau ir greičiau.

1992 metais JAV, Minesotoje vykdytas tyrimas, kurio tikslas buvo nustatyti visuomenės palaikymą atkuriamajam teisingumui. Tyrimo metu respondentams buvo užduoti keturi

[50] Žiūrėti dalį apie užsienio vastybių praktiką
[51] Bram Van Droogenbroeck, *supra* note 38.
[52] Office for Victims of Crime, *supra* note 11.
[53] Ilyssa Wellikoff, *supra* note 40.
[54] *Ibid*.

klausimai, į kuriuos atsakydami jie turėjo nurodyti, kokias priemones rinktųsi siekdami paveikti nusikaltėlį dėl jo padarytos veikos. Keturi iš penkių respondentų nurodė priemones, kurios yra artimos atkuriamojo teisingumo idėjoms, prevencijai, perauklėjimui per švietimą, įvairioms kitoms programoms, o ne bausmių taikymui, įkalinimui. Taip pat daugiau kaip keturi iš penkių apklaustųjų nurodė, kad jų atžvilgius padarius nusikalstamą veiką jie svarstytų galimybę dalyvauti kaltininko ir aukos mediacijoje. Tyrimas taip pat atskleidė, kad priešingai nei yra susiformavęs stereotipas ar žiniasklaidos suformuota nuomonė, JAV visuomenėje nėra tokio didelio griežtų bausmių, ilgo įkalinimo poreikio. Ji labiau pasisako už prevenciją, žalos atlyginimą, buvusios situacijos atstatymą, kaltininko resocializaciją.[55]

Kitas mediacijos poveikis visuomenei ir visai teisingumo sistemai yra pragmatiškesnis – svarbu, ar atkuriamasis teisingumas yra pigesnis procesas nei klasikinis baudžiamasis procesas. Vis dėl to, mediacijos proceso kainą nustatyti sunku ir yra manoma, kad tai neturėtų būti kriterijus kuriuo vadovaujantis turėtų būti sprendžiama dėl mediacijos pasirinkimo. Tai gerai atspindi klausimas – „Kokia kaina renkamės kainą?“. Bet kitas lengviau pamatuojamas kriterijus, kurio naudą gali pajausti ne tik visuomenė, bet ir nukentėjusysis, bei visa teisingumo sistema, tai proceso trukmė. Nurodoma, kad mediacijos procesas užtrunka tris kartus trumpiau nei baudžiamasis persekiojimas.[56]

2.4. Poveikis teisingumo sistemai

Aukos ir pažeidėjo mediacija taip pat turi teigiamą poveikį ir baudžiamajai justicijai. Dėl galimybės mediacijos procese aktyviai dalyvauti nusikaltimo šalims ir pačioms priimti sprendimus, šalys pozityviau vertina tiek baudžiamosios teisės sistemą, tiek ją įgyvendinančias institucijas. Nors mediacija gali būti įvardijama kaip alternatyva tradicinei baudžiamajai justicijai, o šalys, dalyvaujančios mediacijos procese, pačios prisiima daugiau atsakomybės dėl galutinio susitarimo, įvairius įsipareigojimus, skiria tam dalį savo išteklių, bet dėl mediacijos taikymo visą tradicinę teisingumo sistemą vertina geriau, labiau ja pasitiki.[57] Viena iš to priežasčių yra tai, kad aukos siekia būti išgirstos ir pripažintos, turėti galimybę reikšti savo nuomonę ir reikalavimus. O mediacija jiems šią galimybę suteikia. Ir nors ne visada nukentėjusieji pasinaudoja šia galimybe ar ja nepasinaudoja tiek, kiek galėtų, bet tokios galimybės buvimas ir paties proceso suvokimas kaip jų atžvilgiu teisingo ir sąžiningo lemia

[55] Mark S. Umbreit, *supra* note 46.
[56] Robert Coates, Mark S. Umbreit, Betty Vos, *supra* note 47, p. 6.
[57] Katherine L. Joseph „Victim-Ofender Mediation: What Social & Political Factors Will Affect Its Development?“ *Ohio State Journal on Dispute Resolution: Volume 11, Issue 1 (1996),* žiūrėta 2018 m. vasario 4 d., https://kb.osu.edu/dspace/handle/1811/79728

nukentėjusiųjų geresnį baudžiamosios justicijos vertinimą.[58] Mediacijos pozityvų poveikį teisingumo sistemai patvirtina ir M. S. Umbreit 1989 m. atliktas tyrimas su apiplėšimų aukomis. 80 proc. mediacijoje dalyvavusių aukų nurodė, kad yra patenkintos ne tik pačiu mediacijos procesu, bet ir visa teisingumo sistema. Ir tik 37 proc. apiplėšimų aukų, kurios nedalyvavo mediacijoje, ir jų atžvilgiu buvo vykdomas tradicinis baudžiamasis teisingumas, nurodė, kad visą teisingumo sistemą vertina palankiai.[59]

Mediacija taip pat turi ryškų prevencinį poveikį. Pati mediacija neatsiejama nuo prevencinės veiklos, nes ji pati nukreipta į ateitį, o ne į praeities įvykius. O tai kartu apima abi šalis. Priemonėmis, nukreiptomis į auką siekiama, kad ateityje būtų išvengta antrinės viktimizacijos ar tapimo auka panašių nusikalstamų veikų atvejais. O priemonėmis, skirtomis pažeidėjui, siekiama sumažinti jo recidyvinio elgesio tikimybę, tikimasi efektyvesnio ir greitesnio integravimosi į bendruomenę.[60] Taip pat tai gali padėti nustatyti nusikalstamų veikų padarymo priežastis ir jas šalinti.

Mediacijos poveikis pasireiškia ir taupant teisingumo sistemos išteklius. Tinkamus atvejus perduodant mediacijos vykdymui sutrumpėja baudžiamųjų bylų nagrinėjimo laikas, dėl to taip pat kyla pasitikėjimas visa teisingumo sistema. Sumažėja teisėsaugos institucijų darbo krūviai, o sutaupyti ištekliai gali būti panaudojami sudėtingesnių ar neišaiškintų nusikaltimų tyrimui.[61] Taip pat taupomi finansiniai ištekliai, ir ne tik baudžiamosios bylos ikiteisminio tyrimo ar teisminio tyrimo etape, bet ir dėl mažesnio skaičiaus kaltininkų įkalinimo. Dalis mediacijoje dalyvavusių ir sėkmingai susitarimą įvykdžiusių pažeidėjų remiantis tradicine baudžiamąja politika, galėjo būti įkalinti arba jiems paskirtos kitokios priemonės, kurių vykdymui būtų reikalingi vienokie ar kitokie resursai.

Mediacijos taikymas baudžiamojoje justicijoje lemtų bendrą šios prevencinės priemonės žinomumą ir jos taikymo galimybes ne tik baudžiamojoje teisėje, bet ir apskritai turėtų įtakos visuomenės ginčų sprendimų kultūrai. Pavyzdžiui, žmonės savarankiškai galėtų rinktis mediacijos paslaugą esant ginčui, bet dar nesant nusikalstamos veikos. Paruošti mediatoriai suteiktų tam galimybes, padėtų ginčų šalims įgyti įgūdžių spręsti nesutarimus konstruktyviau. Tikėtina, joig tai taip pat darytų poveikį visuomenės požiūriui į kaltininko nubaudimą, jo tikslus ir siekius.

---

[58] Jo-Anne Wemmers, Katie Cyr, *What Fairness Means To Crime Victims: A Social Psichological Perspective On Victim-Offender Mediation* (2006), 21, žiūrėta 2018 m. vasario 13 d., http://www.apcj.org/documents/2_2_fairness.pdf

[59] Mark S. Umbreit, „Crime Victims Seeking Fairness, Not Revenge: Toward Restorative Justice“, *Federal Probation* (1989), 52-54, žiūrėta 2018 m. vasario 13 d., https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/Digitization/119864NCJRS.pdf

[60] Daugiau informacijos apie recidyvo mažėjimą pateikiama dalyja „Poveikis kaltininkui“.

[61] Rokas Uscila ir kt., *supra* note 30, p. 26.

Vienas svarbiausių aukos ir kaltininko mediacijos poveikio teisingumo sistemai aspektų, tai, kad mediacija sudaro galimybę pasiekti balansą tarp padarytų nusikalstamų veikų pavojingumo, siekiamo poveikio pažeidėjui, pažeidėjo asmenybės ir nukentėjusiojo interesų. Dėl baudžiamosios teisės formalizuotumo, pareigūnas priimdamas sprendimus gali veikti tik pagal įstatymus, kurie ne visada atitinka konkrečiai situacijai keliamus reikalavimus. Tuo tarpu mediacija leidžia kiekvieną situaciją įvertinti individualiai ir sprendimus priimti tokius kokie yra palankūs abiem šalims.

Nors mediacija baudžiamojoje justicijoje turi daug privalumų ir laikoma viena sėkmingiausių atkuriamojo teisingumo formų, bet joje yra ir kritikuotinų dalykų arba tam tikrų aspektų, kuriems reikalingos papildomos diskusijos.

Vienas iš šių aspektų yra mediatorių rengimas. Skirtingos valstybės mediatorių rengimą reglamentuoja skirtingai, jiems keliami nevienodi reikalavimai. Todėl nesant tinkamo pasirengimo gali būti į mediacijos procesą nukreipti netinkami atvejai, o pats mediacijos procesas neatitikti pagrindinių jiems keliamų reikalavimų, nesilaikoma mediacijos principų, mediatorių etikos kodekso normų, o tai diskredituotų pačią mediaciją, atsirastų rizika padidinti antrinės viktimizacijos galimybę.[62]

Mediatorių parengimo klausimas taip pat yra svarbus kalbant apie mediacijos humaniškumą. Yra priežasčių, dėl kurių, kaltininko ir aukos mediacija gali tapti per daug įprastu, formaliu, šabloniškų, nuasmenintu procesu, pamirštas šalių individualumas, problemos unikalumas, jos susiejimas su konkrečiu asmeniu. Tai lemtų mediacijos proceso dehumanizavimą.

Minėta antrinė viktimizacija, bei bendras saugumo užtikrinimas čia taip pat labai svarbu. Žinoma, čia aktualiausia yra nukentėjusiojo saugumas, siekis išvengti antrinės viktimizacijos, bet taip pat labai svarbu ir pažeidėjas. Mediatorius turi gebėti ir siekti užtikrinti, kad tiek auka, tiek pažeidėjas mediacijos metu jaustųsi saugiai, jų atžvilgiu nebūtų vykdomi veiksmai ar nedaromas jiems poveikis nesusijąs su mediacijos tikslais, užtikrinti šalių lygiareikšmiškumą. Turi būti užtikrintas abiejų šalių fizinis, psichologinis ir teisinis saugumas. Tik jam esant galima tikėtis pasiekti visus mediacijos tikslus.[63] Bet negalima čia pamiršti ir paties mediatoriaus saugumo, ypač smurtinio pobūdžio bylose, pavyzdžiui, smurto artimoje aplinkoje, kur didelė emocinė įtampa, gilūs išgyvenimai, daug nuoskaudų.

Kaltininko ir aukos mediacija vis dažniau taikoma tradicinėje baudžiamojoje justicijoje ne kaip alternatyvus procesas, o kaip esančio proceso dalis, vis labiau tampa institualizuota.[64]

[62] Ilyssa Wellikoff, *supra* note 40.
[63] Ilona Michailovič ir kt., *supra* note 10, p. 91-92
[64] Office for Victims of Crime, *supra* note 11.

Bet tai turi ir savų grėsmių. Atsiranda pavojus, kad ne tradicinė baudžiamoji sistema perims mediacijos savybes, bet mediacija gali perimti iš egzistuojančios sistemos ypatumus, siekti joje suformuotų uždavinių ir tikslų, ir taip tapti formalizuota, apibrėžta, nelanksčia sistema.[65]

[65] Office for Victims of Crime, *supra* note 11..

3. Užsienio valstybių patirtis taikant mediaciją baudžiamojoje justicijoje

3.1. Austrija

Dauguma Europoje taikomų atkuriamojo teisingumo priemonių – ir tos, kurios yra reglamentuotos teisės aktais, ir tos, kurios veikia teisme ar bendruomenėje ar vis dar yra bandomosios – yra diversinio pobūdžio, t. y. bylos šalys iš baudžiamosios justicijos sistemos, ikiteisminio tyrimo ar teisminio nagrinėjimo metu, perduodamos į atkuriamojo teisingumo procesą. Diversinis modelis baudžiamosios justicijos pareigūnams leidžia išsaugoti sprendimo priėmėjo poziciją priimant sprendimus byloje taikyti atkuriamojo teisingumo modelį mediaciją ir tvirtinant mediacijos proceso metu pasiektus rezultatus.[66] Aukos ir kaltininko mediacija, bei jos metu pasiektas susitarimas, pakeičia baudžiamosios bylos nagrinėjimo procesą ir bausmės skyrimą.

Austrija, viena iš pirmųjų kontinentinės Europos valstybių, įgyvendinusių eksperimentinę aukos – kaltininko mediaciją, yra geras diversinio modelio teisinio reglamentavimo pavyzdys.

Austrijoje aukos ir kaltininko mediacijos bandomasis projektas pradėtas vykdyti dar 1985 m. Šis projektas buvo skirtas tik nusikaltusiems nepilnamečiams ir jų aukoms.

Nepilnamečių justicijos reforma, minėto projekto įdiegimas nepilnamečių nusikaltusių asmenų atžvilgiu buvo sąlygotas reaguojant į nepilnamečių daromas nusikalstamas veikas, atsižvelgiant į tarptautinę diversinio modelio taikymo praktiką. [67]

Teigiama patirtis, įgyta projekto metu, jo teisinis įgyvendinimas ir palanki organizacinė struktūra, taip pat stipri mokslininkų, profesionalų parama, sąlygojo tai, kad šis projektas buvo išplėtotas nacionaliniu lygiu. Austrijos patirtis tapo gerosios praktikos pavyzdžiu kitoms šalims ir tai atsispindi Europos Tarybos rekomendacijoje Nr. R (99) 19 „Dėl tarpininkavimo baudžiamojoje srityje“, parengtoje 1999 m. [68]

Projekto metu pasiekus gerų rezultatų (atlikti tyrimai parodė, jog didžioji dalis (75 proc.) bylų, nukreiptų į mediaciją, buvo baigtos pasiekus susitarimus, kurie vėliau buvo įgyvendinti)[69] mediacijos taisyklės buvo įtrauktos ir į 1988 m. *Jaunimo justicijos teisės aktą*. Vėliau mediacija buvo pradėta taikyti ir suaugusių pažeidėjų atžvilgiu, o bendrosios normos įtvirtintos Austrijos baudžiamojo proceso kodekse. Austrijos baudžiamojo proceso kodekse buvo

[66] Ilona Michailovič ir kt., *supra* note 10, p. 104,
[67] Roland Gombots, Crhista Pelikan, Austria, iš *European Research on Restorative Justice. Volume I. Research and Selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots from 28 EU Members States,* Frieder Dunkel, Philip Horsfield, Andrea Parosanu (Brussels:IJJO, 2015). 19, žiūrėta 2018 m. sausio 30 d., http://www.ejjc.org/sites/default/files/volume_i_-_snapshots_from_28_eu_member_states.pdf
[68] *Ibid*.
[69] *Ibid., p.*21.

įtvirtinta, jog tam tikrais atvejais, tam tikrose bylose nusikaltimą padaręs asmuo gali būti nenubaustas, jeigu bausmė nėra būtina sąlyga norint užkirsti kelią kitų nusikaltimų darymui.

2000 m., remiantis vykdyto projekto sėkmingais rezultatais, buvo pripažinta, kad mediacija yra efektyvi priemonė ir suaugusių pažeidėjų atžvilgiu. Atsižvelgiant į tai, aukos ir nusikaltėlio mediacija buvo įtraukta į baudžiamojo proceso kodeksą kaip viena iš diversijos priemonių. Kriterijai, kuriais remdamasis prokuroras arba teisėjas priima sprendimą bylą perduoti mediacijai yra detalizuoti baudžiamojo proceso kodekso straipsniuose, numatančiuose sąlygas diversijai (galimam baudžiamojo proceso nutraukimui).

Kriterijai, kuriais remiantis galima diversija yra šie:

- aiškios bylos aplinkybės;
- nusikalstama veika nėra labai sudėtinga;
- nusikalstama veika nesukėlė mirties;
- už nusikalstamą veiką gali būti paskirta ne didesnė negu 5 metų laisvės atėmimo bausmė arba bauda;
- bausmė nėra būtina norint užkirsti kelią kitiems nusikaltimams;
- kaltininkas atlygino žalą.[70]

Jeigu yra numatytos teisinės sąlygos egzistuoja, tuomet prokuroras įtariamajam turi pasiūlyti vieną iš diversijos priemonių (įpareigojimą sumokėti tam tikrą pinigų sumą, viešuosius darbus ar kt.) ikiteisminio tyrimo stadijoje (prieš pareiškiant kaltinimą). Prokuroras yra įpareigotas parinkti tokią priemonę, kuri atitiktų ir aukos interesus. Diversijos priemonė gali būti taikoma tik tuomet, jeigu įtariamasis sutinka. Aukos ir nusikaltėlio mediacijos taikymui taip pat yra reikalingas ir aukos sutikimas. Aukos sutikimo nereikalaujama bylose dėl nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų.[71]

Aukos ir kaltininko mediacija Austrijoje yra atkuriamojo teisingumo pagrindas, kadangi, vadovaujantis teisės aktais, šios priemonės tikslas yra, visų pirma, žalos atlyginimas, buvusios padėties atkūrimas arba kompensacija ar simboliškas atlyginimas.

Aukos ir kaltininko mediacija taip pat bandoma pasiekti šių tikslų: nusikaltėliui – prisiimti atsakomybę už savo veiksmus, suvokti nusikaltimo padarymo priežastis ir pasekmes (retrospektyvusis-emocinis elementas); patenkinti aukos poreikius ir apginti interesus atlyginant padarytą žalą (atkuriamasis tikslas). Be to, pažeidėjas, dalyvaudamas mediacijos procese, parodo norą susilaikyti nuo nusikaltimų darymo ateityje, taigi taip užkertamas kelias nusikaltusiam

[70] Ilona Michailovič ir kt., *supra* note 10, p. 111.
[71] Karin Bruckmüller, Christoper Koss „Diversion for Promoting Compensation to Victims and Communities during the Prie-trial Proceedings in Austria“, *European Best Practices of Restorative Justice in the Criminal Procedure* (2010), 111, žiūrėta 2018 m. sausio 30 d., http://www.iars.org.uk/sites/default/files/Restorative%20justice%20report%20_%20Hungary.pdf

asmeniui pakartotinai nusikalsti, o auka yra apsaugoma nuo pakartotinės viktimizacijos (prevencinis elementas).

Taip pat reikia nepamiršti paminėti ir poveikio bendruomenei: diversijos priemonės ir ypatingai mediacija yra paremta supratimu, kad nusikaltimas yra ne tik baudžiamųjų įstatymų pažeidimas ar veiksmas, kuris sukelia tam tikrus praradimus atskiram žmogui – aukai – bet taip pat gali paveikti ir bendruomenę. Todėl baudžiamasis procesas turėtų palengvinti/supaprastinti atkuriamojo modelio procedūrų taikymą ir kaip įmanoma labiau įtraukti bendruomenę. [72]

Aukos ir kaltininko mediacijos taikymo praktika

Austrijoje visos mediacijos bylos yra perduodamas specialiai įkurtai privačiai pelno nesiekiančiai organizacijai NEUSTART, veikiančiai prie teisingumo ministerijos. NEUSTAR yra centrinis mediacijos paslaugų teikėjas Austrijoje, jos būstinė yra Vienoje. Šalyje veikia devyni šios įstaigos regioniniai biurai.[73]

1 pav. Austrijoje vykdomos kaltinamojo ir nukentėjusiojo mediacijos procesas[74]

Kiekvienais metais prokurorai arba teisėjai perduoda nuo 8000 iki 9000 bylų NEUSTART institucijai vykdyti aukos ir kaltinamojo mediaciją. Pažymėtina, jog aukos nusikaltėlio mediacija kaip diversijos priemonė gali būti taikoma ne tik iki bylos nagrinėjimo

[72] Karin Bruckmüller, Christoper Koss, *supra* note 71, p. 112.
[73] Roland Gombots, Crhista Pelikan, *supra* note 67, p. 20.
[74] Karin Bruckmüller, Christoper Koss, op. cit., p. 112.

teismo posėdyje, bet ir teisminio proceso metu. Dažniausiai šią priemonę taiko prokurorai siekdami nutraukti pradėtą baudžiamąjį persekiojimą.[75]

Statistiniai duomenys rodo, jog 84 proc. iš visų mediacijai perduotų bylų yra nusikaltimai susiję su agresija, t. y. užpuolimai, grasinimai, plėšimai, priekabiavimai ir kt. Kiti 16 proc. – daugiausiai turtiniai nusikaltimai, t. y. vagystės, plėšimai, įsibraunant į patalpas, vandalizmo atvejai. NEUSTART statistikos duomenys rodo, jog 2010 m. iš visų nepilnamečių atvejų, kurie buvo perduoti mediacijai, net 65 proc. buvo nusikaltimai, kuriais buvo kėsinamasi į asmens fizinę neliečiamybę (jau minėti užpuolimai ir kt.); 19 proc. buvo susiję su nusikaltimais nuosavybei (t. y. vagystės, sukčiavimai); 10 proc. buvo nusikaltimai smens laisvei (grasinimai, persekiojimai ir kt.). 2010 m. statistika taip pat atskleidė, jog didžiąją dalį nusikaltimų (57 proc.), kuriuos padarė nepilnamečiai, sudarė taip vadinamieji situaciniai konfliktai (pavyzdžiui, konfliktai, kylantys dėl trumpalaikio susidūrimo, tam tikrose vietose: viešosios tvarkos sutrikdymas, muštynės viešojoje vietoje ir kt.).[76]

Mediatorius turi atsižvelgti ne tik į konflikto rūšį, bet ir į aplinką, kurioje įvyko nusikaltimas. 55 proc. visų konfliktų, kurių šalys siunčiamos į mediaciją, kyla artimiausioje socialinėje aplinkoje, t. y. tarp partnerių, šeimos narių, draugų, bendradarbių, kaimynų, iš esmės tarp iki konflikto buvusių pažįstamų asmenų. Atsižvelgiant į tai, kad asmenys pažinojo vienas kitą prieš nusikaltimą ir daugeliu atveju turės bendrauti vienokiu ar kitokiu būdu ateityje, mediacijos proceso metu ypatingas dėmesys yra skiriamas priemonių planui dėl jų bendravimo galimybių ateityje.[77]

Aukos kaltinamojo mediacijos uždaviniai:

- Auka turi galimybę gauti restituciją, tiek emocine, tiek materialine prasme;
- Mediacijos metu didelis dėmesys yra kreipiamas į aukos poreikius ir emocijas;
- Kaltininkui suteikiama galimybė pačiam svarstyti kokiu būdu ir kaip atlyginti nusikaltimu padarytą žalą. Kaltininkas nėra gynybinėje pozicijoje kaip yra baudžiamosios bylos nagrinėjimo metu, bet gali imtis aktyvių veiksmų sprendžiant klausimą dėl žalos atlyginimo.

Sėkminga mediacija – tai galimybė nutraukti baudžiamąją bylą, o tai savo ruožtu reiškia, kad pažeidėjas išvengia teistumo ir kitų su tuo susijusių potencialių negatyvių pasekmių (ypač tai yra svarbu ieškant darbo perpildytoje darbo rinkoje);[78]

Pasiektas aukos ir kaltinamojo susitarimas mediacijos metu – tai galimybė ilgalaikei socialiniai taikai. Kaip minėta anksčiau, net apie 55 proc. konfliktų, kurie perduoti buvo

[75] Roland Gombots, Crhista Pelikan, *supra* note 67, p. 19
[76] *Ibid*., p. 21.
[77] Karin Bruckmüller, Christoper Koss, *supra* note 71, p. 114.
[78] *Ibid.,* p. 114.

mediacijai, buvo kilę artimoje socialinėje aplinkoje, todėl ilgalaikė taika ypatingai svarbi plėtojant tolimesnius santykius.

Mediacijos organizavimas

Mediacija yra organizuojama kaip ypatingai apibrėžta veiklos sritis. Tai reiškia, kad tik specialiai apmokyti mediatoriai gali vykdyti mediaciją baudžiamosiose bylose.

Kadangi mediatoriai turi išklausyti labai detalius ir išsamius mokymus, mediacijos paslaugos Austrijoje yra labai aukštos kokybės. Mokymai skirstomi į įvadinius ir tęstinius, jie trunkaketverius metus ir susideda iš teorinių ir praktinių žinių įgijimo. Po šio laikotarpio asmenys gali būti akredituoti kaip sertifikuoti mediatoriai. Beveik visi akredituoti mediatoriai dirba visą darbo dieną teikdami paslaugas mediacijos srityje. Nedidelė dalis mediatorių taip pat dirba probacijos tarnybose. Norėdamas tapti mediatoriumi baudžiamosiose bylose, asmuo taip pat turi turėti socialinio darbuotojo, teisės, psichologijos, sociologijos arba panašios srities išsilavinimą. Mediatorių teisės, pareigos ir atsakomybė yra reglamentuota Austrijos probacijos paslaugų įstatyme. Mediatorių tęstiniai mokymai yra organizuojami ir vykdomi NEUSTART aukos ir kaltinamojo mediacijos skyriuose.[79]

Mediatoriai teikdami savo paslaugas taiko įvairius metodus, kurie kiekvieną kartą parenkami pagal konkrečią situaciją, konflikto rūšį. Pavyzdžiui, vienoje byloje gali dirbti arba vienas arba du mediatoriai; smurto artimoje aplinkoje atvejus medijuoja vyras ir moteris; specialūs metodai taikomi medijuojant, pavyzdžiui, tokius nusikaltimus kaip persekiojimas. Šių nusikaltimų atvejais siekiama apsaugoti pažeidėjus ir aukas nuo tiesioginių susitikimų.[80]

Taigi, Austrijoje skirtingų rūšių byloms yra taikomi skirtingi mediacijos metodai. Tai neabejotinai suteikia galimybę užtikrinti, kad mediacija atitiktų individulius kiekvienos situacijos reikalavimus.

Siekiant efektyvumo, NEUSTAR institucija intensyviai bendradarbiauja su kitomis įstaigomis, ypač su prokuratūromis ir teismais, kurie perduoda bylas mediacijai. Bendradarbiavimas apima įvairius klausimus, susijusius su individualiomis bylomis, taip pat plėtojama koncepcija, kurios bylos yra tinkamos aukos nusikaltėlio mediacijai, o kurios ne.

Priklausomai nuo konkrečios problemos, NEUSTART, esant poreikiui, bendradarbiauja su įstaigomis, kurios teikia pagalbą aukoms, moterų, kitomis socialinėmis organizacijomis, policijos įstaigomis, teisininkais, terapeutais.[81]

[79] Roland Gombots, Crhista Pelikan, *supra* note 67, p. 20.
[80] Karin Bruckmüller, Christoper Koss, *op. cit.,* p. 115.
[81] Karin Bruckmüller, Christoper Koss, *supra* note 71, p. 115.

Statistika

Tyrimų duomenys parodė, jog net 85 proc. nepilnamečių ir 70 proc. suaugusiųjų baudžiamųjų bylų, kurių šalys buvo siunčiamos į mediaciją, buvo baigtos prokurorą informuojant apie sėkmingą mediacijos pabaigą ir nutraukiant baudžiamąjį procesą.

Insbruko universiteto 2001 m. atlikti tyrimai rodo, kad aukos yra labai patenkintos aukos ir kaltinamojo mediacijos proceso rezultatais: net 75 proc. nurodė, jog pasirinktų mediaciją ir ateityje.

Kokybinis tyrimas, sutelkiantis dėmesį į galimą recidyvinį nepilnamečių ir pilnamečių pažeidėjų elgesį per trejų metų laikotarpį po mediacijos, buvo atliktas dar 1998 metais. Šio tyrimo metu buvo tirti 361 mediacijos atvejai ir 7952 teismo bylos. Tyrimas atskleidė, kad bylose, kurios buvo nutrauktos po mediacijos, recidyvinis elgesys buvo užfiksuotas 14 proc. atvejų, tuo tarpu net 33 proc. nusikaltėlių, kurie teismo buvo nubausti bauda, per trejų metų laikotarpį vėl padarė nusikaltimą.[82]

Tolimesni tyrimai, parodė, kad tik 16 proc. nepilnamečių ir pilnamečių pažeidėjų dalyvavusių mediacijoje, nepriklausomai nuo jos rezultatų, per 2,5 –3,4 metų pakartotinai nusikalto. Atsižvelgiant į mediacijos metu pasiektus rezultatus, recidyvinis elgesys pasireiškė 14 proc. asmenų, kurie dalyvavo mediacijoje ir pasiekė susitarimą, ir. 21 proc. asmenų, kurie taip pat dalyvavo mediacijoje, tačiau mediacijoje nepasiekė teigiamo rezultato.

Palyginus šiuos skaičius su bendraisiais pakartotinio nusikalstamumo skaičiais, tyrimai atskleidė žymiai mažesnį pakartotinio nusikalstamumo lygį po mediacijos (16 proc.), palyginus su pakartotinio nusikalstamumo lygiu pažeidėjui nedalyvavus mediacijoje (41 proc.). [83]

Teisės sociologijos ir kriminologijos instituto atlikti tyrimai (2008) parodė, kad pakartotino nusikalstamumo (recidyvo) lygis per 2,5 – 3 metus, po sėkmingos aukos ir pažeidėjo mediacijos, yra tik 13 proc. Smurto artimoje aplinkoje atvejais tik 11 proc.

Džiugina ir skaičiai, rodantys mediacijos rezultatus. *Nustgart* atlikti tyrimai rodo, kad daugiau kaip 2/3 visų bylų, perduotų mediacijai, buvo sėkmingos. [84]

Kito tyrimo, atlikto Vienos universiteto baudžiamosios teisės instituto, rezultatai parodė, jog pagrindinės priežastys tokių teigiamų rezultatų: prokurorų ir teisėjų sėkmingai parinkti mediacijai tinkami atvejai ir aukos – kaltinamojo mediacijos prevencinis poveikis.[85]

Valstybės pareiga padėti nusikaltimo aukai nereiškia, kad padarytas nusikaltimas turi visuomet pasibaigti nuosprendžio priėmimu ir asmens nuteisimu. Tradicinės sankcijos arba labai

[82] Roland Gombots, Crhista Pelikan, *supra* note 67, p. 22.
[83] *Ibid*.
[84] Roland Gombots, Crhista Pelikan, *supra* note 67, p. 22.
[85] Karin Bruckmüller, Christoper Koss, *supra* note 71, p. 115.

griežtas nubaudimas nebūtinai yra tai, ko siekia auka, ar tai, kas duoda norimą rezultatą.Aukai ypač svarbi valstybės institucijų reakcija. Dėl šios priežasties valstybei turėtų būti suteikiama kuo daugiau galimybių į nusikaltimo padarymo atvejus reaguoti taikant atkuriamojo teisingumo modelius baudžiamosiose bylose, skatinti kompensaciją aukai, į mediacijos procedūrą kuo labiau įtraukti bendruomenę ir užkirsti kelią viktimizacijai bei recidyviniam elgesiui.[86]

3.2. Vengrija

2001 m. kovo 15 d. buvo priimtas Tarybos pagrindų sprendimas Nr. 2001/220 Dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose (šiuo metu šį sprendimą yra pakeitusi 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/EU, kuria nustatomi minimalūs nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai). Minėto sprendimo 10 straipsnis numatė, jog kiekviena valstybė narė turi skatinti tarpininkavimą baudžiamosiose bylose už nusikaltimus, kuriuos ji laiko tinkamais tokios priemonės taikymui. Be to, kiekviena valstybė narė turi užtikrinti, kad į bet kurį tokio tarpininkavimo baudžiamosiose bylose metu nukentėjusiojo ir nusikaltėlio pasiektą susitarimą galėtų būti atsižvelgta.

Šis Europos Sąjungos teisės reglamentavimas buvo labai reikšmingas Vengrijoje diegiant bei plėtojant mediaciją baudžiamosiose bylose.

Mediacijos įdiegimas buvo numatyta kaip viena įstatymų leidžiamosios valdžios Vengrijos Nacionalinėje nusikaltimų prevencijos programoje dar 2003 m.[87] Atkuriamasis teisingumas buvo laikomas perspektyvi ir tinkama priemonė siekiant sumažinti įkalintų asmenų skaičių ir teismų darbo krūvį.[88] Parlamentas šią užduotį įvykdė 2006 m. priimdamas baudžiamojo kodekso pakeitimus. Baudžiamojo kodekso pakeitimai numatė taisyklių rinkinį, skirtų aukos ir kaltininko mediacijos procedūrai reguliuoti.[89] Pažymėtina, jog Vengrijos baudžiamasis kodeksas įtvirtina ne visas būtinas sąlygas, o tik tas, kurios susijusios su nusikalstamomis veikomis. Kitos mediacijos taikymo sąlygos numatytos Vengrijos baudžiamojo proceso kodekse (pavyzdžiui, įtariamasis turi prisipažinti padaręs nusikaltimą ir kt.). Vengrijos baudžiamojo proceso kodekse yra įtvirtinta mediacijos paskirtis, mediacijos proceso terminas, pareigūnai, kurie gali siųsti baudžiamosios bylos dalyvius į mediacijos procesą, mediacijos

[86] Karin Bruckmüller, Christoper Koss, *supra* note 71, p. 115.
[87] Edit Törzs, „Mediation and the Mediation Procedure in Hungary for Adult Offenders“ *European Best Practices of Restorative Justice in the Criminal Procedure* (2010), 87, žiūrėta 2018 m. sausio 30 d., http://www.iars.org.uk/sites/default/files/Restorative%20justice%20report%20_%20Hungary.pdf
[88] András Csúri, Hungary, iš *European Research on Restorative Justice. Volume I. Research and selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Shapshots from 28 EU Members States,* Frieder Dunkel, Philip Horsfield, Andrea Parosanu (Brussels:IJJO, 2015). 87, žiūrėta 2018 m. sausio 30 d., http://www.ejjc.org/sites/default/files/volume_i_-_snapshots_from_28_eu_member_states.pdf
[89] Edit Törzs, *op. cit.,* p. 131

teisinės pasekmės.[90] Baudžiamojo proceso kodeksas nurodo, kad mediacijos tikslas yra žalos atlyginimas ir siekimas, kad pažeidėjas ateityje nenusikalstų.[91]

Išsamios taisyklės, kurios taikomos mediacijos metu yra numatytos atskirame Mediacijos baudžiamosiose bylose įstatyme, kuris buvo priimtas 2006 m. gruodžio 18 d. Šiame teisės akte įtvirtinta mediacijos proceso samprata ir paskirtis, mediatoriaus institutas: smulkiai reglamentuojamos mediatoriaus pareigos, atvejai, kada mediatorius negali dalyvauti mediacijos procese ir kiti svarbūs klausimai, susiję su mediatoriumi. Mediacijos akte yra gana smulkiai aptariamas pats mediacijos procesas: bendri reikalavimai, pasirengimas mediacijos susitikimui, mediacijos susitikimas, susitarimas ir jo įforminimas, mediacijos proceso pabaiga, mediatoriaus ataskaita ir išlaidos. [92] Mediacijos aktas numato, kad mediacijos tikslas yra ne tik išspręsti tarp šalių kilusį konfliktą, sudarant rašytinį susitarimą, kompensuoti praradimus aukai, bet ir sušvelninti nusikaltimo padarinius ir padėti pažeidėjui ateityje elgtis tinkamai, laikytis įstatymų[93] , kitaip tariant – siekti užkirsti kelią pakartotiniam nusikalstamumui.

Teisinis reglamentavimas

Aukos ir nusikaltėlio mediacija Vengrijoje taikoma tiek nepilnamečių, tiek pilnamečių asmenų baudžiamosiose bylose. Įstatymų leidėjas yra numatęs bylų rūšis, kurias prokuroras arba teisėjas turi teisę perduoti mediacijai.

Vadovaujantis galiojančiomis teisės normomis, byla gali būti perduodami mediacijai baudžiamosiose bylose dėl nusikaltimų asmeniui, kai pažeidžiamos kelių eismo taisyklės, dėl nusikaltimų nuosavybei. Be to, baudžiamoji byla gali būti perduodama mediacijai tik tokiu atveju, jeigu už padarytą konkretų nusikaltimą yra numatyta ne didesnė negu penkerių metų laisvės atėmimo bausmė.[94] Tuo atveju, kai pažeidėjas yra nepilnametis, baudžiamoji byla gali būti perduota mediacijai dėl visų nusikaltimų, jeigu numatyta bausmė neviršija penkerių metų laisvės atėmimo.[95] Vengrijos teisės aktai taip pat numato konkrečius atvejus kada negali būti taikoma mediacija.

Mediacija negali būti taikoma, jeigu:

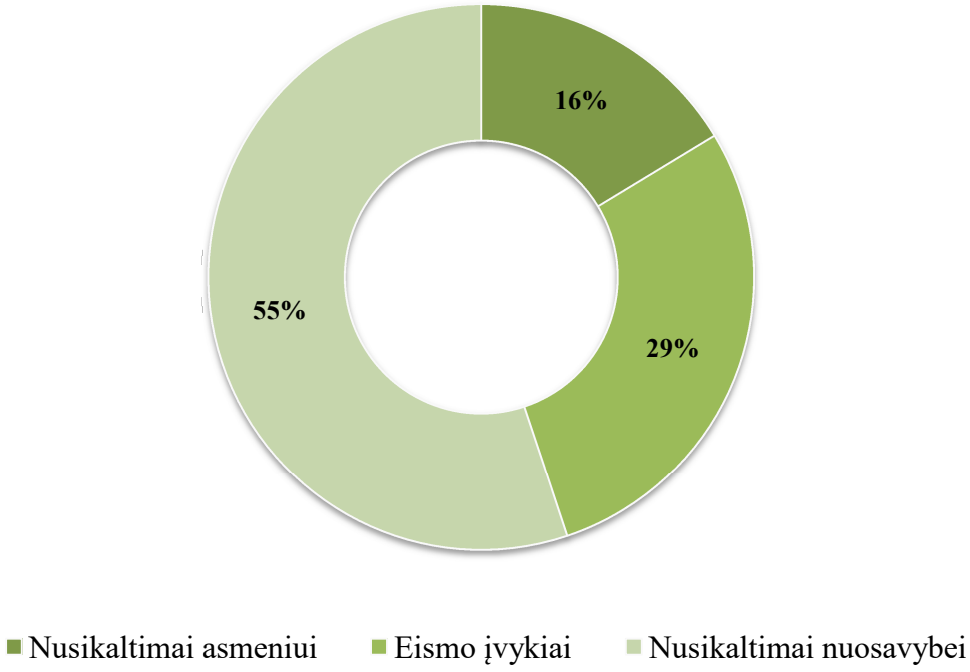
- pažeidėjas yra recidyvistas (nusikaltimus yra padaręs daugiau kaip du kartus) arba padarė tokį patį nusikaltimą antrą kartą;
- pažeidėjas padaro nusikaltimą būdamas nusikalstamos organizacijos narys;

[90] Ilona Michailovič ir kt., *supra* note 10, p. 101.
[91] András Csúri, *supra* note 88, p. 88.
[92] Ilona Michailovič ir kt., *op. cit.*, p.101.
[93] András Csúri, *op. cit.* p. 88.
[94] Edit Törzs, *supra* note 87, p. 130.
[95] András Csúri, *op. cit.* p. 88.

- nusikaltimas sukėlė mirtį; nusikaltimas padarytas tyčia lygtinio paleidimo laikotarpiu, bausmės vykdymo atidėjimo laikotarpiu, arba probacijos laikotarpiu;[96]
- pažeidėjas padarė nusikaltimą nepraėjus dvejiems metams po įvykusio sėkmingo mediacijos proceso; [97]

2 paveiksle pavaizduota 2007 m. mediacijai perduotų bylų pasiskirstymas tarp trijų nusikaltimų kategorijų. Matyti, jog daugiausia, net 56 proc., mediacijai perduotų bylų yra dėl nusikaltimų nuosavybei, 26 proc. su kelių eismo taisyklėmis susiję ir tik 16 proc. nusikaltimai asmeniui.[98]

2 pav. 2007 m. Vengrijoje mediacijai perduotų bylų pasiskirstymas pagal nusikaltimų kategorijas.

Baudžiamosios bylos perdavimas mediacijai

Byla gali būti perduota mediacijai tik jau prasidėjusio baudžiamojo proceso metu. Pradėto baudžiamojo proceso metu (iki bylos perdavimo teismui) nuspręsti taikyti mediaciją, kaip vieną iš diversijos priemonių, ir mediacijos laikotarpiui sustabdyti procedūrą turi teisę prokuroras. Ikiteisminėje stadijoje prašyti taikyti mediaciją turi teisę tiek auka, tiek pažeidėjas

[96] Edit Törzs, *supra* note 87, p. 130.
[97] András Csúri, *supra* note 88, p. 88.
[98] Edit Törzs, *op.cit*, p. 130.

(arba jų teisėti atstovai), tačiau prokuroras yra tas asmuo, kuris turi teisę šią procedūrą inicijuoti ir *ex officio (savo iniciatyva)* ir paprašyti, kad auka ir pažeidėjas duotų sutikimą.[99]

Jeigu ikiteisminėje tyrimo stadijoje mediacija nebuvo inicijuota, tai turi teisę padaryti ir pirmosios instancijos teismas, nagrinėjantis bylą. Būtina atkreipti dėmesį, jog šiuo atveju teisėjas *ex officio* perduoti bylos mediacijai negali. Teisminio nagrinėjimo metu turi būti bent vienos iš šalių arba jų atstovų prašymas dėl bylos perdavimo mediacijai. Didžioji dauguma bylų, t. y. daugiau nei 80 proc., mediacijai yra parduodamos prokurorų. Galima pagrįstai teigti, kad mediacija Vengrijoje tapo viena iš diversijos priemonių.[100]

Vengrijos baudžiamojo proceso kodekso 221 straipsnis numato, kad prieš perduodant bylą mediacijai prokuroras arba teisėjas turi patikrinti, ar pažeidėjas pripažino kaltę tyrimo metu, ar sutinka ir gali kompensuoti nusikaltimu aukai padarytą žalą; ar abu – tiek auka, tiek pažeidėjas – sutiko, kad byla būtų perduota mediacijai; ar padarytas nusikaltimas patenka į galimus perduoti mediacijai nusikaltimus, padaryto nusikaltimo metodą; ir pažeidėjo asmenybę.[101] Kaip teigiama, prokuroras ar teisėjas, prieš perduodamas bylą mediacijai, turi būti įsitikinęs, kad mediacija yra ne tik teisiškai galima, bet ir naudinga. Baudžiamojo kodekso pakeitimai, priimti 2012 m., išplėtė galimybes taikyti mediaciją ir numatė, jog mediacija taip pat galima ir tais atvejais, kai aukai žala buvo atlyginta iki bylos nukreipimo į mediaciją. Dar daugiau, nuo minėto pakeitimo įsigaliojimo, mediacija yra galima ir bylose, kuriose nebuvo nustatyta ar nėra aukos.[102]

Naujasis bausmių vykdymo kodeksas, kuris įsigaliojo 2015 m. sausio 1 d., įtvirtino teisinį pagrindą aukos ir nusikaltėlio mediacijai kalėjime. Kritiškai vertinama tai, kad mediaciją gali vykdyti kalėjimo pareigūnai, kas, manoma, gali neatitikti vienos iš mediacijos principų ir mediatoriui keliamų reikalavimų – nešališkumas (vertinant iš įkalintų asmenų pusės). [103]

Mediacijos organizavimas

Mediatoriai baudžiamosiose bylose

Mediacija baudžiamosiose bylose nuo 2007 metų sausio 1 d. buvo vykdoma probacijos pareigūnų, teikiančių paslaugas probacijos tarnyboje, kurie turi išklausyti specialius mokymus. Nuo 2008 metų buvo suteikta galimybė mediatoriaus paslaugas teikti ir specialiai parengtiems teisininkams, kurie buvo paskirti tai daryti probacijos tarnybos. Dėl lėšų trūkumo nuo 2012 m. jiems nemokamas atlygis už šią veiklą.[104]

[99] Edit Törzs, *supra* note 87, p. 131.
[100] *Ibid.*
[101] *Ibid.*
[102] András Csúri, *supra* note 88, p. 88.
[103] *Ibid.,* p. 89.
[104] *Ibid.,* p. 90.

Mediatoriai turi išklausyti ne mažiau kaip 30 valandų kursų, kurie apima tiek teoriją, tiek praktiką, taip pat jie turi pabaigti apie 90 valandų teorinius kursus atkuriamojo teisingumo srityje. Mediatoriai turi jiems priskirtus mentorius. 2010 metais buvo virš 100 parengtų mediatorių, kurie teikė mediacijos paslaugas baudžiamosiose bylose (60 iš jų buvo probacijos pareigūnai, 42 – advokatai).[105] 2012 metais, buvo registruota 83 specialiai parengti mediatoriai, iš kurių 53 buvo praktikuojantys mediatoriai. [106]

Mediacijos procedūros etapai

Po to, kai patikrinama ar yra įstatyminės sąlygos perduoti bylą mediacijai, gaunamas šalių sutikimas dėl šios procedūros, prokuroras arba teismas priima sprendimą perduoti bylą mediacijai ir sustabdyti ikiteisminį ar teisminį tyrimą ne daugiau kaip 6 mėnesiams. Priimtas sprendimas dėl bylos perdavimo mediacijai yra įteikiamas mediatoriui, kuris turi pakviesti šalis į mediacijos procesą. Šalis į mediacijos procesą mediatorius privalo pakviesti per 15 dienų terminą nuo tos dienos, kai gavo spendimą perduoti bylą mediacijai. Susitikimo metu, kuris paprastai trunka nuo 2 iki 3 valandų, šalims suteikiama galimybė paaiškinti, kokį poveikį nusikaltimas jiems padarė, pažeidėjai gali pareikšti, kad jie prisiima atsakomybę už savo nusikalstamus veiksmus, taip pat pažeidėjai turi galimybę atsiprašyti. Šalys gali susitarti ir dėl žalos, padarytos nusikaltimu, kompensavimo dydžio. Jeigu šalys pasiekia susitarimą mediacijos metu, mediatorius surašo susitarimo sąlygas raštu, kurį turi pasirašyti abi šalys. Mediacijos aktas numato, kad susitarimas turi būti ne tik abiejų pusių pasiektas bendru sutarimu, bet ir teisėtas, racionalus, etiškas, jame taip pat turi būti numatytas terminas iki kada jis turi būti įvykdytas. Teisės aktai numato, kad mediacijos procesas turi būti baigtas per tris mėnesius nuo pirmo mediacijos posėdžio.[107]

Kitas etapas yra susitarimo įgyvendinimas. Mediatorius kontroliuoja kaip įgyvendinamas susitarimas ir persiunčia ataskaitas prokurorui arba teismui ar susitarimas yra vykdomas.

Kiti mediacijos aspektai

Vengrijoje įstatymai nenumato privalomos mediacijos baudžiamosiose bylose. Vengrijoje juridiniai asmenys taip pat gali būti nusikaltimo aukomis, todėl ne tik fiziniai, bet ir juridiniai asmenys gali dalyvauti mediacijos procedūroje kaip aukos.

Mediatoriai taiko tiesioginės mediacijos procedūrą: mediacijos metu auka ir pažeidėjas susitinka asmeniškai, akis į akį, t. y. jie būna toje pačioje vietoje, tuo pačiu metu.[108]

[105] Edit Törzs, *supra* note 87, p. 132
[106] András Csúri, *supra* note 88, p. 90.
[107] *Ibid.,* p. 90.
[108] Edit Törzs, *op.cit*, p. 132.

Pažymėtina, jog tuo atveju, jeigu pažeidėjas yra nepilnametis, į mediacijos posėdį turi atvykti įstatyminiai šio asmens atstovai. Šalys turi teisę mediacijos metu dalyvauti kartu su advokatu arba pasikviesti du artimiausius asmenis (pavyzdžiui, šeimos narius). Mediatoriai taip pat turi teisę nuspręsti pasikviesti ekspertus (pavyzdžiui, mokytojus, psichologus) dalyvauti mediacijos posėdyje, jeigu jų dalyvavimas gali padėti išspręsti konfliktą.[109]

Šalys gali susitarti dėl kompensacijos teikimo bet kokia forma, jeigu ji neprieštarauja moralės, ar teisės aktų normoms. Tai reiškia, kad galima: materialinė kompensacija, asmeninės paslaugos, sugadinto turto atkūrimas į buvusią būklę, pažeidėjo pasižadėjimas lankyti tam tikrus gydymo, terapijos kursus nusikaltimų prevencijos tikslais.[110]

Mediacijos taikymo pasekmės

Probacijos tarnybos, vykdančios mediaciją, teigimu sėkminga mediacija yra tuomet, kai pasiekiamas susitarimas, tačiau baudžiamojo proceso kodeksas numato, kad mediacija yra laikoma sėkminga tik tuo atveju, kai susitarimas vykdomas.[111] Teisės aktai numato skirtingas sėkmingos mediacijos teisines pasekmes pilnamečių ir nepilnamečių pažeidėjų atžvilgiu. Teisinės pasekmės pilnamečiams taip pat priklausomai ir nuo padaryto nusikaltimo sunkumo.

Vadovaujantis baudžiamajame kodekse numatytomis normomis, jeigu: pažeidėjas aukai atlygina žalą arba kitu būdu kompensuoja nusikaltimu padarytą žalą; padaryta veika yra nusikaltimas prieš asmenį, susijęs su kelių eismo taisyklių pažeidimu arba nusikaltimus nuosavybei; maksimali laisvės atėmimo bausmė už padarytą nusikaltimą maksimali yra treji metai laisvės atėmimo; nusikaltėlis nebus baudžiamas. Jeigu nusikaltimas yra sudėtingesnis ir gali būti skiriama maksimali 5 metų laisvės atėmimo bausmė, tokiu atveju laisvės atėmimo bausmė pažeidėjui gali būti sumažinta. Pastaruoju atveju teismas asmenį nuteisia, bet turi teisę sumažinti bausmę be jokių apribojimų. Tuo tarpu nepilnamečių nusikaltėlių atžvilgiu situacija kitokia – jiems bet kuriuo atveju sėkminga mediacija reiškia, kad byla baigiama be apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo.

Jeigu mediacijos proceso metu nepasiekiamas susitarimas arba jis nevykdomas, šalys turės tokį patį statusą, kokį jie turėjo pradinėje baudžiamojo proceso procedūroje ir daugiau neturės teisės prašyti taikyti mediaciją.

Statistika

Pirmaisiais mediacijos įdiegimo metais (2007) mediacija buvo taikyta 2451 atvejuose. Kitais metais skaičius išaugo 21 proc., ir mediacija buvo taikyta 2976 bylose. Bylų perdavimo

[109] András Csúri, *supra* note 88, p. 89.
[110] Edit Törzs, *supra* note 87, p. 132
[111] András Csúri, *op. cit.*, p. 89.

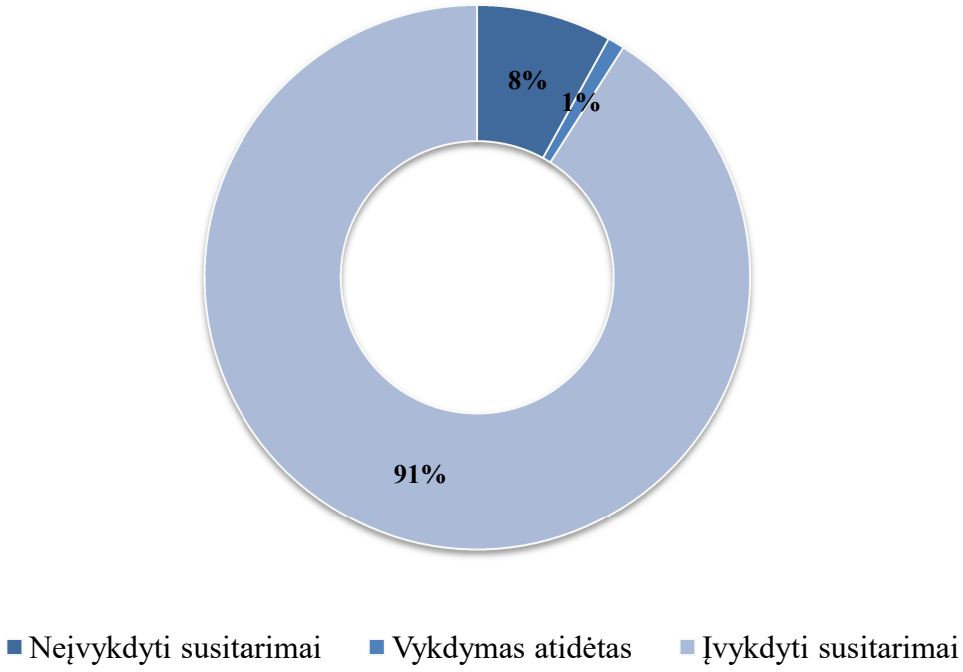
mediacijai skaičius augo nuolat. 2012 m. statistiniai duomenys rodo, kad buvo perduota 6410 byla, iš kurių tik 617 nepilnamečių bylų (9,6 proc.). 2012 m. 93,3 proc. bylų buvo perduota prokurorų, likusi dalis – teismų. 78 proc. visų bylų buvo baigtos pasiekus šalims susitarimą. 2011 m. buvo perduota 4794 bylos, iš jų 550 nepilnamečių. 97,8 proc. perduota prokurorų, likusi dalis (2,2 proc.) teisėjų. Iš viso nuo 2007 iki 2011 m. pabaigos mediacijai buvo perduota 13000 bylų.[112] Vis dėlto, mediacijai perduotų bylų skaičius tarp visų oficialių kaltinimų yra mažas, palyginus su kitų ES šalių duomenimis. 2007 metais mediacijai buvo perduota tik 1,2 proc. bylų nuo visų oficialių kaltinimų. Šis skaičius didėja nežymiai, pavyzdžiui, 2010 m. buvo apie 1,5 proc. Duomenys taip pat atskleidžia, kad didžioji dalis mediacijai perduodamų bylų, kuriose pažeidėjai yra pilnamečiai. Mediacijai nepilnamečių bylų yra perduodama tik apie 10 proc. Tai, kad perduodama santykinai nedidelis skaičius nepilnamečių atvejų, aiškinama tuo, kad Vengrijoje prokuroras turi daugiau galimybių taikyti kitas diversijos priemones, o teismas kitas alternatyvias sankcijas, nepilnamečių atžvilgiu (skirtingai nei suaugusių pažeidėjų atveju). Pavyzdžiui, viena iš tokių priemonių yra „probacijos priežiūra“. Probacijos priežiūra iš esmės reiškia tai, kad asmens nubaudimas yra atidedamas, ir jo tikslas yra – padėti sumažinti recidyvizmo riziką, nukreipiant asmenį probacijos tarnautojo priežiūrai. [113]

2008 m. iš perduotų mediacijai bylų (2872) susitarimas pasiektas buvo 80 proc. atveju, t.y. 2308 bylose.

3 paveiksle pateikti duomenys atskleidžia, kad daugiau nei 90 proc. susitarimų buvo vykdoma, ir tai daug žadantys skaičiais, atsižvelgiant į tai, kad probacijos pareigūnai gali tik prižiūrėti susitarimo vykdymą, bet negali nei skatinti, nei versti pažeidėjo jį vykdyti. Susitarimai vykdomi savanoriškai. Šie duomenys panašūs į kitose valstybėse pasiektus rezultatus.[114]

[112] András Csúri, *supra* note 88, p. 91.
[113] *Ibid.*
[114] Edit Törzs, *supra* note 87, p. 134.

3 pav. Vengrijoje mediacijos metų pasiektų susitarimų vykdymas.

Reikia pažymėti tai, kad mediaciją taikyti Vengrijoje galima ir bausmės vykdymo metu – mediacijos programos ir kiti atkuriamojo teisingumo instrumentai papildo baudžiamąją justiciją. Įstatyme nėra apibrėžta kriterijų, kokiose bylose šalys šios stadijos metu gali būti nusiųsti į mediaciją, tai sprendžiama kiekvienu konkrečiu atveju. Paprastai bausmės vykdymo metu mediacija taikoma sunkių nusikaltimų bylose.[115]

Mediacijos taikymas iš esmės galimas visoje šalyje, tačiau bylų perdavimas mediacijai, žiūrint geografiškai, labai skiriasi, priklauso nuo prokuroro ir teisėjo požiūrio ir suvokimo apie mediaciją.

Įvairūs tyrimai atskleidė, kad į mediaciją, kaip ginčų sprendimo būdą, žiūrima teigiamai. Keli tyrimai atskleidė, kodėl mediacijai naudojama vis dar rezervuotai ir kodėl yra tokie ženklūs geografiniai skirtumai mediacijos taikyme. Buvo išskirtos tokios aplinkybės: gana neigiamas prokurorų ir teisėjų požiūris į mediaciją; teisiniai apribojimai, numatantys, kokie konkretūs nusikaltimai gali būti perduoti mediacijai; prioriteto suteikimas kitoms alternatyvioms priemonės nepilnamečių atvejais; skirtingas teismų ir prokuratūros interpretavimas. Kitų nuomone, mediaciją riboti gali procedūros reguliavimas, pavyzdžiui, kad nepilnamečiai pažeidėjai turi būti išklausyti specialiai apmokytų prokurorų prieš bylą perduodant mediacijai.

[115] Ilona Michailovič ir kt., *supra* note 10, p.116.

Tuo atveju, jeigu šie specialiai parengtų prokurorai negali lengvai pasiekti nepilnamečių pažeidėjų (pavyzdžiui, kad gyvena toli), byla automatiškai persiunčiama į teismą.[116]

3.3. Lenkija

Lėtai, bet užtikrintai, atkuriamasis teisingumas tapo Lenkijos teisinės sistemos sudedamąja dalimi. Per kelerius pastaruosius metus baudžiamojoje sistemoje iš esmės buvo pagerinta aukos teisinė padėtis.

Mediacija Lenkijoje pradėta domėtis dar 1990 m. Grupė vyriausybės darbuotojų ir atstovų iš nevyriausybinės organizacijos, padedančios kaliniams, aplankė Vokietijos mediacijos centrus. Tuo pat metu, keletas mokslininkų ir kriminologijos, ypač nepilnamečių justicijos, akademikų taip pat susidomėjo mediacija. Tai buvo daroma siekiant rasti naujų būdų reaguoti į nusikalstamumą. Būdų, kurie suteiktų veiksmingesnę pagalbą nepilnamečiams ir patenkintų aukos interesus. Darbo grupė nustatė tokias mediacijos projektų vystymo kryptis Lenkijoje: vykdyti eksperimentus mediacijos srityje; sukurti teisinius principus; organizuoti mediacijos mokymus, seminarus ir konferencijas; skelbti informaciją apie mediaciją.

Bandomosios programos, susijusios su mediacijos taikymu nepilnamečių padarytuose nusikaltimuose, buvo inicijuotos 1995 metais. Mediacija buvo vykdoma keliuose Šeimos apylinkės teismuose. Per trejų metų laikotarpį su nepilnamečiais pažeidėjais buvo vykdyta 110 aukos ir kaltinamojo mediacijų.[117]

1995 m. buvo suorganizuota tarptautinė konferencija mediacijos tema, taip pat buvo organizuoti mokymai mediatoriams.

1997 m. mediacija, kaip atskiras institutas, buvo įtrauktas į baudžiamąjį kodeksą ir baudžiamojo proceso kodeksą. 2000 m. mediacija reglamentuota 1982 m. spalio 26 d. Nepilnamečių bylų procedūrų akte.

2013 m. baudžiamojo kodekso ir baudžiamojo proceso kodekso pakeitimai, kurie įsiteisėjo 2015 m. liepos 1 d., numatė galimybę nutraukti procesą, jeigu pažeidėjas, padaręs nusikalstamą veiką, atlygino žalą. Bendra nuomonė yra ta, kad mediacija yra geriausias būdas pasiekti kompensacinį susitarimą tarp aukos ir pažeidėjo.[118]

Lenkijoje stebima didelė parama mediacijai nepilnamečių justicijos srityje tiek tarp baudžiamosios justicijos pareigūnų, tiek tarp kitų institucijų. Nėra aišku ar parama yra tokia pati

[116] András Csúri, *supra* note 88, p. 92.
[117] Wojciech Zalewski, Andrea Păroşanu, Poland, *European Research on Restorative Justice. Volume I. Research and selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots from 28 EU Members States,* Frieder Dunkel, Philip Horsfield, Andrea Parosanu (Brussels:IJJO, 2015), 131, žiūrėta 2018 m. sausio 30 d., http://www.ejjc.org/sites/default/files/volume_i_-_snapshots_from_28_eu_member_states.pdf
[118] *Ibid.,* p.131.

mediacijai suaugusių pažeidėjų baudžiamosiose bylose. Teisėjai, prokurorai, policijos pareigūnai išreiškia susidomėjimą mediaciją, bet tuo pačiu ir kelia gilų susirūpinimą.[119]

Teisinis reglamentavimas

Mediacija baudžiamojo proceso kodekso dalimi tapo 1997 m. birželio 6 d. įstatymo pagrindu, kuris įsigaliojo 1998 m. rugsėjo 1 d. Pagrindinis tikslas, kurio siekta diegiant mediaciją Lenkijos baudžiamojoje sistemoje, buvo sumažinti baudžiamųjų bylų skaičių ir sutrumpinti baudžiamųjų bylų nagrinėjimo trukmę. Įstatymų leidėjas taip pat manė, jog mediacija gali sumažinti įkalinimų skaičių, teismo išlaidas. Dėl šių priežasčių, susitarimai buvo ir yra skatinami sprendžiant visus teisinius ginčus.

Pradžioje mediacija buvo taikoma tik ikiteisminio tyrimo metu ir labai ankstyvoje teismo proceso stadijoje (per preliminarų teisinį kaltinimų vertinimą). 2003 m. buvo pakeisti įstatymai susiję su mediacija. Specialus teisinis reguliavimas, liečiantis mediaciją, buvo įtrauktas į bendrąją baudžiamojo proceso dalį.

Lenkijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 23a straipsnis numato, kad teismas, parengiamojoje stadijoje taip pat valstybinis prokuroras, gali, *ex officio* arba šalių iniciatyva, šalims sutikus, nukreipti bylą patikimai institucijai arba asmeniui, vykdančiam mediaciją, mediacijai tarp nukentėjusiojo asmens ir kaltininko.

Nepilnamečių bylų proceso įstatymas, kuris yra taikomas asmenims iki 17 metų, numato, jog nepilnamečių baudžiamąsias bylas nagrinėja specializuoti Šeimos teismai. Teismas bet kurioje stadijoje gali perduoti bylą atitinkamai institucijai arba asmeniui vykdyti mediaciją. Byla perduodama į mediaciją arba teismo iniciatyva arba šalių prašymu. Teisės aktas nenumato jokių apribojimų, susijusių su nusikalstamos veikos rūšimi. Reikalavimas yra vienas, t. y. kad pagrindinės bylos aplinkybės ir faktai būtų aiškūs ir kad visi dalyviai su jais sutiktų. Įstatymas nenumato sėkmingos mediacijos pasekmių. Šeimos teismas gali paskirti tokias priemones kaip įpareigojimas atlygtini padarytą žalą, ar atlikti tam tikrus darbus aukos ar visuomenės naudai. Dėl šių priemonių šalys taip pat gali susitarti mediacijos metu.[120]

Mediacijos procedūra neturi būti ilgesnė nei vienas mėnesis ir šis laikas neįskaičiuojamas į ikiteisminio tyrimo stadijos trukmę.[121]

Dėl šio pakeitimo, mediacija tapo pasiekiama kiekvienoje baudžiamojo proceso stadijoje. Dar daugiau, skatinant būtent šios baudžiamųjų bylų nagrinėjimo formos pasirinkimą

[119] Wojciech Juszkiewicz, Reparation as a Mitigating Circumstance When Imposing a Sentence – Mediation in Poland, *European Best Practices of Restorative Justice in the Criminal Procedure* (2010), 119, žiūrėta 2018 m. sausio 30 d., http://www.iars.org.uk/sites/default/files/Restorative%20justice%20report%20_%20Hungary.pdf
[120] Wojciech Zalewski, Andrea Păroşanu, *supra* note 117, p. 132.
[121] Wojciech Juszkiewicz, *op cit.,* p. 119.

ikiteisminėje stadijoje, laikas, reikalingas pasiruošti ir atlikti mediacijai, buvo išbrauktas iš laiko, skirto policijai ir pareigūnams, atlikti ikiteisminį tyrimą.

2003 m. birželio 13 d. teisingumo ministerija išleido teisiškai įpareigojantį reglamentą, liečiantį mediacijos procesą. Vadovaujantis jo nuostatais, mediatorius – tuoj pat po to, kai gavo sprendimą perduoti bylą mediacijai – yra įpareigotas:

- susisiekti su auka ir pažeidėju (įtariamuoju arba kaltinamuoju) ir suorganizuoti individualių ikimediacinių susitikimų laiką ir vietą;
- organizuoti individualius ikimediacinius susitikimus su kiekviena iš šalių atskirai tikslu informuoti juos apie mediaciją, jos sąlygas, taisykles, jų teises;
- suorganizuoti tiesioginę aukos ir pažeidėjo mediaciją;
- padėti šalims paruošti susitarimą raštu ir stebėti jo įvykdymą.[122]

Pabrėžtina, kad tiesioginės mediacijos susitikimai yra numatyti kaip procedūrinis reikalavimas Lenkijos baudžiamojo proceso kodekso – mediacija negali būti vykdoma netiesioginės mediacijos forma.[123]

Galimybė vykdyti netiesioginę mediaciją yra numatyta tik nepilnamečių atvejais. Netiesioginė mediacija galima tik tuo atveju, jeigu tiesioginė mediacija yra negalima, arba yra nepageidaujama. Mediacijos proceso metu, nepilnamečiai pažeidėjai ir aukos gali dalyvauti kartu su tėvais arba kitais atstovais pagal įstatymą. Mediacijos procedūra formalizuota ir stipriai reglamentuota. Teisės aktai neleidžia mediacijos procese dalyvauti kitiems dalyviams, pavyzdžiui, visuomenės ar bendruomenės atstovams.[124]

Mediacijos organizavimas

Aukos ir kaltininko mediaciją gali vykdyti arba atitinkamos institucijos arba fiziniai asmenys. Paprastai tai nevyriausybinės organizacijos, tarp kurių labiausiai žinomas Lenkijos mediacijos centras, kuris turi biurus įvairiose šalies vietose. Kitos organizacijos, pavyzdžiui, PCMPP, Gdansko centras, Žemutinės Silezijos mediacijos centras. Be to, Šeimos konsultacijų ir Diagnostikos centrai šalyje gali vykdyti mediaciją šeimos konfliktuose, taip pat aukos ir pažeidėjo mediaciją nepilnamečių bylose. Dauguma mediatorių nedirba mediacijos institucijose, o teikia individualias mediacijos paslaugas.[125]

Lenkijoje yra numatyti skirtingi reikalavimai mediatoriams, kurie teikia mediacijos paslaugas nepilnamečių ir suaugusių asmenų atžvilgiu. Nepilnamečiams mediacijos paslaugas

[122] Wojciech Juszkiewicz, *supra* note 119, p. 119.
[123] *Ibid.,* p.120.
[124] Wojciech Zalewski, Andrea Păroşanu, *supra* note 117, p.133.
[125] *Ibid.,* p. 132.

gali teikti tik asmuo, kuris yra baigęs psichologijos, pedagogikos, sociologijos, resocializacijos arba teisės krypties studijas ir turi patirties nepilnamečių švietimo arba resocializacijos srityje. Jie turi išklausyti tam tikrus mokymus, priešingai nei mediatoriai suaugusių bylose, kuriems nekeliami reikalavai išklausyti formalius mokymus. Visi mediatoriai turi būti ne jaunesni nei 26 metų amžiaus. Mediatoriai turi neturėti ryšių su teisine sistema, tokiu būdu siekiama užtikrinti mediatorių nešališkumą. Mediatoriai turi būti akredituoti Apeliacinio teismo.[126]

Mediacijai bylos gali būti perduodamos:

- policijos pareigūnų – ikiteisminio tyrimo metu;
- prokurorų – ikiteisminio tyrimo metu;
- teismų – bet kurioje bylos nagrinėjimo stadijoje (iki pat galutinio nuosprendžio priėmimo);
- teismų – privataus kaltinimo bylose (abiejų šalių sutikimu) taikinamojo pasėdžio metu;
- teismų, atliekančių įstatymo vykdymo priežiūrą, (arba bausmės vykdymo institucijų direktorių) – bet kurioje įkalinimo stadijoje (nepriklausomai nuo laisvės atėmimo bausmės termino);
- teismų, atliekančių įstatymų vykdymo priežiūrą, – vykdymo proceso stadijoje. [127]

Sėkminga mediacija gali turėti įtakos, kad teismas priimtų vieną iš sprendimų:

- sąlyginį baudžiamojo proceso nutraukimą;
- besąlyginį baudžiamojo proceso nutraukimą;
- sprendimą, kuriuo laikomasi pasiekto mediacijos metu susitarimo sąlygų (pavyzdžiui, materialinis žalos atlyginimas, neturtinės žalos atlyginimas, asmeniniai arba viešieji darbai, įpareigojimas pakeisti pažeidėjo elgesį, įsipareigojimas išklausyti terapinius (alkoholikų, narkomanų) kursus, aukos atsiprašymas);
- nuosprendį be teismo proceso (jeigu pažeidėjas savanoriškai pasiūlė sau bausmę mediacijos procese).[128]

Lenkijos Respublikos BK 53 straipsnis numato, jog teismas turi paskirti bausmę savo nuožiūra pagal įstatymą, o bausmės sunkumas turi atitikti kaltės laipsnį, nusikaltimo pasekmes, taip pat atsižvelgiant į prevencinius ir auklėjamuosius tikslus, kuriuos bausmė turi pasiekti, atsižvelgiant į teisiamą asmenį, taip pat atsižvelgiant į bendrąją prevenciją.[129]

[126] Wojciech Zalewski, Andrea Păroşanu, *supra* note 117, p.133.
[127] Wojciech Juszkiewicz, *supra* note 119, p. 120.
[128] *Ibid.*
[129] *Ibid.*

Skiriant bausmę, teismas turi atsižvelgti ir įvertinti pažeidėjo motyvaciją ir elgesį, darant nusikaltimą, ar nusikaltimas buvo padarytas kartu su nepilnamečiu, pažeidimo pobūdį, nusikalstamų padarinių pobūdį bei mastą, charakteristiką ir asmeninius pažeidėjo bruožus, jo gyvenimo būdą prieš padarant nusikaltimą ir jo elgesį po to, ir ypač jo pastangas atlyginti nusikaltimu padarytą žalą arba kompensuoti kitokia forma, atsižvelgiant į visuomenės suvokimą apie teisingumą. Teismas taip pat turi atsižvelgti ir į nukentėjusiojo elgesį, mediacijos sėkmę tarp aukos ir pažeidėjo, arba susitarimą, pasiektą jiems iki baudžiamojo proceso pradžios.[130]

Procedūrose, susijusiose su nusikaltimais, kai patraukimas baudžiamojon atsakomybėn vykdomas *ex officio*, susitaikymas tarp kaltinamojo ir aukos gali būti vertinamas kaip baudžiamosios bylos sąlyginiam nutraukimui pagrindas. Ši tvarka taikoma tik pažeidimams, kurių laisvės atėmimo bausmė neviršija trejų metų (BK 66 straipsnio 2 dalis). Vadovaujantis BK 66 straipsnio 3 dalimi, jeigu auka susitaiko su kaltinamuoju, kaltinamasis atlygino žalą arba auka ir kaltinamasis susitarė kokiu būdu bus žala atlyginta, sąlyginis baudžiamosios bylos nutraukimas gali būti taikomas ir kaltinamajam dėl nusikalstamų veikų, kurių laisvės atėmimo bausmė neviršija 5 metų. Be to, teismas yra įpareigotas užtikrinti galimybę šalims susitaikyti.

Vadovaujantis BPK 341 straipsnio 3 dalimi, jeigu teismas mato, kad tai naudinga ir jeigu yra galimybė pasiekti susitarimą tarp kaltininko ir aukos dėl žalos atlyginimo, teismas gali atidėti posėdį ir nustatyti tinkamą laiką šalims pasiekti susitarimą. Teismas gali atidėti posėdį arba jame paskelbti pertrauką, bendro aukos ir kaltininko prašymu.[131]

Statistika

Statistinius duomenis apie mediacijos taikymą Lenkijoje pateikia Teisingumo ministerija. Šie duomenys atskleidžia, kad mediacijų skaičius laikotarpiu nuo 1998 m. iki 2006 m. išaugo iki 5052 atvejų. Vėlesnis mediacijai perduotų bylų skaičiaus mažėjimas susijęs su bendru registruotų nusikalstamų veikų skaičiaus mažėjimu. 2013 metais buvo perduota 3696 bylų mediacijai, iš kurių net 3159 buvo vykdomos individualių mediatorių ir tik 537 institucijų. 63 proc. meditacijų buvo pabaigta taikiais susitarimais.

Šeimos teismų statistika atskleidžia, kad laikotarpiu nuo 2004 m. iki 2013 m. buvo registruota nuo 218 iki 298 sėkmingų mediacijų per metus. 2013 metais buvo vykdomos 278 mediacijos nepilnamečių bylose, iš kurių 218 buvo sėkmingos. Tačiau, palyginus su visomis baudžiamosiomis bylomis, tik nuo 0,3 proc. iki 0,4 proc. visų nepilnamečių pažeidėjų dalyvavo

[130] Wojciech Juszkiewicz, *supra* note 119, p.121.
[131] *Ibid.*

mediacijoje. Didžioji dalis mediacijos bylų apima suaugusius pažeidėjus, nepilnamečių bylų perduodama mažiau nei 1/10 dalis iš visų bylų.[132]

Beveik 60 proc. visų bylų, perduotų mediacijai, šalys pasiekė susitarimą, ir tik 34 proc. nebuvo pasiekta jokio susitarimo. 6 proc. bylų neįvyko mediacija dėl įvairių priežasčių (teismas panaikino sprendimą perduoti bylą mediacijai, viena iš šalių atsisakė dalyvauti mediacijoje, arba nepavyko susisiekti su šalimi).

Dažniausiai mediacija buvo naudojama nusikaltimuose prieš šeimą ir globą, gyvybę, sveikatą, garbę ir orumą, kūno neliečiamumą. Nusikaltimai nuosavybei dažniau buvo nagrinėjami tradicinėje baudžiamojoje procedūroje. [133]

1 lentelė. Lenkijoje mediacijai perduotų bylos pagal nusikalstamų veikų pobūdį.

Nusikalstamų veikų rūšys	Iš visų 1999 m. mediacijai perduotų bylų	Iš visų 2002 m. mediacijai perduotų bylų	2000 m. teisme išnagrinėtų bylų dalis
Prieš šeimą ir globą	36,6 %	34 %	15,5 %
Prieš gyvybę ir sveikatą	21,9 %	26,6 %	9,6 %
Prieš nuosavybę	14,1 %	10,1 %	44,9 %
Prieš garbę ir kūno neliečiamybę	13,6 %	16,9 %	4,2 %
Kita	13,76 %	12,4 %	25,8 %

Pirmojo bandomojo projekto aukos ir pažeidėjo mediacijos taikymo nepilnamečių atžvilgiu įvertinimas vyko nuo 1997 iki 1999 m.

Nustatyta, kad 66,5 proc. pažeidėjų, dalyvavusių mediacijoje, įvykdė nusikaltimus nuosavybei, 31 proc. nusikaltimus asmeniui. 90 proc. aukų informavo, kad yra patenkintos dalyvavimu mediacijos procese ir mediacijos rezultatais. Beveik 1/3 daliai aukų pagrindinis dalykas buvo – atsiprašymo iš pažeidėjo gavimas ir suvokimas, kad pažeidėjas tikrai gailisi. 95 proc. pažeidėjų buvo patenkinti dalyvavimu mediacijoje ir pasiektais susitarimais mediacijos metu.

92,5 proc. iš 145 atvejų buvo pasiektas susitarimas mediacijos proceso metu. 57,8 proc. susitarimų buvo įtraukta piniginė žalos kompensacija, 1/3 atvejų auka reikalavo atsiprašymo ir 10 proc. atvejų buvo numatyta pažeidėjui atlikti tam tikrus darbus aukos atžvilgiu.

[132] Wojciech Zalewski, Andrea Păroşanu, *supra* note 117, p. 133.
[133] Wojciech Juszkiewicz, *supra* note 119, p. 122.

Didžiąją dalį bylų (87,9 proc.), kuriose buvo pasiektas susitarimas, Šeimos teismai nusprendė nutraukti. 5,3 proc. bylų atsakingos institucijos nusprendė visai nepradėti baudžiamojo persekiojimo procedūrų ir 6,8 proc. nepilnamečių buvo taikomos edukacinės priemonės. Jei kalbėsime apie pakartotinį nusikalstamumą, tai nuo 1 metų iki 2,5 metų laikotarpiu po mediacijos 14,4 proc. pažeidėjų vėl buvo nuteisti už padarytas nusikalstamas veikas.

Aukos ir pažeidėjo mediacijos, susijusios su pilnamečiais, taikymo tyrimai taip pat atskleidė teigiamus mediacijos rezultatus. 1999 metais 65,7 proc. iš 347 bylų, kurios buvo perduotas mediacijai, buvo pasiektas susitarimas. Teismas šiose bylose nusprendė taikyti: sąlyginį baudžiamosios bylos nutraukimą (36,3 proc.); procedūros nutraukimą (23,8 proc.), laisvės apribojimo bausmę (23,5 proc.) paskirti baudą (5,5 proc.).

2 lentelė. 1999 m. priimtų teismų sprendimai po mediacijos proceso.

Teismo sprendimai	Bylų skaičius	Procentinė dalis nuo visų bylų
Besąlyginis baudžiamojo proceso nutraukimas	82	23,8
Sąlyginis baudžiamojo proceso nutraukimas (remiantis pasiektu susitarimu mediacijos metu)	53	15,4
Sąlyginis baudžiamojo proceso nutraukimas (neatsižvelgiant į pasiektą susitarimą mediacijos metu)	72	20,9
Laisvės atėmimo atidėjimas	80	23,5
Laisvės atėmimas	2	0,3
Piniginės baudos	19	5,5
Savanoriškas bausmės pasirinkimas	15	4,3
Kita	22	6,4
Viso	345	100 %

Nuo 2001 m. iki 2002 m. atlikto tyrimo metu net 77 proc. mediatorių pažymėjo, jog tarp teisėjų ir prokurorų pasigedo supratimo apie mediacijos svarbą. Beveik pusė mediatorių nurodė, kad jiems trūksta tinkamų patalpų vykdyti mediacijai. 65 proc. nurodė, jog trūksta paramos iš valstybės. Dauguma respondentų (91 proc.) nurodė, kad aukos buvo patenkintos mediacijos

procesu ir 83 proc. mediatorių nurodė, kad mediacija sumažina aukų juntamą baimės jausmą. 80 proc. patvirtino, kad aukos po mediacijos pasijuto atgavusios pasitikėjimą savimi

Vėlesni tyrimai, susiję su mediacija suaugusių asmenų bylose, buvo atlikti laikotarpiu nuo 2008 iki 2009 m. Gdnasko Apeliacinio teismo veiklos teritorijoje (taip pat Minsko (Mińsk) ir Bialystoko (Białystok) teismų).

Beveik visi mediatoriai nurodė teigiamą mediacijos poveikį šalims. 76 proc. nurodė, jog, jų nuomone, visuomenei trūksta žinių apie mediaciją.

Kiti tyrimai buvo atlikti nuo 2001 m. iki 2005 m. 72 proc. iš 122 apklaustų prokurorų nurodė, kad jie labai retai perduota bylas mediacijai; 20 proc. nurodė, jog tai daro retai. 43 proc. nurodė, kad jie nemano, kad mediacija pasiekia savo tikslą, 31 proc. nurodė, kad mediacijos procesas savo tikslus pasiekia. Tyrimas parodė, kad prokurorams trūksta žinių apie mediatorių tinkamą kvalifikaciją. Tik 18 proc. nurodė, kad mediatoriai yra pakankamai kvalifikuoti. Dauguma prokurorų nurodė (95 proc.), jog jie mano, kad mediacija negali būti taikoma visoms nusikaltimų rūšims. Ir tik 27 proc. prokurorų sutiko, kad mediacija gali prisidėti prie pažeidėjo resocializacijos.

Atliktas tyrimas bei jo rezultatai atskleidė, kad teisėjai į mediaciją žiūri palankiau negu prokurorai. Teisėjai perduoda daugiau bylų mediacijai nei prokurorai. 56 proc. iš 62 respondentų nurodė, kad, jų nuomone, mediacija yra geras būdas spręsti konfliktus. 79 proc. teisėjų nurodė, kad mediacija prisideda prie pilietinės visuomenės ugdymo. 40 proc. nurodė, kad mediacija pasiekia savo tikslus. 40 proc. apklaustų teisėjų nurodė manantys, kad mediatoriai yra tinkamai kvalifikuoti. 74 proc. apklaustų teisėjų nurodė, kad mediacija nėra tinkama visoms nusikaltimų rūšims. Apie pusė visų apklaustų teisėjų nurodė, kad mediacija gali turėti teigiamos įtakos pažeidėjo resocializaciją.[134]

Neabejotina, jog pasiekti susitarimai tarp šalių gali aiškiai prisidėti prie teismų darbo krūvio mažinimo. Tokiu būdu sudaroma galimybė ekonomiškam sprendimo priėmimui. Žinoma, laiko ir lėšų taupymas nėra vienintelė nauda. Susitarimai ne tik padeda vykdyti teisingumą, bet taip pat kaltinamajam suteikiama galimybė turėti įtakos galutiniam sprendimui, galimybė derėtis dėl mažesnės bausmės. Aukoms suteikiama galimybė gauti žalos atlyginimą. Institucijos, atsakingos už baudžiamojo proceso vykdymą, turi laiko susikoncentruoti į sudėtingesnes bylas. Atsižvelgiant į tai neabejotina, kad baudžiamosios bylos pabaigimas pasiekus susitarimą yra naudingas ne tik teisingumą vykdančioms institucijoms, bet ir proceso dalyviams ir visuomenei.[135]

[134] Wojciech Zalewski, Andrea Păroşanu, *supra* note 117, p. 134-135.
[135] Wojciech Juszkiewicz, *supra* note 119, p. 124

4. MEDIACIJOS TAIKYMO PROBACIJOS TARNYBOSE PREVENCINIO POVEIKIO TYRIMAS

4.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Šioje darbo dalyje bus apžvelgtas tyrimas, kuriuo buvo siekiama įvertinti mediacijos taikymą nusikalstamumo prevencijos sistemoje. Šiam tikslui pasiekti buvo pasirinkta atlikti kokybinį tyrimą.

Nuo 2014 m. spalio 2 d. Vilniaus apygardos probacijos tarnyboje buvo vykdomas projektas „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“. Įgyvendinant šį projektą, nuo 2015 m. vasario 2 d. iki 2016 m. balandžio 29 d. parengti mediatoriai turėjo 1010 mediacijos atvejus, iš kurių 891 atvejis pasibaigė šalims pasiekus abipusį susitarimą. [136]

2017 m. gruodžio 8 d. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymu Nr. V–532 buvo patvirtintos Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) probacijos tarnybose taisyklės.

Kalėjimų departamento pateiktais statistiniais duomenimis, 2018 m. pradžioje probacijos tarnybose taikinamąjį tarpininkavimą (toliau – mediacija) vykdė 10 mediatorių: Vilniaus apygardoje 2 mediatoriai, Kauno – 4, Klaipėdos – 1, Šiaulių – 2, Panevėžio – 1. Probacijos tarnybose per 2017 m. 1646 asmenys dalyvavo aukos ir kaltininko mediacijos procese. 111 mediacijos atvejų buvo nukreipti iš kitų institucijų, įstaigų: policijos, pataisos namų, tardymo izoliatorių, Vaiko teisių apsaugos skyrių, teismų, progimnazijų, teisinės pagalbos skyrių. Viso įvykdyti 892 mediacijos atvejai, iš kurių: 364 atvejus sudarė smurtas artimoje aplinkoje, 390 atvejų buvo tariamasi dėl žalos atlyginimo, 37 kitų atvejų (dažniausiai tai atvejai, kurių ginčo objektas yra civilinių santykių dalykas). Pasirašyti 658 susitarimo protokolai.[137]

Atsižvelgiant į aukščiau paminėtą informaciją, siekiant surinkti tyrimui reikšmingą informaciją buvo pasirinkta atlikti probacijos tarnybose dirbančių mediatorių interviu.

Tyrimo tikslas – Pateikti pasiūlymus dėl mediacjos, kaip prevencinės priemonės, plėtojimo ir tobulinimo baudžiamojoje justicijoje.

Tyrimo objektas – mediacija nusikalstamumo prevencijos sistemoje.

Tyrimo uždaviniai:

- išsiaiškinti probacijos tarnyboje dirbančių mediatorių patirtį vykdant aukos ir kaltininko mediaciją;
- nustatyti mediacijos metodo universalumą probacijoje;

[136] Renata Giedrytė-Mačiulienė ir Judita Venckevičienė, *supra* note 7, p. 77
[137] Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2018 m. kovo 19 d. pateikta statistinė informacija apie taikinamąjį tarpininkavimai.

- ištirti mediacijos poveikį mediacijos proceso šalims ir mediatorių nuomonę apie prevencinį mediacijos poveikį.

Tyrimo imtis: Kalėjimų departamento probacijos tarnybose dirbantys mediatoriai (n = 7), kurie vykdo aukos ir kaltininko mediaciją baudžiamajame procese.

Tyrimo metodas – pusiau struktūruotas ekspertų interviu, kurio metu buvo siekiama laisvai formuluojamų atsakymų. Respondentai apklausti pagal parengtą klausimyną.

Interviu klausimų grupės:

- pirmą grupę sudaro klausimai, kuriais siekiama nustatyti respondentų patirtį dirbant probacijos tarnyboje ir vykdant mediaciją baudžiamajame procese;
- antrą klausimų grupę sudaro klausimai, kuriais buvo siekiama gauti informaciją apie mediacijos proceso šalis;
- trečia klausimų grupe buvo siekiama nustatyti aukos ir kaltininko mediacijos poveikį šalims;
- ketvirta klausimų grupe siekiama sužinoti Lietuvos probacijos tarnybose dirbančių mediatorių nuomonę apie mediacijos poveikį nusikalstamumo prevencijai.

4.2. Tyrimo rezultatai

Įgyvendinant tyrimą buvo parengtas klausimynas iš 25 klausimų (1 priedas). Tyrime dalyvavo 7 mediatoriai, dirbantys Vilniaus, Kauno, Šiaulių ir Panevėžio apygardų probacijos tarnybose.

Pirma klausimų grupe buvo siekiama nustatyti respondentų patirtį dirbant probacijos tarnyboje ir vykdant mediaciją baudžiamajame procese.

Į klausimą, *koks respondentų darbo stažas probacijos tarnyboje*, iš septynių apklaustųjų vienas atsakė, kad 10 metų, trys nurodė, kad 3 metai, ir po vieną respondentą nurodė atitinkamai: 1 metus ir 6 mėnesius, 1 metus ir 9 mėnesius, 2 metus 8 mėnesius. Penki iš septynių respondentų nurodė, kad mediaciją vykdo tiek pat laiko, kiek ir dirba probacijos tarnyboje, du respondentai nurodė, kad mediaciją vykdo trumpiau nei dirba probacijos tarnyboje. Trumpiausias mediacijos praktikavimo laikas – 1 metai 6 mėnesiai, ilgiausias – 3 metai. Apklaustųjų mediacijos praktikavimo laiko vidurkis – 2 metai 4 mėnesiai.

Į klausimą, *ar yra kaupiami/saugomi duomenys apie mediacijos praktiką*, visi respondentai atsakė, kad duomenys yra kaupiami, bet tik tokie, kurie reikalingi pateikti Kalėjimų departamentui prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ir teikti ataskaitas tiesioginiam vadovui, siekiant įvykdyti metinių vertinamųjų pokalbių metu iškeltus tikslus. Visi kaupiami duomenys yra statistinio pobūdžio, pavyzdžiui, kiek mediacjos atvejų įvyko, kokia dalis jų

baigėsi susitarimo pasirašymu, kiek viso asmenų dalyvavo mediacijoje. Vienas iš respondentų nurodė, kad kitokio pobūdžio informacija nekaupiama siekiant nepažeisti mediacijos konfidencialumo principo. Du respondentai nurodė, kad laikinai saugo informaciją apie konkrečius atvejus, tai daroma dėl efektyvesnio darbo organizavimo, bet šie duomenys neanalizuojami ir nesisteminami. Vienas respondentas nurodė, kad daugiau informacijos buvo renkama tuomet, kai buvo vykdomas projektas „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“. Šie duomenys vėliau buvo apibendrinti moksliniame straipsnyje „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnyboje Lietuvoje“. [138]

Keturi respondentai, atsakydami į klausimą, *kiek mediacijos atvejų turėjo per metus*, nurodė, kad apie 100, trys – apie 200. Interviu metu tikslesnių duomenų pateikti negalėjo.

Antrą klausimų grupę sudaro klausimai, kuriais buvo siekiama gauti informaciją apie aukos ir kaltininko mediacijos procesą probacijos tarnyboje ir jo šalis.

Į klausimą, *kurioje baudžiamojo proceso stadijoje vykdoma mediacija*, visi respondentai atsakė, kad mediaciją vykdo nuosprendžių ir nutarčių vykdymo stadijoje. Tik labai retais atvejais mediacija vykdoma ikiteisminio tyrimo ar bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme metu. Tokią situaciją respondentai paaiškino tuo, kad beveik visada asmenis į mediacijos procesą nukreipia probacijos tarnybos darbuotojai, dirbantys su jau nuteistais asmenimis. Penki respondentai nurodė, kad kitų institucijų darbuotojai neturi tinkamų žinių apie mediaciją, du respondentai pažymėjo, kad nesant tinkamo teisinio mediacijos reglamentavimo baudžiamajame procese platesnis mediacijos taikymas yra labai komplikuotas, o šiuo metu mediacija baudžiamajame procese reglamentuota tik probacijos tarnyboje. [139] Taip pat sunkumų kelia pačių mediatorių teisinio statuso nebuvimas.

Trys respondentai nurodė, kad išimtinais atvejais dėl mediacijos kreipiamasi iš vaiko teisių apsaugos tarnybų, seniūnijų, mokyklų. Būta atvejų kai kreipiasi individualūs asmenys. Dažniausiai šie asmenys anksčiau jau yra susidūrę su mediacijos procesu ir juo nori pasinaudoti dar kartą. Tokių atvejų, kai dėl mediacijos kreipiamasi „iš gatvės“ per metus būna nedaug – nuo 1 iki 3. Šiais atvejais dažniausiai sprendžiami ginčai, kurie yra civilinės teisės dalykas.

Aiškinantis, *po kokio pobūdžio nusikalstamų veikų dažniausiai šalys renkasi mediaciją*, visi respondentai nurodė, kad dažniausi aukos ir kaltininko mediacijos atvejai yra dėl smurto artimoje aplinkoje, kitų smurtinių nusikaltimų, turto sugadinimo ar sunaikinimo, vagysčių, sukčiavimo. Tai lemia aplinkybė, kad mediacija vyksta probacijos tarnyboje. Apklaustieji paaiškino, kad pačios šalys retai kada turi žinių apie mediaciją, todėl jos pačios mediacijos

[138] Renata Giedrytė-Mačiulienė ir Judita Venckevičienė, *supra* note 7.
[139] Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2017 m. gruodžio 8 d. įsakymas Nr. V-532 „Dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) probacijos tarnybose taisyklių patvirtinimo“, TAR, https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/080e81b0dbed11e7910a89ac20768b0f

procesą inicijuoja labai retai. Dažniausiai ją inicijuoja probacijos tarnybos pareigūnas, dirbantis su nuteistais asmenimis. Dėl šios priežasties, aukos ir kaltininko mediacija dažniausiai pradedama dėl tokių nusikalstamų veikų, kurios apskritai sudaro didžiąją visų registruojamų nusikalstamų veikų dalį.

Trys respondentai išskyrė mediacijos atvejus dėl smurto artimoje aplinkoje. Pasak jų, mediacija šiais atvejais reikalauja papildomų žinių apie tokio pobūdžio nusikaltimų prigimtį, dinamiką, aukos priklausomybę nuo smurtautojo ir panašius niuansus, kurių jie ne visada išmano. Taip pat labai svarbu tinkamai įvertinti, kurie smurto artimoje aplinkoje atvejai yra tinkami mediacijai. Buvo pažymėta, kad asmenys nuteisti už smurtą artimoje aplinkoje ne visada noriai renkasi mediaciją, nepripažįsta arba nesuvokia savo kaltės.

Kitais dviem klausimais buvo siekiama nustatyti, *kokie pažeidėjai ir nukentėjusieji renkasi ar sutinka dalyvauti mediacijoje*. Šiais klausimais siekta išsiaiškinti ar mediacijoje dalyvaujantys asmenys turi kokių nors juos vienijančių socialinių, psichologinių bruožų.

Kalbant apie pažeidėjus, mediatoriai nurodė, kad dėl priežasties, jog į mediacijos procesą nuteistieji yra nukreipiami probacijos tarnybų darbuotojų, o iš kitų baudžiamojo proceso stadijų asmenys kreipiasi retai, dauguma mediaciją pasirinkę pažeidėjai yra tokio paties „profilio“ kaip ir dauguma nuteistųjų. Dažnai jie priklauso socialinės rizikos grupėms, turi prastesnius socialinius įgūdžius, piktnaudžiauja arba turi priklausomybę nuo psichoaktyviųjų medžiagų, nedirbantys arba dirbantys menkai apmokamą darbą. Vienos amžiaus grupės neišskyrė.

Vienas respondentas išdėstė nuomonę, jog nuteistojo socialinė padėtis, išsilavinimas ar kiti socialiniai ar asmenybės ypatumai neturėjo reikšmės mediacijos pasirinkimui todėl, kad pati iniciatyva dažniausiai kyla ne iš nuteistųjų, o mediaciją jiems siūlo ir nukreipia probacijos tarnybos darbuotojai.

Keli respondentai pabrėžė, kad aukščiau nurodytas mediacijoje dalyvaujančio nuteistojo apibūdinimas tinka ne visiems. Dalis (nors ir nedidelė) nuteistųjų neturėjo priklausomybės alkoholiui ar narkotinėms medžiagoms, buvo išsilavinę, materialiai apsirūpinę.

Vienas respondentas išsakė mintį, kad gali būti ryšys tarp nusikalstamos veikos pobūdžio ir mediacijoje dalyvaujančio asmens profilio.

Apibūdinant nukentėjusiuosius, kurie renkasi, sutinka dalyvauti mediacijoje, pagal respondentų atsakymus, galima suskirstydami į tris grupes. Vienai grupei priklauso nukentėjusieji, kuriuos sieja vienoki ar kitokie santykiai su nuteistuoju. Antrai grupei – nukentėjusieji, kurių su pažeidėju nesieja jokie santykiai. Trečiai grupei – juridiniai asmenys.

Trys respondentai nurodė, kad juridiniai asmenys mediaciją rinkdavosi noriai.

Keturi respondentai paaiškino, kad, jeigu nukentėjusįjį ir nuteistąjį iki nusikaltimo siejo santykiai, tuomet neretai nukentėjusysis būna iš panašios socialinės aplinkos kaip ir kaltininkas. Jei auka su nuteistuoju iki nusikalstamos veikos neturėjo kokių nors santykių, tuomet dažniausiai nukentėjusysis būna iš geresnės socialinės aplinkos, geresniu išsilavinimu, labiau išpruseęs, su stabilia finansine padėtimi.

Sekančiu klausimu buvo siekiama nustatyti *motyvus dėl kurių šalys pasirenka, sutinka dalyvauti mediacijoje.*

Visi mediatoriai nurodė, kad dažniausias nuteistųjų motyvas yra teismo įpareigojimų – atlyginti žalą ar atsiprašyti – vykdymas. Keli mediatoriai patikslino, kad nuteistiesiems mediacijos procesas neretai būna kaip priemonė, padedanti išsiaiškinti, kokią pinigų sumą, kam, į kokią sąskaitą turi pervesti. Taip pat kaip galimybė siekti susitarimo dėl priteistos sumos išdėstymo dalimis ar jos sumažinimo. Bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme metu tokių aplinkybių išsiaiškinti jie neturi galimybių, kadangi tuo metu sprendžiamos tik su nusikaltimo padarymu susijusios aplinkybės.

Beveik visi apklaustieji pasakojo, kad šalia aukščiau minėtų pragmatinių motyvų, nemaža dalis nuteistųjų taip pat turėjo motyvų, kurie kilo dėl kaltės jausmo. Nuteistieji nori atsiprašyti nukentėjusiųjų dėl savo veiksmų, gauti atleidimą, paaiškinti savo veiksmų priežastis, atkurti buvusius santykius. Du respondentai pažymėjo, kad neretais atvejais nuteistieji prieš mediaciją demonstruoja pasitikėjimą savimi, savo kaltę pripažįsta iš dalies, dalyvavimą mediacijoje grindžia praktiniais sumetimais (žalos atlyginimas, kitų teismo įpareigojimų vykdymas), bet tiesioginės mediacijos metu ir po jos elgiasi kur kas santūriau. Bendraudami su auka pažeidėjai elgiasi nuolankiau, „dingsta drąsa, pradeda mikčioti“. Po mediacijos jie pasakoja, kad tiesioginė mediacija jiems turėjo stiprų teigiamą psichologinį poveikį, tai veikia lyg psichoterapija, jaučia palengvėjimą. Padarytą nusikalstamą veiką pradeda vertinti kitaip. Padarytas nusikaltimas vertinamas ne tik kaip teisės normų nesilaikymas, už kurį buvo nubausti, bet ir kaip žalos padarymas asmeniui, „už nusikaltimo pamato žmogų.“

Nukentėjusieji aukos ir kaltininko mediaciją renkasi labiau dėl psichologinių aspektų: nori išgirstų nuoširdų atsiprašymą, atkurti buvusius santykius. Dažnai jie siekia gauti atsakymus į jiems rūpimus klausimus, kurie nebuvo aktualūs ir užduodami ikiteisminio tyrimo ar teisminio nagrinėjimo metu: apie patį pažeidimą, jo darymo aplinkybes, konkrečius pažeidėjo veiksmus nusikaltimo metu, išgirsti jo paties padaryto nusikaltimo vertinimą.

Vienas apklaustasis nurodė, kad nukentėjusieji labiau nei nuteistieji būna orientuoti ne tik į žalos atlyginimą, geriau suvokia mediacijos naudą.

Dalis respondentų išsakė nuomonę, kad teigiamas psichologinis poveikis būna net ir tuomet, kai mediacija pasibaigia šalims nepasiekus ir nepasirišus abipusio susitarimo.

Respondentai nurodė, kad šalys, atsisakydamos dalyvauti mediacijoje, aiškindavo, kad nepasitiki valstybinėmis institucijomis, jos darbuotojais. Nukentėjusysis nurodydavo, kad nepasitiki pažeidėju, nemato mediacijos teikiamos naudos, pažeidėjas nepripažįsta kaltės.

Nustatinėjant, *kokia šalių nuomonė buvo apie mediaciją iki jos proceso ir po,* visi respondentai nurodė, kad dažniausiai iki mediacijos proceso šalys nežinojo, kas yra mediacija arba apie tai žinojo labai mažai, todėl įvertinti šalių nuomonę iki mediacijos proceso nėra galimybės.

Respondentai nurodė, kad po mediacijos proceso šalių nuomonė apie mediaciją buvo teigiama. Šeši respondentai nurodė, kad šalių nuomonė apie mediaciją po jos proceso dažniausiai priklauso nuo to ar pavyko pasiekti šalių susitarimą. Du respondentai patikslino, kad net ir nepavykus pasiekti susitarimo, dalis asmenys mediaciją vertino teigiamai, suprato jos teikiamą naudą.

Į klausimą, *kaip dažnai pavyksta pasiekti susitarimus*, penki respondentai atsakė, kad susitarimai pasiekiami 50 – 60 proc. iš visų mediacijos atvejų, du respondentai nurodė – apie 70 proc. Tai atitinka Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pateiktus statistinius duomenis.

Trys mediatoriai išsakė nuomonę, kad ne visi mediacijos atvejai, kurie galėtų būti laikomais sėkmingais, pasibaigia susitarimu. Kaip ir ne visi atvejai, pasibaigiantys susitarimu, turėtų būti laikomi sėkmingi. Pirmuoju atveju tarp šalių užsimezga kontaktas ir supratimas, gaunama vienokia ar kitokia satisfakcija. Antruoju – nors susitarimas ir yra, bet didesnė tikimybė, kad jis gali būti neįvykdytas, tarp šalių išlieka susipriešinimas.

Kitu klausimu buvo siekiama sužinoti, *kokią mediacijos susitarimų dalį sudaro susitarimai dėl materialinės žalos atlyginimo; moralinės žalos atlyginimo; įsipareigojimų prisiėmimo.*

Mediatoriai nurodė, kad didžiąją sprendimų dalį lemia tai už kokias nusikalstamas veikas asmenys yra nuteisti ir kokie yra teismų nuosprendžiai. Pasak apklaustųjų, didžiausią dalį po mediacijos proceso savanoriškai priimtų sprendimų sudaro tokie sprendimai, kuriuose aptariami turtinės žalos atlyginimas, mažesnę dalį – dėl moralinės žalos, pačią mažiausią – sprendimai, kuriuose prisiimami įvairūs įsipareigojimai, nesusiję su pinigine išraiška. Keli respondentai nurodė, kad sprendimai su įsipareigojimais (pavyzdžiui, gydymasis, bendravimo sąlygos, dalyvavimas įvairiose programose) dažniau būna smurto artimoje aplinkoje atvejais arba tais atvejais, kai tarp mediacijos proceso šalių yra ar buvo kokie nors santykiai.

Bandant nustatyti, *ar vykdomi prisiimti įsipareigojimai ir kokia dalimi vykdomi*, ne visi respondentai galėjo atsakyti į šį klausimą. Penki respondentai atsakė, kad tokie duomenys nėra kaupiami, todėl duomenų apie tai neturi. Apie neįvykdytus susitarimus jie sužino tik tuomet, jei

viena iš šalių į juos kreipiasi dėl sprendimo nevykdymo, tačiau tokių atvejų daug nebūna. Jų nuomone, dauguma sprendimų būna įvykdyti ar įvykdyti iš dalies. Du respondentai nurodė, jog po sėkmingo mediacijos proceso 4 mėnesius stebi kaip vykdomas priimtas sprendimas. Pagal jų sukauptus duomenis, 2017 m. 90 proc. visų sprendimų buvo įvykdyti.

Trys respondentai teigė, kad ne visada susitarimas turi būti pagrindinis aukos ir kaltininko mediacijos tikslas. Santykių atkūrimas ar užmezgimas, priešiškumo panaikinimas dažnai gali būti svarbesnis tikslas.

Į klausimą*, ar pasitaiko atvejų kai viena iš šalių piktnaudžiauja mediacija siekdama savo, su mediacijos tikslais nesuderinamų, tikslų, jeigu taip, tai kokių,* visi respondentai atsakė teigiamai, bet, pasak jų, tokių atvejų yra ne daug.

Apklaustieji nurodė, kad dalis nuteistųjų mediacijos siekia tuomet, kai bando pratęsti teismo numatytų įpareigojimų vykdymo terminus ar pasiteisinti dėl jų neįvykdymo, taip pat dėl gerai įvertinančio įrašo probacijos pareigūnų vedamose bylose, kas vėliau gali turėti įtakos bausmės sumažinimui.

Taip pat buvo įvardinti ir atvejai, kai įkalinimo įstaigose esantys asmenys prašo vykdyti aukos ir nuteistojo mediacijos procesą, taip siekdami „padarytų įspūdį“ lygtinio paleidimo komisijai.

Po vieną respondentą nurodė atvejus, kai buvo siekiama naudos, kurie su mediacijos tikslais nesuderinami, ikiteisminio tyrimo stadijoje, bei atvejus, kai kartais stipresnė šalis bando manipuliuoti silpnesne šalimi.

Visi apklaustieji nurodė, kad pastebėjus bandymą ar norą manipuliuoti mediacija, atsisakoma vykdyti mediaciją, o pradėta mediacija nutraukiama. Dauguma minėjo, kad šioje vietoje yra svarbu paties mediatoriaus kvalifikacija ir vaidmuo, tiek atpažįstant tokius atvejus, tiek mediacijos metu palaikant šalių galios balansą. Keli apklaustieji kalbėjo apie tai, kad siekiant išvengti netinkamo vienos iš šalies elgesio galima vykdyti šaudyklinę mediaciją, kurios metu šalys viena su kita nesusitinka

Trečia klausimų grupė skirta siekiant nustatyti aukos ir kaltininko mediacijos poveikį šalims: tiek nukentėjusiajam, tiek pažeidėjui.

Į klausimą apie *mediacijos poveikį pažeidėjui* respondentai atsakė, kad vertinant bendrai, poveikis yra teigiamas: dėl galimybės palankesnėmis sąlygomis įvykdyti teismo įpareigojimus, išsakyti savo poziciją, būti išklausytam, paaiškinti savo elgesio motyvus, atsiprašyti, procese dalyvauti kaip lygus su kitomis proceso šalimis, padeda įsisąmoninti savo kaltę. Du respondentai patikslino, kad dalyvavimas tiesioginėje mediacijoje pažeidėjui turi stipresnį poveikį, nes „už savo padaryto nusikaltimo pamato žmogų“. Dažnai tiesioginės

mediacijos atvejais dėl padarytos nusikalstamos veikos atsiprašoma ir tuomet, kai nėra teismo įpareigojimo atsiprašyti.

Vienas respondentas pastebėjo, kad mediacijos poveikis kaltininkui priklauso ir nuo jo kriminalinės praeities, ankstesnių teistumų.

Keletas apklaustųjų nurodė, kad poveikis pažeidėjui priklauso ir nuo mediacijos proceso bei jo baigties. Nesėkmingos mediacijos atveju poveikis būna silpnesnis arba jo visai nebūna. Išimtinais atvejais poveikis būna neigiamas.

Aiškinantis *mediacijos poveikį nukentėjusiajam*, visi respondentai nurodė, kad poveikis yra teigiamas. Šis poveikis pasireiškia tuo, kad sumažėja baimė vėl tapti nusikaltimo auka, greičiau atlyginama padaryta žala. Ikiteisminio tyrimo ir teisminio nagrinėjimo metu nukentėjusieji yra „pamiršti“, o mediacijos proceso metu jų „svoris“ būna toks pat kaip pažeidėjo, turi daugiau galimybių įgyvendinti savo teises, išklausoma ir vertinama jų nuomonė, gauna atsakymus į rūpimus klausimus, užmezgamas kontaktas su nuteistuoju, kas nukentėjusiems padeda kitą šalį pažinti ir vertinti kaip asmenybę. Didžioji dalis respondentų nurodė, kad nukentėjusiajam yra daromas didesnis psichologinis teigiamas poveikis, nei iš mediacijos gaunama materialinė nauda. Du respondentai pabrėžė, kad didesnis poveikis būna tuomet, kai dalyvaujama tiesioginėje mediacijoje. Būta atvejų, kai pažeidėjui pagalbą siūlo nukentėjusieji, tarp šalių užsimezga kontaktas.

Daugiau kaip pusę visų respondentų nurodė, kad mediacija teigiamą psichologinį poveikį turi nukentėjusiesiems, ypatingai tais atvejais, kai šalis siejo santykiai iki nusikaltimo padarymo. Jie atgauna ramybę, labiau pasitiki savimi, sumažėja arba dingsta pyktis nusikaltimą padariusio asmens atžvilgiu, išnyksta ar sumažėja susipriešinimas.

Domintis respondentų nuomone apie *mediacijos baudžiamajame procese poveikį visuomenei/bendruomenei,* respondentai nurodė, kad, jų nuomone, poveikis pasireiškia mažesne tikimybe dėl nuteistųjų recidyvinio elgesio, „taupomi mokesčių mokėtojų pinigai“, efektyviau įvykdomi teismų sprendimai, mažesnis susipriešinimas tarp asmenų. Beveik visi respondentai paminėjo, kad didelė problema, jog visuomenė beveik neturi žinių apie mediaciją, todėl mediacijos taikymas baudžiamojoje justicijoje padeda ir bendram mediacijos žinomumui.

Nagrinėjant, *kaip pasikeičia šalių santykiai po mediacijos proceso*, respondentai aiškino, kad tai priklauso nuo to ar tarp šalių santykiai buvo iki nusikaltimo padarymo. Tais atvejais, kai tarp šalių jokių santykių nebuvo, vienas respondentas nurodė, kad dažnai santykiai išlieka formalūs, bendraujama tiek kiek tai reikalinga susitarimui pasiekti ir įvykdyti.

Trys respondentai nurodė, kad po mediacijos proceso paprastai kontakto su mediacijos dalyviais nepalaikydavo, todėl informacijos apie tai neturi. Keturi respondentai nurodė, kad nepriklausomai nuo to ar tarp šalių anksčiau buvo kokie nors santykiai, ar ne, po mediacijos

proceso santykiai pasikeičia į teigiamą pusę, atsiranda pasitikėjimas, kitos šalies supratimas. Ypatingai tai liečia tuos asmenis, kurie iki nusikaltimo padarymo buvo pažįstami.

Vienas respondentas išskyrė atvejus dėl smurto artimoje aplinkoje. Pasako jo, „dažnai šalys ateidavo į mediaciją, jau po susitaikymo, išgyvendami „medaus mėnesio“ etapą. Tas gerokai apsunkindavo mediaciją, nes viskas tokiuose atvejuose būdavo šalims „labai gerai“.

Beveik visi respondentai išsakė nuomonę, kad dažnai mediacija turi teigiamą poveikį ir tuomet, *kai susitarimas nepasiekiamas*. Teigiamas poveikis čia turėtų būti labiau suprantamas ne kaip rezultatas dėl kurio šalys pasijunta geriau, nes nepasiekus susitarimo dalyviai dažnai jaučia nusivylimą, suirzimą, diskomfortą, bet kaip rezultatas, kai šalys patį nusikaltimą pamato „kito akimis“, kitą šalį vertina ne taip priešiškai. Taip yra dėl to, kad net ir nesant susitarimo, mediacijos proceso metu šalys turi galimybę bendrauti ir įgyvendinti dalį anksčiau įvardintų tikslų.

Bandant nustatyti, *ar mediacijoje dalyvavę pažeidėjai vėliau darė nusikalstamas veikas*, ar mediacija daro poveikį recidyviniam asmenų elgesiui, visi respondentai nurodė, kad tokių duomenų neturi, jie nėra kaupiami. Taip pat paaiškino, kad jiems žinomi tik tie asmenys, kurie vėliau, dėl kitų nusikalstamų veikų, vėl buvo nukreipiami mediacijai, bet tokių atvejų būna mažai.

Aptariant *mediacijos procesą, kai nuteistasis yra nepilnametis*, visi apklaustieji nurodė, kad tokio proceso metu turi dalyvauti ir jo atstovas. Tai būtina ne tik dėl nepilnamečio teisių užtikrinimo, bet ir dėl to, kad dažnai sprendžiamas žalos atlyginimo klausimas, o šiuo atveju pažeidėjai dažnai būna nedirbantys, neturintys savo pajamų, todėl šiuos klausimus tenka spręsti tėvams, globėjams. Keli mediatoriai nurodė, jog būna atvejų, kai mediacijoje nuteistasis nedalyvauja, dalyvauja tik jų tėvai. Vienas respondentas nurodė, kad patys nepilnamečiai yra labai nemotyvuoti dalyvauti aukos ir kaltininko mediacijos procese, priešiškai nusistatę, „nerimtas požiūris“, nepripažįsta savo kaltės. Manoma, kad tai sąlygoja aplinkybė, jog mediacija vykdoma teismo sprendimų vykdymo stadijoje.

Trys respondentai nurodė, kad šioje stadijoje mediacija labiau suinteresuoti būna nuteistų nepilnamečių tėvai nei patys nepilnamečiai.

Du respondentai nurodė, kad tiesioginė mediacija daro didelį poveikį nuteistiems nepilnamečiams. Nors prieš mediaciją jie dažnai demonstruoja abejingumą, bet proceso metu ir po jo būna „jautresni“ už suaugusiuosius, labiau išgyvena dėl savo veiksmų ir dėl to, kaip tai palietė nukentėjusiuosius, rodo daugiau emocijų. Mediacijos pagalba kitaip įvertina savo veiksmus, geriau suvokia savo veiksmų padarinius, jaučia didesnę kaltę.

Aptariant aukos ir kaltininko mediaciją, visada kyla klausimas dėl antrinės viktimizacijos, todėl respondentų buvo paprašyta pasidalinti patirtimi ir išsakyti nuomonę apie

antrinės viktimizacijos riziką. Trys respondentai nurodė, kad jų manymų tokia rizika yra, bet maža. Iš jų vienas teigė, kad su tuo susidurti neteko. Likusieji paaiškino, kad tokia rizika yra, bet jos valdymas priklauso mediatoriui, todėl antrinės viktimizacijos galimybę jis turi įvertinti iki mediacijos proceso arba rinktis netiesioginę mediaciją. Buvo minimi atvejai, kuriuose buvo galima įžvelgti antrinės viktimizacijos riziką, tačiau tokiose situacijose patys nukentėjusieji nesutikdavo dalyvauti mediacijoje.

Vienas respondentas išsakė poziciją, kad tai labai priklauso nuo šalių paruošimo mediacijai. Dažnai tai priklauso ne nuo padaryto nusikaltimo pobūdžio, o mediacijoje dalyvaujančių asmenybių. Antrinės viktimizacijos galimybė dažnai kyla dėl nukentėjusiojo susidarytų stereotipų, fobijų, o ne dėl pažeidėjo veiksmų.

Buvo išsakyta nuomonė, kad antrine viktimizacija gali būti traktuojami ir tie atvejai, kai nuteistasis nesilaiko susitarime prisiimtų įsipareigojimų.

Ketvirta, paskutinė, klausimų grupė sudaryta iš klausimų, kuriais siekiama sužinoti Kalėjimų departamento probacijos tarnybose dirbančių mediatorių nuomonę apie mediacijos poveikį nusikalstamumo prevencijai.

Į klausimą, *ar tikslinga spręsti konfliktus, kai dar nėra padarytas nusikaltimas, taikant mediaciją, bet kurių neišsprendimas vėliau gali sąlygoti nusikaltimo atsiradimą*, šeši respondentai nurodė, kad konfliktų sprendimas taikant mediaciją kuo ankstesnėje konflikto atsiradimo stadijoje yra tinkama priemonė. Toks mediacijos taikymas padėtų išvengti dalies nusikalstamų veikų padarymo, didintų asmenų pasitikėjimą vieni kitais ir valstybinėmis institucijomis. Vienas apklaustasis papildė, kad tai turėtų būti daroma nepriklausomai nuo to kokiai teisės šakai gali būti priskiriamas ginčas.

Vienas respondentas nurodė, jog kai kuriais atvejais tai galėtų turėti naudos, kai kuriais – ne. Atviras pokalbis mediacijos metu, dalyvaujant vienam ar daugiau nešališkų asmenų, gali turėti teigiamą poveikį norint išvengti nepageidaujamų konflikto pasekmių. Tačiau šalys, kurios sutiktų dalyvauti mediacijoje, turėtų būti sąmoningos, tinkamai informuotos apie mediacijos procesą, jo tikslus, siekti bendro sutarimo. Mediacijos procesas „per prievartą“ tam tikrais atvejais gali pakenkti.

Visi respondentai į klausimą, *kurioje baudžiamojo proceso stadijoje mediacijos taikymas būtų efektyviausias,* atsakė, kad tai būtų ikiteisminio tyrimo stadija. Šią savo nuomonę grindė tuo, kad abi šalys dažnai būna nepatenkintos pačiu ikiteisminio tyrimo procesu, daug neaiškumų, neatsakytų klausimų tiek apie patį procesą, tiek nusikaltimo aplinkybes. Šalys, ypatingai nukentėjusieji, negauna reikalingos informacijos, jų pozicija neišklausoma. Tai gimdo susipriešinimą ir nepasitikėjimą tiek tarp baudžiamosios bylos šalių, tiek tarp šalių ir valstybės institucijų ir jų pareigūnų.

Ikiteisminio tyrimo ar teisminio nagrinėjimo stadijoje nusikalstamą veiką padarę asmenys yra labiau motyvuoti dalyvauti mediacijoje. Nukentėjusiajam galėtų būti greičiau atlyginama padaryta žala, o tokiu būdų būtų efektyviau užtikrinamos jų teisės. Jei mediacija vykdoma jau esant teismo sprendimui, tuomet šalis sunkiau motyvuoti mediacijai, siekti bendro sutarimo, nes nei viena iš šalių nebemato prasmės ar galimo teigiamo pokyčio.

Pasak kai kurių mediatorių, mediacija ikiteisminio tyrimo stadijoje taip pat turėtų didesnį psichologinį, emocinį poveikį. Nukentėjusieji greičiau gautų atsakymus į juos neraminančius klausimus, taip galėtų būti išvengta įvairių neigiamų psichologinių pasekmių. Kaltininkai greičiau gautų atgalinį signalą dėl jų neteisėtų veiksmų, dėl to galbūt greičiau suvoktų savo elgesio žalingas pasekmes bei galėtų imtis priemonių padarytos žalos pašalinimui. Taip sumažėtų psichologinės ir socialinės stigmatizacijos galimybė. Esant prevenciniam mediacijos poveikiui, taip būtų sumažinta tikimybė, kad asmuo padarys pažeidimų kol dar vyksta ikiteisminis tyrimas ar teisminis nagrinėjimas.

Mediaciją teisminio tyrimo metu visi respondentai vertino kaip mažiau naudingą, bet ne mažiau efektyvę.

Du interviu dalyvavę mediatoriai pastebėjo, kad „aklas“ mediacijos taikymas ikiteisminio tyrimo metu gali turėti žalos tiek pačiam ikiteisminiam tyrimui, tiek nusikaltimo šalims. Čia atvejo tinkamumą mediacijai turėtų vertinti ir tinkamą kvalifikaciją turintis mediatorius, ir ikiteisminio tyrimo tyrėjas ar prokuroras.

Vienas respondentas išreiškė nuomonę, kad kalbant apie mediacijos prevencinį poveikį, galbūt derėtų svarstyti galimybes ir apie mediacijos taikymo galimybes administracinių nusižengimų atvejais.

Respondentų *nuomonė apie mediacijos baudžiamojoje justicijoje poveikį nusikalstamumo prevencijai* buvo vieninga. Visi mano, kad poveikis yra teigiamas ir mediacija veikia kaip prevencinė priemonė mažinanti nusikalstamumą ir padedanti atkurti iki nusikalstamos veikos padarymo buvusią situaciją.

Aukos ir kaltininko mediacijos efektyvumą respondentai taip pat siejo su tinkamu mediacijos procesu. Pasak jų, svarbu laikytis mediacijos principų, šalims suteikti visą reikalingą informaciją, pagal galimybes ją taikyti kuo ankstyvesnėje baudžiamojo proceso stadijoje. Taip pat labai svarbi mediatoriaus kvalifikacija, tinkamas pasirengimas.

Keturi apklausti respondentai išreiškė nuomonę, kad poveikis priklauso ir nuo nuteistojo asmenybės ir jo aplinkos. Vienas respondentas akcentavo tai, kad mediacija, kaip prevencinė priemonė, gali būti veiksmingesnė tuo atveju, jeigu šalia šio proceso būtų taikomos ir kitos priemonės, kurios padėtų keisti asmens socialinę ir gyvenamąją aplinką, asmeninius įgūdžius. Ypač tai aktualu smurto artimoje aplinkoje atvejais, kai tikslinga pagalbą teikti visai šeimai.

Taip pat buvo įvardintas „platesnis“ mediacijos baudžiamojoje justicijoje prevencinis poveikis, kai ir nukentėjusioji šalis įgyja daugiau pasitikėjimo savimi, teisėsaugos institucijomis, jose dirbančiais asmenimis.

IŠVADOS

1. Remiantis išanalizuota literatūra ir duomenimis, policijos, probacijos, smurto artimoje aplinkoje ir juvenalinė mediacija baudžiamojoje justicijoje yra plačiai taikoma užsienio šalyse ir turi ilgalaikį poveikį nusikalstamumo mažinimui.

   Mediacijos samprata baudžiamojoje justicijoje yra siauresnė nei kalbant apie mediaciją bendrąja prasme, todėl mediaciją baudžiamojoje justicijoje galima apibrėžti kaip aukos ir pažeidėjo laisvą, savanorišką, aktyvų dalyvavimą sprendžiant dėl nusikaltimo padarymo iškilusius reikalus (ginčus) padedant mediatoriui.
2. Mediacija baudžiamojoje justicijoje turi neginčytiną poveikį nukentėjusiajam, pažeidėjui, bendruomenei ir teisingumo sistemai. Dalyvavimas mediacijos procese aukai padeda atstatyti pasitikėjimą savimi, sumažina arba panaikina priešiškumą kaltininkui, suponuoja teigiamą teisėsaugos institucijų veiklos vertinimą. Nuoširdus ir atviras bendravimas mediacijos metu pažeidėjus verčia geriau apgalvoti savo veiksmus ir dėl jų gailėtis. Dalyvavimas mediacijos procese mažina recidyvinio elgesio pasireiškimą. Pats aukos ir kaltininko mediacijos procesas mažina psichologinę įtampą tarp proceso šalių ir socialinę įtampą visuomenėje, didinamas pasitikėjimas teisingumo sistema, nes sprendimai būna priimami atsižvelgiant į individualias šalių ir atvejo aplinkybes. Mediacijos, kaip atkuriamojo teisingumo priemonės, taikymas neabejotinai prisideda ir prie administracinės ir finansinės valdžios institucijų naštos mažinimo. Be to, padeda humanizuoti pačią teisingumo sistemą.
3. Statistiniai duomenys patvirtina, kad mediacijos baudžiamojoje justicijoje taikymas valstybėse, kuriose ji yra tinkamai ir išsamiai reglamentuota teisės aktais (pavyzdžiui, Austrija, Vengrija, Lenkija), įtakoja nusikalstamumo ir recidyvinio elgesio mažėjimą.

   Aukos ir kaltininko mediacijos reglamentavimas ir organizavimas skirtingose valstybėse yra savitas, nepaisant to, poveikis nusikalstamumo mažinimui toks pat teigiamas.
4. Lietuvoje, lyginant su kitomis nagrinėtomis valstybėmis, mediacija probacijos tarnybose, nuosprendžių ir nutarčių vykdymo stadijoje, yra gana naujas reiškinys. Kitose baudžiamojo proceso stadijose mediacijos procedūros taikymas nėra reglamentuotas.

   Žinių stoka apie mediacijos taikymo galimybes ir naudą baudžiamojoje justicijoje visuomenėje įtakoja tai, kad nusikaltimo šalys retai renkasi, o teisėsaugos institucijų darbuotojai retai siūlo šalims pasinaudoti mediacija kaip atkuriamojo teisingumo priemone, sprendžiant dėl nusikaltimo padarymo iškilusius klausimus.

Probacijos tarnybose aukos ir kaltininko mediacijos dažniausiai taikoma smurto artimoje aplinkoje atvejais.

Nustatyta, kad apie 60 proc. mediacijos proceso atvejų yra sėkmingi ir pasibaigia proceso šalims pasiekus bendrą susitarimą. Pasiektų susitarimų skaičius nepriklauso nuo mediacijoje dalyvavusių asmenų lyties, amžiaus, socialinio statuso ir išsilavinimo. Tikėtina, kad mediaciją, kaip prevencinę priemonę, taikant plačiau, proceso sėkmė ir efektyvumas būtų dar didesni.

Statistiniai duomenys, kurių pagalba būtų galima visapusiškai analizuoti mediacijos baudžiamojoje justicijoje efektyvumą, atsižvelgiant į padarytų nusikaltimų rūšis, proceso šalių profilius, recidyvinį elgesį ir kitus faktorius, nekaupiama.

Aukos ir kaltininko mediacija turi psichologinį ir materialinį poveikį proceso šalims. Psichologinis poveikis yra stipresnis nei materialus. Tačiau mediacija nesirenkama dėl menko pasitikėjimo teisėsaugos institucijomis, jų darbuotojais ir žinių stokos apie poveikį. Nepasiekus susitarimo, pats dalyvavimas mediacijos procese dažniausiai teigiamai įtakoja šalių santykius.

Juvenalinė mediacija yra paveikesnė, nei mediacijos procesas, kuriame dalyvauja suaugę asmenys.

Aukos ir kaltininko mediacija baudžiamojoje justicijoje galėtų būti efektyvesnė, jeigu būtų taikoma išankstinėje konflikto stadijoje, ikiteisminio tyrimo, bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme metu dėl savo psichologinio poveikio šalims. Siekiant atrinkti mediacijai tinkamus atvejus, tuo pačiu išvengti neigiamo poveikio proceso šalims, jų santykiams, ikiteisminiam tyrimui, bylos nagrinėjimui teisme, yra labai svarbi mediatorių ir teisėsaugos institucijų pareigūnų kompetencija.

PASIŪLYMAI

1. Teisės aktais reglamentuoti aukos ir kaltininko mediaciją visose baudžiamojo proceso stadijose ir administracinių nusižengimų atvejais, ypatingai dėl nepilnamečių padarytų pažeidimų. Nustatyti nusikalstamas veikas, dėl kurių pradėjus ikiteisminį tyrimą, tyrimą atliekantis pareigūnas arba prokuroras turi įvertinti galimybę taikyti aukos ir kaltininko mediaciją, apie tai informuoti nusikaltimo šalis.
2. Mediaciją baudžiamojoje justicijoje vertinti ir taikyti kaip individualiąją nusikalstamumo prevencijos priemonę.
3. Kelti mediatorių, vykdančių mediacijos procesus smurto artimoje aplinkoje atvejais, kvalifikaciją, jiems suteikiant daugiau žinių apie smurto artimoje aplinkoje formas, etapus, galimą aukos priklausomybę nuo smurtautojo ir kitus aspektus, nulemiančius šios nusikalstamos veikos išskirtinumą.
4. Siekiant didesnio mediacijos baudžiamojoje justicijoje poveikio efektyvumo proceso šalims, vertinant atskirus atvejus, spręsti klausimą dėl kompleksinės pagalbos suteikimo nusikaltimo šalims.
5. Kaupti informaciją ir statistinius duomenis leidžiančius analizuoti mediacijos efektyvumą, poveikį proceso šalims, visuomenei, teisėsaugos institucijomis, nusikalstamumui.
6. Teisėsaugos įstaigose parengti darbuotojus, kurie turėtų žinių apie mediaciją ir apie tai galėtų konsultuoti kitus darbuotojus arba asmenis, kurių ginčai galėtų būti sprendžiami vykdant mediaciją. Šie darbuotojai turėtų gebėti vertinti atvejų tinkamumą mediacijai, užtikrintų mediacijos principų laikymąsi, palaikytų ryšius su mediaciją vykdančiais asmenimis.

   Sukurti tinklalapį, kuriame būtų informacija apie mediaciją, jos pritaikymo galimybes, tikslus, mediacijos proceso šalių teises ir pareigas, mediacijos principus, pateikiami mediacijos taikymo pavyzdžiai, mediaciją vykdančių institucijų kontaktai. Informacija turėtų būti skirta ir gyventojams, ir įvairių institucijų darbuotojams.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Monografijos, moksliniai straipsniai, straipsniai iš knygų

1. Babachinaitė, Genovaitė ir kt., Kriminologija: vadovėlis (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010).
2. Giedrytė-Mačiulienė, Renata ir Judita Venckevičienė, „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose Lietuvoje“. Teisės problemos Nr. 2 (92), (2016).
3. Kaminskienė, Natalija, Mediacija: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.
4. Michailovič, Ilona, Skirmantas Bikelis, Algimantas Čepas, Margarita Dobrynina, Rimantas Simaitis, Darius Šneideris, Laura Ūselė, Judita Venckevičienė, Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje: monografija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2014.
5. Uscila, Rokas. „Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija Skandinavijos šalyse“ Jurisprudencijos 29(21). 2002.
6. Uscila, Rokas, Evaldas Visockas, Judita Žukauskaitė, Dalia Kedavičienė. Nusikaltusio nepilnamečio ir nukentėjusiojo mediacijos metodika. Vilnius: Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, 2011.

Elektroniniai leidiniai

7. Armour, Marilyn, „Restorative Justice: Some Facts and History“, žiūrėta 2018 m. sausio 31 d. https://charterforcompassion.org/restorative-justice/restorative-justice-some-facts-and-history
8. Bruckmüller, Karin, Christoper Kos, „Diversion for Promoting Compensation to Victims and Communities during the Prie-trial Proceedings in Austria“, European Best Practices of Restorative Justice in the Criminal Procedure. 2010, žiūrėta 2018 m. sausio 30 d., http://www.iars.org.uk/sites/default/files/Restorative%20justice%20report%20_%20Hungary.pdf
9. Coates, Robert, Mark S. Umbreit, Betty Vos „The Impact of Victim- Offender Mediation: Two Decades of Research“ Federal Probation (2001), žiūrėta 2018 m. vasario 4 d., prieiga per www.google.com paiešką.
10. Cooper, Christopher C, J.D. Ph. D., Concptualizing Mediation use by Patrol Police Officers, žiūrėta 2018 m. kovo 18 d., http://www.cjcj.org/uploads/cjcj/documents/conceptualizing_mediation_use_by_patrol_police_officers.pdf
11. Classen, Ron „Restorative Justice – Fundamental Principles“, žiūrėta 2018 m. sausio 31 d., http://restorativejusticediscipline.com/library/RJ_Prin_w_Copyright.pdf
12. Csúri, András, Hungary, iš European Research on Restorative Justice. Volume I. Research and selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots

from 28 EU Members States, Frieder Dunkel, Philip Horsfield, Andrea Parosanu (Brussels:IJJO, 2015). 87, žiūrėta 2018 m. sausio 30 d., http://www.ejjc.org/sites/default/files/volume_i_-_snapshots_from_28_eu_member_states.pdf

13. Droogenbroeck, Bram, „Victim Offender Mediation in Severe Crimes in Belgium: "What Victims Need and Offenders can Offer", žiūrėta 2018 m. vasario 4 d., http://www.foresee.hu/en/segedoldalak/news/279/

14. Gombots, Roland, Crhista Pelikan, Austria, iš European Research on Restorative Justice. Volume I. Research and Selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots from 28 EU Members States, Frieder Dunkel, Philip Horsfield, Andrea Parosanu. IJJO: 2015, žiūrėta 2018 m. sausio 30 d. http://www.ejjc.org/sites/default/files/volume_i_-_snapshots_from_28_eu_member_states.pdf

15. Joseph, Katherine L. „Victim-Ofender Mediation: What Social & Political Factors Will Affect Its Development?“ Ohio State Journal on Dispute Resolution: Volume 11, Issue 1 1996, žiūrėta 2018 m. vasario 4 d., https://kb.osu.edu/dspace/handle/1811/79728

16. Juszkiewicz, Wojciech, Reparation as a Mitigating Circumstance When Imposing a Sentence – Mediation in Poland, European Best Practices of Restorative Justice in the Criminal Procedure. 2010, žiūrėta 2018 m. sausio 30 d., http://www.iars.org.uk/sites/default/files/Restorative%20justice%20report%20_%20Hungary.pdf

17. Lilles, Heino, „Circle Sentencing: Part of Restorative Justice Continuum“, žiūrėta 2018 m. sausio 31 d., https://www.iirp.edu/eforum-archive/4250-circle-sentencing-part-of-the-restorative-justice-continuum

18. Office for Victims of Crime, Promising Victim-Related Practices in Probation and Parole: A Compendium of Promising Practices, 1999, žiūrėta 2018 m. vasario 4 d. https://ojp.gov/ovc/publications/infores/probparole/chap4.htm

19. Törzs, Edit „Mediation and the Mediation Procedure in Hungary for Adult Offenders“ European Best Practices of Restorative Justice in the Criminal Procedure (2010), žiūrėta 2018 m. sausio 30 d., http://www.iars.org.uk/sites/default/files/Restorative%20justice%20report%20_%20Hungary.pdf

20. Umbreit, Mark S., „Restorative Justice Through Victim-Offender Mediation: A Multi-Site Assessment“, Western Criminology Review 1(1), (1998), žiūrėta 2018 m. vasario 4 d., http://westerncriminology.org/documents/WCR/v01n1/Umbreit/Umbreit.html

21. Umbreit, Mark S. „Crime Victims Seeking Fairness, Not Revenge: Toward Restorative Justice“, Federal Probation (1989), 52-54, žiūrėta 2018 m. vasario 13 d., https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/Digitization/119864NCJRS.pdf

22. Zalewski, Wojciech, Andrea Păroşanu, Poland, iš European Research on Restorative Justice. Volume I. Research and selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots from 28 EU Members States, Frieder Dunkel, Philip Horsfield, Andrea Parosanu. IJJO. 2015), žiūrėta 2018 m. sausio 30 d., http://www.ejjc.org/sites/default/files/volume_i_-_snapshots_from_28_eu_member_states.pdf
23. Volpe, Maria, „Mediation in the Future of Policing“, žiūrėta 2018 m. kovo 18 d., https://www.mediate.com/articles/VolpeFutures.cfm
24. Wemmers, Jo-Anne, Katie Cyr, What Fairness Means To Crime Victims: A Social Psichological Perspective On Victim-Offender Mediation. 2006, žiūrėta 2018 m. vasario 13 d., http://www.apcj.org/documents/2_2_fairness.pdf
25. Wellikoff, Ilyssa, „Victim-Offender Mediation and Violent Crimes: On the Way to Justice”, žiūrėta 2018 m. vasario 3 d. http://cardozojcr.com/issues/volume-5-1/note-1/

Internetinės svetainės, tinklalapiai

26. Lietuvių kalbos žodynas, žiūrėta 2018 m. sausio 20 d., http://www.lkz.lt/Visas.asp?zodis=prevencija&lns=-1&les=-1
27. World Prison Brief, žiūrėta 2018 m. kovo 19 d., http://www.prisonstudies.org/highest-to-lowest/prison_population_rate?field_region_taxonomy_tid=14

Tarptautiniai ir Europos Sąjungos teisės aktai

28. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1999 m. rugsėjo 15 d. rekomendacija Nr. R(99)19 „Dėl mediacijos baudžiamosiose bylose“, prieiga per internetą
29. Europos Sąjungos Tarybos 2001 m. kovo 15 d. sprendimas Nr. 2001/220 „Dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose“, prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=39814&p_query=&p_tr2=2
30. Europos Parlamento ir Tarybos 2012 m. spalio 25 d. direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR, prieiga per internetą: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029
31. Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės, priimtos 1990 m. gruodžio 14 d.).

Lietuvos teisės aktai

32. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. TAR, https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2B866DFF7D43/ZpNMZQSaRN

33. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas. TAR, https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/4ebe66c0262311e5bf92d6af3f6a2e8b/dCWwQCSoSD
34. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 47, 176, 220, 221, 272, 273, 281, 284 straipsnių pakeitimo 2015 m. birželio 25 d. įstatymas Nr. XII-1871. TAR, https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=dcab42a026dc11e5bf92d6af3f6a2e8b
35. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 3, 22, 57, 58, 167, 256, 293, 312, 317, 320, 322, 324 straipsnių pakeitimo ir 34 straipsnio ir XXX skyriaus pripažinimo netekusiais galios 2017 m. liepos 11 d. įstatymas Nr. XIII-626. TAR, https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=42863400707711e7827cd63159af616c
36. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. 1R-268 „Dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo“ TAR, https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/b84a2a305d3b11e589fccd6fa118e11c
37. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2017 m. gruodžio 8 d. įsakymas Nr. V-532 „Dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) probacijos tarnybose taisyklių patvirtinimo“, TAR, https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/080e81b0dbed11e7910a89ac20768b0f

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS

Darbe *„Mediacija nusikalstamumo prevencijos sistemoje“* tiriama viena iš atkuriamojo teisingumo formų- aukos ir kaltininko mediacija, siekiant pateikti pasiūlymus dėl mediacjos, kaip prevencinės priemonės, plėtojimo ir tobulinimo baudžiamojoje justicijoje.

Darbe analizuojamos atskiros mediacijos formos, nagrinėjamas mediacijos poveikis nusikaltimo šalims, visuomenei ir teisingumo sistemai, apžvelgiama kitų užsienio valstybių patirtis taikyti mediaciją baudžiamojoje justicijoje kaip prevencinę priemonę, atliktas tyrimas apie mediacijos taikymo probacijos tarnybose Lietuvoje prevencinį poveikį ir pateikiami tyrimo rezultatai.

Darbe iškeltas ginamasis teiginys, kad aukos ir kaltininko mediacijos taikymas baudžiamojoje justicijoje gali būti veiksminga prevencinė priemonė, siekiant mažinti nusikalstamumą ir recidyvinį elgesį. Išanalizavus informacijos šaltinius ir atlikus tyrimą, taikant kokybinį ekspertų interviu, formuojama išvada, kad atrinkus aukos ir kaltininko mediacijai tinkančius atvejus ir mediaciją taikant kuo ankstyvesnėje baudžiamojo proceso stadijoje, bei mediatoriams turint reikalingą kvalifikaciją, mediacija nusikalstamumo prevencijos sistemoje yra veiksminga priemonė mažinant nusikalstamumą ir recidyvinį elgesį.

Reikšminiai žodžiai- *mediacija, atkuriamasis teisingumas, baudžiamasis procesas, nusikalstamumo prevencija.*

ANNOTATION IN LITHUANIAN AND ENGLISH

In order to offer suggestions regarding the development and improvement of mediation as the preventive measure in the criminal justice, one of the restorative justice forms, i.e. the victim – offender mediation in the criminal justice, is analysed in the thesis 'Mediation in the System of Crime Prevention'. Different types of mediation, the impact of mediation on the parties of crime and the system of society and justice are analysed in the thesis. The experience of other foreign countries in the criminal justice when the mediation is applied as the preventive measure is reviewed. Furthermore, the research regarding the preventive impact on applying the mediation in the probation services in Lithuania is carried out and the results of research are presented.

The thesis statement is that the application of victim – offender mediation in the criminal justice might be an effective preventive measurement to decrease criminality and repeated offensive behaviour. The analysed information and the qualitative expert interview study have shown that when the cases suitable for the victim – offender mediation have been selected and the mediation has been applied in the early stage of the criminal proceedings and the mediators have had the necessary qualifications, the mediation has been an effective measure in the system of crime prevention while decreasing the criminality and the repeated offensive behaviour.

Key words: *mediation, restorative justice, criminal proceedings, crime prevention.*

SANTRAUKA

Moderniosiose valstybėse laikomasi nuostatos, kad bausmė, kaip viena iš baudžiamosios teisės priemonių ginti žmogaus ir piliečio teises ir laisves, ne visada yra suderinama su žmogaus teisėmis, humanizmo idėjomis, ar yra adekvati priemonė pasiekti baudžiamosios teisės tikslus. Tuo tarpu, Lietuvos įstatymų leidėjai, siekdami spręsti visuomenės normų ar valstybės interesų neatitinkančias *situacijas* ir iš jų kylančias pasekmes, dažniau pasirenka priemones, tokias kaip veikų kriminalizavimas ar bausmių griežtinimas, o pastarosios neužtikrina siekiamų rezultatų įgyvendinimo ilgalaikėje perspektyvoje, sukuria disharmoniją visuomenėje, iš teisėtvarkos institucijų reikalauja didesnių resursų. Šių pasekmių būtų galima išvengti pasirenkant kitokias priemones, kurios yra orientuotos į ilgalaikį prevencinį ir socialinį poveikį, nusikaltimo šalių ir visuomenės poreikių tenkinimą. Darbe *„Mediacija nusikalstamumo prevencijos sistemoje“* tiriama viena iš atkuriamojo teisingumo formų- aukos ir kaltininko mediacija, siekiant pateikti pasiūlymus dėl mediacjos, kaip prevencinės priemonės, plėtojimo ir tobulinimo baudžiamojoje justicijoje.

Darbe analizuojamos atskiros mediacijos formos, nagrinėjamas mediacijos poveikis nusikaltimo šalims, visuomenei ir teisingumo sistemai, apžvelgiama kitų užsienio valstybių patirtis taikyti mediaciją baudžiamojoje justicijoje kaip prevencinę priemonę, atliktas tyrimas apie mediacijos taikymo probacijos tarnybose Lietuvoje prevencinį poveikį ir pateikiami tyrimo rezultatai.

Pirmojoje darbo dalyje analizuojamas mediacijos išskirtinumas iš kitų atkuriamojo teisingumo modelių bei nagrinėjamos baudžiamajai justicijai aktualios mediacijos rūšys. Antrojoje dalyje analizuojamas informaciniuose šaltiniuose pateikiamas mediacijos prevencinis poveikis baudžiamojoje justicijoje, trečiojoje – kitų užsienio valstybių mediacijos taikymo patirtis. Ketvirtojoje dalyje pateikiamas atlikto tyrimo aprašymas ir jo rezultatai. Tyrimas buvo atliekamas taikant ekspertų kokybinį interviu.

Darbe iškeltas ginamasis teiginys, kad aukos ir kaltininko mediacijos taikymas baudžiamojoje justicijoje gali būti veiksminga prevencinė priemonė, siekiant mažinti nusikalstamumą ir recidyvinį elgesį. Apibendrinus atlikto tyrimo rezultatus formuojama išvada, kad ginamasis teiginys pasitvirtino. Atrinkus aukos ir kaltininko mediacijai tinkančius atvejus ir mediaciją taikant kuo ankstyvesnėje baudžiamojo proceso stadijoje, bei mediatoriams turint reikalingą kvalifikaciją, mediacija nusikalstamumo prevencijos sistemoje yra veiksminga priemonė mažinant nusikalstamumą ir recidyvinį elgesį.

SUMMARY

The position of modern countries is that punishment as one of the criminal law measures for the protection of human and citizen rights and freedoms not always is compatible with human rights, human ideas, nor is it an adequate measure to reach the aims of the criminal law. In order to solve the situations which do not comply with the standards of society or national interests and the consequences resulting from them, the Lithuanian legislators more frequently choose such measures as the criminalisation of deeds or the reinforcement of punishments. The aforementioned measures do not ensure the intended results in the long-term perspective, create the disharmony in the society, and require larger resources from the law enforcement institutions. Those consequences could be avoided by choosing the measures oriented to the long-term preventive and social effects and the fulfillment of the crime parties and the society needs. In order to offer suggestions regarding the development and improvement of mediation as the preventive measure in the criminal justice, one of the restorative justice forms, i.e. the victim – offender mediation is analysed in the thesis 'Mediation in the System of Crime Prevention'.

Different types of mediation, the impact of mediation on the parties of crime and the system of society and justice are analysed in the thesis. The experience of other foreign countries in the criminal justice when the mediation is applied as the preventive measure is reviewed. Furthermore, the research regarding the preventive impact on applying the mediation in the probation services in Lithuania is carried out and the results of research are presented.

The first part of the thesis describes the difference between the mediation and other models of the restorative justice. In addition, the types of mediation relevant to the criminal justice are analysed. The second part analyses the preventive effect of mediation in the criminal justice presented in the information resources. The third part presents the experience of foreign countries in the application of mediation. The fourth part shows the description of the carried out research and its results. The research was carried out by applying the qualitative expert interview.

The thesis statement is that the application of victim – offender mediation in the criminal justice might be an effective preventive measurement to decrease criminality and repeated offensive behaviour. The summary of research results forms the conclusion that the statement was confirmed. While the cases suitable for the victim – offender mediation have been selected and the mediation has been applied in the early stage of the criminal proceedings and the mediators have had the necessary qualifications, the mediation has been an effective measure in the system of crime prevention while decreasing the criminality and the repeated offensive behaviour.

PRIEDAI

1 priedas

1. Koks darbo stažas probacijos tarnyboje?
2. Mediacijos praktikavimo laikas?
3. Ar kaupiat/saugot duomenis apie savo mediacijos praktiką?
4. Kiek mediacijos atvejų turite per metus?
5. Kurioje baudžiamojo proceso stadijoje vykdoma mediacija?
6. Po kokio pobūdžio nusikalstamų veikų dažniausiai šalys renkasi mediaciją?
7. Kokie pažeidėjai renkasi, sutinka dalyvauti mediacijoje? (teistumas, išsilavinimas, užimtumas, socialinė padėtis, priklausomybės, amžius)
8. Kokie nukentėjusieji renkasi, sutinka dalyvauti mediacijoje? (teistumas, išsilavinimas, užimtumas, socialinė padėtis, priklausomybės, amžius)
9. Kokius motyvus šalys nurodo pasirinkdamos, sutikdamos dalyvauti mediacijoje?
10. Šalių nuomonė apie mediaciją iki mediacijos proceso ir po jo?
11. Kaip dažnai pavyksta pasiekti susitarimus?
12. Įvardinkite kokią mediacijos susitarimų dalį sudaro susitarimai dėl materialinės žalos atlyginimo; moralinės žalos atlyginimo; įsipareigojimų prisiėmimo?
13. Ar vykdomi savanoriškai prisiimti įsipareigojimai? Kokia dalimi?
14. Ar pasitaiko atvejų kai viena iš šalių piktnaudžiauja mediacija siekdama savo, su mediacijos tikslais nesuderinamų, tikslų? Jeigu taip, tai kokių?
15. Kokį mediacijos poveikį pažeidėjui pastebėjote?
16. Kokį mediacijos poveikį nukentėjusiajam pastebėjote?
17. Kokį mediacijos poveikį visuomenei/ bendruomenei pastebėjote?
18. Kaip pasikeičia šalių santykiai po mediacijos proceso?
19. Nepasiekus susitarimo, kokį poveikį šalims turi mediacija?
20. Ar Jūs turite duomenų apie mediacijoje dalyvavusių pažeidėjų daromas nusikalstamas veikas po pasibaigusio mediacijos proceso?
21. Ar teko vykdyti mediaciją kai pažeidėjas yra nepilnametis? Kokie šio proceso ypatumai?
22. Kokia antrinės viktimizacijos rizika yra vykdant mediaciją?
23. Ar tikslinga spręsti konfliktus, kai dar nėra padarytas nusikaltimas, taikant mediaciją, bet kurių neišsprendimas vėliau gali sąlygoti nusikaltimo atsiradimą?
24. Kaip manote kurioje baudžiamojo proceso stadijoje mediacijos taikymas būtų efektyviausias?
25. Kokia Jūsų nuomonė apie mediacijos baudžiamojoje justicijoje poveikį nusikalstamumo prevencijai?

PATVIRTINIMAS DĖL ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMO

2018-04-11

Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas), Teisės fakulteto Studentas Nerijus Sujeta patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas „Mediacija nusikalstamumo prevencijos sistemoje“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.